

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1985 4

Belső használatra

MÓDSZERTANI FÜZETEK

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök:
Nagy Tibor bv. vezérőrnagy

Tagjai
Fejes Imre bv. őrnagy,
dr. Ilvovszky Vladimír bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
Palotás Miklós bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Doba Károly, Tolnai Júlia
Zimmermann Béla

85—3547 Szikra Lapnyomda,
Budapest

Felelős vezető:
Csöndes Zoltán vezérigazgató

TARTALOM

1 ÉVFORDULÓK

1 Tudományos emlékülés a Rendőr-
tisztai Főiskolán

2 A magyar szocialista büntetésvég-
rehajtás fejlődésének főbb szak-
aszai (NAGY TIBOR)

9 A nevelési szemlélet alakulása a bv.
testületnél, a felszabadulástól nap-
jainkig (DR. LŐRINCZ JÓZSEF)

11 A pszichológia alkalmazása a hazai
büntetésvégrehajtásban (DR. CSET-
NEKY LÁSZLÓ)

14 A személyi állomány képzési rend-
szerének fejlődése (LIPTAK LÁSZLÓ)

17 Az őrszolgálati munka korábban
(TUSJÁK JÁNOS)

19 A munkáltatás fejlődése 1945 és
1970 között (DR. DEME MIHÁLY)

20 A nevelési szolgálat megalakulása a
hatvanas években (DR. MÉSZÁROS
JÓZSEF)

22 Az őrszolgálat jelenlegi problémái
(DR. NÉMETH GYULA)

25 A munkáltatás: ma (ULLMANN
GYÖRGY)

27 A nevelés jelene és fejlesztésének
feltételei (MÓDOS TAMAS)

31 FÓRUM

31 DEMJÉN JÁNOS: Egy kényszerintéz-
kedés múltja és jelene

37 TÁJÉKOZTATÓ

37 KARDOS SÁNDOR—MARKÓ ISTVÁN:
A szigorított javító-nevelő munka

43 DR. RASKÓ GABRIELLA: Tettesek és
áldozatok, avagy új tudományág?

50 ZELLER ISTVÁN: Országos löverseny
Márianosztrán

53 A BV. TÖRTÉNETÉBŐL

53 DR. KABÓDI CSABA—DR. MEZEY
BARNA: Az abolicionizmus kora

Tudományos emlékülés a Rendőrtiszti Főiskolán

Hazánk felszabadulásának 40. évfordulója tiszteletére a Rendőrtiszti Főiskolán tudományos emlékülésre került sor, amelyen áttekintették a belügyi szervek és a fegyveres testületek 1945-től napjainkig terjedő tevékenységét.

Az emlékülés 1985. május 6-án plenáris üléssel kezdődött, amelyen megjelentek a rendőri szervek, a BM Határőrség, a BM Tűzoltóság és a Bv. Országos Parancsnokság vezetői. A mintegy 300 résztvevőt az ülés elnöke, dr. Belovai Illés határőr ezredes, kandidátus, a BM Tudományos szervezeti Osztályának vezetője üdvözölte, az ülést pedig dr. Péter János vezérőrnagy elvtárs nyitotta meg.

Hazánk felszabadulásának 40. évfordulója jó alkalom arra — mutatott rá a belügyminiszter-helyettes —, hogy áttekintsük és a magyar szocialista társadalom szerves részeként értékeljük a Belügyminisztérium és a belügyi szervek fejlődését. Az ülés fő referátumokkal folytatódott, melyek sorát dr. Györök Ferenc vezérőrnagynak, a főiskola parancsnokának *A Belügyminisztérium és szervei története négy évtizedének vázlatos áttekintése* című előadása nyitotta meg. Őt követte dr. Ábel László határőr vezérőrnagy, a BM Határőrség országos parancsnokának helyettese, majd Varga Károly tűzoltó vezérőrnagy, országos parancsnok kapott szót. A plenáris ülés Nagy Tibor bv. vezérőrnagy, országos parancsnok *A magyar szocialista büntetésvégrehajtás fejlődésének főbb szakaszai a felszabadulástól napjainkig* című referátumával zárult. Az elhangzottakat nagy figyelemmel kísérte a hallgatóság.

Május 7-én öt szekcióban politikai-jogi, a rendőrség története, a határőrség története, a tűzoltóság története és az IM büntetésvégrehajtás története témaköréről folytatták az emlékülés résztvevői tanácskozásukat. A bv. szekció elnöki tisztjét dr. Kiszely Pál ezredes, a bv. országos parancsnok általános helyettese látta el, az ülésen pedig mintegy 50-en vettek részt. A szekcióüléseken nyugállományú volt vezetők, mai parancsnokok és alparancsnokok, főiskolai hallgatók mondták el visszaemlékezéseiket, gondolataikat.

A szimpózium záróüléssel fejeződött be, melynek elnöki tisztét dr. Tóth Tihamér ezredes, a főiskola parancsnokának általános helyettese látta el. A szekcióelnökök jelentéseinek elhangzása után Kiss Lajos vezérőrnagy főcsoportfőnök-helyettes méltatta az emlékülés jelentőségét, hasznosnak minősítve a kezdeményezést, hiszen a történelmi múlt megismerése hozzásegít bennünket a jelen problémáinak alaposabb megértéséhez, erőt ad a gondok megoldásához, támogatja a hivatásszeretetet, elmélyíti a hivatástudatot és segíti a szocialista hazafi-ság kiteljesedését.

A szekciók tudományos igényességgel tekintették át az egyes szakterületek fejlődését, a hallgatók pedig úgy érezték, hogy a belügyi szervek és a fegyveres testületek jól látják a továbbképzés irányát, s így a XIII. kongresszus határozatából rájuk háruló feladatokat eredményesen fogják végrehajtani.

A magyar szocialista büntetésvégrehajtás fejlődésének főbb szakaszai

(Nagy Tibor referátuma)

A bűnözés elleni küzdelemben és a bűnmegelőzésben jelentős szerep hárul a büntetésvégrehajtási intézményekre. Ez az intézményrendszer az elmúlt négy évtizedben nagy fejlődésen ment keresztül. Ma a büntetésvégrehajtási tevékenységet korszerű jogszabályok alapozzák meg. Ezek végrehajtásaként a differenciált büntetésvégrehajtási rezsimek kialakításában, az elítéltek nevelésének, munkáltatásának és biztonságos őrzésének fejlesztésében elismerésre méltó eredményeket értünk el.

A szocialista büntetésvégrehajtás kialakulása a felszabadulástól 1966-ig

A büntetésvégrehajtás 1945-ben a Horthy-rendszerből örökölt korszerűtlen feltételek között kezdte meg tevékenységét. Apparátusára felelősségteljes szerep hárult a népi demokratikus államrend védelmében, a bűnözés elleni harcban, az elítélt háborús és népellenes bűnösök büntetésének végrehajtásában.

Bár az új típusú szocialista büntetésvégrehajtási rendszer közvetlenül a felszabadulás után nem valósulhatott meg — továbbra is a Csemegi-kódex néven ismert Btk büntetési rendszere volt hatályban —, több jelentős intézkedés történt 1945 és 1950 között a demokratikus elvekkel összeférhetetlen, elavult végrehajtási szabályok megszüntetésére.

A szabadságvesztés-büntetések végrehajtása fegyházban, börtönben, dologházban, szigorított dologházban történt. A nehéz körülmények ellenére fokozott figyelmet fordítottak az elítéltek elhelyezésére, ételmezési normáik meghatározására, egészségügyi ellátásukra. Az ország újjáépítése érdekében az elítélteket bármely közérdekű munkára igénybe lehetett venni. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945 márciusában bevezette a munkatáborban végrehajtandó kényszer-munkát. Ebben már új vonásként jelentkezett az elítéltek nevelése és alkalmassá tétele a társadalomba való beilleszkedésre.

Az adott időszak lényeges intézkedései között kell megemlíteni azokat a kormányrendeleteket, amelyek az elítélteket foglalkoztató vállalatok egységes irányításáról, az Igazságügyi Minisztérium Gazdasági Igazgatóságának létrehozásáról és a letartóztató intézetek mellett működő ipari és mezőgazdasági üzemek állami vállalatá szervezéséről intézkedtek. 1948 májusában e rendelkezések nyomán kezdődött meg a letartóztatottak szocialista jellegű munkáltatásának kialakítása. 1949 márciusában a bv. intézetek mellett működő termelőüzemeket két önálló vállalatba, az IM Ipari Vállalatába és az IM Mezőgazdasági Vállalatába tömörítették. A két új vállalat — mint önálló gazdasági szervezet — az IM Gazdasági Igazgatóságának irányítása alatt működött.

A büntetésvégrehajtás fejlődésének fontos állomása a büntető törvénykönyv általános részének újjáalkotásáról szóló 1950. évi II. törvény, mely már szocialista célkitűzéseket és alapelveket fogalmazott meg. Hatályba lépése — 1951. január 1. — a büntetésvégrehajtás új szakaszát nyitotta meg: a korábbi szabadságvesztési nemek helyére egységes szabadságvesztést, a börtönt vezette be.

A miniszteri indoklás azzal magyarázta ezt az intézkedést, hogy a sokféle szabadságvesztés szükségtelenül bonyolulttá tette a törvény alkalmazását, hisz a gyakorlatban nem érvényesülhettek a különböző büntetési nemek közötti kü-

lönbségek. A törvény 50. §-a alapvető fontosságú rendelkezést is tartalmazott. Előírta, hogy: „a büntetést a dolgozó nép védelme érdekében, az elkövető megjavítása és nevelése, továbbá általában a társadalom tagjainak a bűnözéstől való visszatartása végett kell alkalmazni.” Elrendelte továbbá, hogy a bíróság által kiszabott büntetésnek nevelő hatásúnak kell lennie, ezért a szabadságvesztés végrehajtását úgy kell megszervezni, hogy annak során az átnevelés megfelelő sikerrel érvényesüljön.

A törvény életbelépését követően, 1952. március 1-vel a büntetésvégrehajtás szervezete az Igazságügyi Minisztérium felügyeletéből a Belügyminisztériuméba került, és a bv. intézetek központi irányítására létrejött a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága. A vállalati termelés irányítására pedig létrehozták a Közérdekű Munkák Igazgatóságát, a KÖMI-t.

Az 1950-es évek elején a büntetésvégrehajtás fejlődése sem volt töretlen. A politikai életben jelentkező torzulások hatására társadalmunk egyik közéleti alapelve, a szocialista törvényesség is csorbát szenvedett. A szektás és dogmatikus szemlélet a büntetőpolitikát is eltorzította: ennek kedvezőtlen következménye lett, hogy a börtönökben egyre nőtt az elítéltek létszáma. Az indokolatlan büntető intézkedések, a koncepciók vádai alapján lefolytatott törvénysértő perek, tehát elsősorban politikai természetű okok miatt a büntetésvégrehajtás fejlődése lelassult. Mindebben közrejátszott a bv. jog kodifikációjának, a bv. törvénynek a hiánya is.

Az 1953. évi júniusi párthatározatot követően a büntetésvégrehajtás területén is megkezdődött a szocialista törvényesség elvének érvényesülése és gyakorlatainak kialakítása. Az erre irányuló törekvéseket az 1955-ben — ebben a formában először — megjelenő Büntetésvégrehajtási Szabályzat is jelzi. A biztonság őrzésre és az elítéltek munkáltatására helyezte a hangsúlyt a szabályzat, de céljának tekintette a letartóztatottak nevelését is. Új tartalmat kapott az elítéltekkel való bánásmód, a szabályzat alapelveként deklarálta a szocialista humanizmus érvényesítését. Mivel a nyomaték a biztonság őrzésre és az elítéltek munkáltatására került, nem érvényesülhettek teljes egészében a büntetés céljából eredő nevelési elvek. A gyakorlatban a nevelési feladatokkal szemben értetlenség, közömbösség volt tapasztalható, a személyi állomány jelentős része a nevelést szükségtelen liberalizmusnak tartotta.

Kialakult és fokozatosan megerősödött az a szemlélet, hogy a büntetésvégrehajtás legfontosabb feladata a vállalati tervek teljesítése. E termeléscentrikus szemlélet következtében az elítélt csak a munkán keresztül bizonyíthatta javulási szándékát, érdemelhette ki, hogy visszatérhessen a szabad életbe. A differenciált végrehajtás szempontjai meglehetősen szűk körben érvényesülhettek a termelési érdekek előtérbe kerülése miatt. Az elítélteket csak nemük, életkoruk és egészségi állapotuk szerint különítették el. A megrögzött bűnözőket a megtévedettektől, a visszaesőket a gondatlanoktól nem választották el. Egységesek voltak a magatartási előírások, életrendbeli követelmények. Az egyenlősdi folyományaképpen a többszörösen visszaeső, konok bűnözőkkel szemben nem érvényesülhetett a megfelelő szigor, ugyanakkor méltánytalanul drákói igényekkel léptünk fel az enyhébb bűncselekmények elkövetőivel szemben.

Bár a munkáltatási feladatok előtérbe helyezése hátrányosan hatott a nevelésre, meggyorsította a munkáltatás szervezetének kialakulását. A vállalati rendszerű munkáltatás bevezetése egyfelől határozott szakítást jelentett a korábbi, kisüzemi, házi műhelyekben végzett munkáltatással, másfelől bekapcsolta az elítélteket a népgazdasági feladatok végrehajtásába. Megváltozott az elítéltek munkajogi helyzete is. Munkájukért már nem — kedvezményként felfogott — munkajutalomban, hanem munkabérből részesültek. Gondoskodni kellett munka- és balesetvédelmükről is.

Az 1956-os októberi események idején az ellenforradalmárok első ténykedése mintegy háromezer politikai és több mint tízezer köztörvényes bűnöző kiengedése volt. A börtönökből kiszabadult bűnözők, főként a többszörösen visszaesők, nagy számban vettek részt a fegyveres harcokban.

Az ellenforradalom leverése után újjászerveződtek a fegyveres testületek — köztük a büntetésvégrehajtás szervezete is — és bekapcsolódtak a fegyveres ellenforradalmi csoportok felszámolásába, a törvényes rend és a közbiztonság helyreállításába. 1957 júniusában a Magyar Szocialista Munkaspárt országos értekezleten elemezte az elmúlt időszak tanulságait, és határozatot hozott egyebek mellett a büntetőpolitika bizonyos kérdéseiről is. „A munkáshatalom további erősítése megköveteli, hogy kíméletlenül megbüntessük azokat, akik bűncselekményeket követtek el, és ma is aktívan harcolnak a népi hatalom ellen. Más elbírálásban kell azonban részesíteni azokat, akik bűncselekményeik népellenes voltát felismerve és megbánva, készek és képesek segíteni az imperialisták és a hazai ellenforradalmárok népellenes törekvései elleni harcban.”

Az 1957. évi büntetőpolitikai irányelvek hangsúlyozták az osztálytartalom fontosságát. A bv. szervei ennek alapján kezdtek hozzá a büntetésvégrehajtás osztályalapokon történő megszervezéséhez. Mindenekelőtt bevezették a differenciált végrehajtást. Az elítélteket az osztályhelyzet, az előélet, a bűncselekmény jellege és a bűncselekmény súlya alapján kategorizálták. Így más-más intézetbe kerültek az ellenforradalmár és osztályidegen elemek, a dolgozó osztályhelyzetű politikai elítéltek, a bűnözők és a visszaesők, valamint a dolgozó osztályhelyzetű, kisebb súlyú köztörvényes bűncselekményt elkövető személyek.

A fogvatartottak csoportosítása 1958 végére kedvező feltételeket teremtett a nevelőmunka továbbfejlesztéséhez, melynek tartalmi kérdéseiről a 8/1959. számú BM utasítás rendelkezett. Ez egyértelműen meghatározta a büntetésvégrehajtás két fő feladatát: az elítéltek őrzését és nevelését. Előírta, hogy minden egyéb funkciót e két fő feladatnak kell alárendelni. Ezért számolták fel a KÖMI-t, mint különálló szervezetet és olvasztották be az Országos Parancsnokság apparátusába. A bv. vállalatok dolgozóinak egy részét testületi taggá nevezték ki, a bv. intézetek és a vállalatok személyi állományát szervezetileg összevonták, és az Országos Parancsnokságon a Termelési és Munkafelügyeleti Osztály kialakításával létrehozták a termelési szolgálatot. Mindez elősegítette, hogy a munkáltatás — a nagyüzemi jellegű termelőmunka végzése — a nevelés fő eszközévé váljék. 1959-ben az elítéltek eredményesebb nevelése érdekében az intézetekben megalakult a nevelési szolgálat, ennek irányítására pedig az Országos Parancsnokságon önálló — nevelési — osztály jött létre. Megkezdődött az elítéltek iskolai oktatása, megindult tájékoztatásuk egy központi szerkesztésű hetilap segítségével, hallgathattak rádiót és lehetővé vált számukra filmvetítések és kulturális rendezvények szervezése is.

A már említett belügyminiszteri utasítás előírta a fokozatosság követelményét is. Az elítélt befogadása után kiszabott büntetésének meghatározott részét zárkán volt köteles letölteni. A kötelező zárkaidő letöltését követte a termelőmunkában való részvétel. A fokozatosság abban is megnyilvánult, hogy szabadulása közeledtével az elítélt egyre gyakrabban teremthetett kapcsolatot hozzátartozóival, a külvilággal. Rendkívül fontos intézkedés volt az elítéltek szabadulásra való felkészítésének kötelezővé tétele.

A hatvanas évek elején befejeződött a szocializmus alapjainak lerakása. Az MSZMP 1962 novemberében tartott VIII. kongresszusán kimondta, hogy népünk a szocializmus teljes felépítésének korszakába lépett. A társadalom politikai, gazdasági fejlődésével párhuzamosan jelentős mértékben előrehaladt a szocialista jogrendszer megteremtése is. A büntetésvégrehajtás fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőségű ebben az időszakban az 1961. évi V. törvény hatály-

balépése. A Btk.-nak ez az új rendelkezése a korábbi években kialakult végrehajtási gyakorlatnak megfelelően két módját különböztette meg a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának: a börtönt és a büntetésvégrehajtási munkahelyet.

1963-ban kormányhatározat jelent meg a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről, amely a szocializmus felépítésének időszakára adott világos iránymutatást a jogalkalmazók számára. Megállapította, hogy „a felelősségre vonás módjának és eszközeinek megválasztásánál differenciálni kell a cselekmény és az elkövető társadalmi veszélyességének foka szerint”. A differenciálás elvének — mint a büntetésvégrehajtás új tartalmi elemének — figyelembevétele további korszerűsítés szükségességét vetette fel.

1963-ban az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete alapján a büntetésvégrehajtás kivált a Belügyminisztérium szervezetéből és ismét az igazságügy-miniszter irányítása és felügyelete alá került. Ez az intézkedés szervesen beillesztette a büntetésvégrehajtást az igazságszolgáltatás folyamatába.

A szocialista büntetésvégrehajtás fejlődése 1966 és 1979 között

Az Igazságügyi Minisztériumhoz történt átkerülést követően 1965 novemberében az MSZMP Politikai Bizottsága megvizsgálta a büntetésvégrehajtás munkáját és megfogalmazta a fejlesztés követelményeit. Megállapította, hogy a büntetésvégrehajtás addigi rendszere nem szolgálta megfelelően a bűnmegelőzést, nem biztosította kellően az elítéltek átnevelését. Hisz az átnevelés elvei és módszerei kidolgozatlanok. A nevelői állomány létszáma és felkészültsége nem kielégítő, kimondta, hogy a munka hatékonyságának fokozása differenciáltabb börtönrezsímet követel, ugyanakkor az őrzés, a munkáltatás színvonalát emelni, a börtönviszonyokat kulturáltabbá kell tenni.

A Politikai Bizottság határozatot hozott arra vonatkozóan, hogy a büntetésvégrehajtás munkáját szilárd elvi alapokra kell helyezni, s ennek érdekében tevékenységét magas szintű jogszabályban kell szabályozni. A határozatot követően megkezdődött a kodifikációs munka, amely élenkítőleg hatott az elmélet művelésére is.

A kodifikáció eredményeként az Elnöki Tanács 1966-ban kibocsátotta a 21. törvényerejű rendeletet a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról. Ezzel hazánkban első alkalommal fogalmazta meg magas szintű jogszabály a büntetésvégrehajtás célját, fő tartalmát és rendszerét. Hatálybalépését joggal tekinthetjük testületünk életében kiemelkedő fontosságú eseménynek, mert a szabadságvesztés végrehajtása tekintetében hosszú időre irányt szabott a gyakorlati munkának, ugyanakkor megteremtette a sokoldalú fejlődés jogi feltételeit és hatékony eszközeit. Az Elnöki Tanács a Bv. Tvr. hatálybalépésével egyidejűleg módosította a Btk.-t és az elítéltek differenciált nevelése és megfelelő csoportosítása érdekében létrehozta a szabadságvesztés-büntetés négy fokozatát: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított bv. munkahelyet és a bv. munkahelyet. A fokozatoknak ez a rendszere megfelelt annak a felfogásnak, amely szerint az átnevelhetőség szempontjából az elítéltek négy alapvető csoportba sorolhatók.

A Bv. Tvr. egyértelműen a nevelést tette a büntetésvégrehajtás leglényegesebb tartalmi elemévé. „A szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány alkalmazásával, valamint a szocialista nevelési elvek és módszerek gyakorlati érvényesítésével és felhasználásával az elítéltek törvénytisztelő állampolgárrá való átnevelése.”

A Bv. Tvr. világosan meghatározta az elítéltek jogi helyzetét is. A fogvartottat nemcsak kötelezettségekkel terhelte, hanem jogokkal is felruházta. A jogszabály e kötelezettségeket és jogokat részletesen felsorolta. Ugyancsak lényeges, hogy a tvr. szabályozta a végrehajtás rendjét. Megjelölte a fokozatok jellemzőit, és eltérő sajátosságait. Noha a fokozatok megkülönböztetésére irányuló szabályozás helyes törekvés volt, a gyakorlatban a megkülönböztetési szempontok eléggé elmosódtak, formálisak voltak.

A tvr. meghatározta a munkáltatás célját is. Előírta, hogy „a munkáltatás elsődlegesen nevelési célokat szolgál, a rendszeres, munkás életmódhoz való készséget hivatott kialakítani”. A munkára nevelés ezúttal nem egyszerűen a munkára való szoktatást jelenti, hanem olyan szakirányú képzést is, amely lehetővé teszi és biztosítja az elítélt szabadulás utáni elhelyezkedését, rendszeres és folyamatos munkavégzését.

A Bv. Tvr. az utógondozási tevékenységet a büntetésvégrehajtás szerves kiegészítőjévé tette, mert úgy vélte, az elítélt társadalomba való visszavezetésének már a büntetésvégrehajtási intézetben meg kell kezdődnie.

Az MSZMP X. kongresszusát követően a szocializmus építésének új követelményei az állami élet továbbfejlesztése, a jogrendszer korszerűsítését célzó jogi reform ugyancsak jelentős hatással volt a büntetésvégrehajtás munkájára.

A bűnözés elleni harc hatékonyságának fokozása érdekében szükségessé vált a Btk. módosítása és kiegészítése. Az Elnöki Tanács kibocsátotta az 1971. évi 28. tvr.-t, amely a társadalom fokozottabb védelméről, a közrendre és a közbiztonságra különösen veszélyes visszaeső bűnözők elleni hatékonyabb fellépésről rendelkezett. Ez a törvényerejű rendelet megváltoztatta a szabadságvesztés-büntetés fokozatainak elnevezését is. Az új elnevezések közérthetően, világosan és egyértelműen fejezték ki a büntetésvégrehajtás tartalmát és az egyes fokozatok közötti különbségeket. 1972. január 1-től a következő végrehajtási fokozatokban hajtottuk végre a szabadságvesztést: fegyházban, szigorított börtönben, börtönben és fogházban.

A fokozatok közötti különbségek meghatározásakor az volt a fő szempont, hogy a társadalomra nagyobb mértékben veszélyes bűnözőknél növekedjék a szigor, a szabadságvesztés visszatartó hatása, ugyanakkor az elsőbüntényeseknél, kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőinél a nevelés módszerei kerüljenek előtérbe.

A módosított büntető törvénykönyvből adódó új követelmények kialakításához az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának 1972-ben végzett vizsgálata is segítséget nyújtott. Elemezte a büntetésvégrehajtás munkáját, feltárta a hiányosságokat, megszabta a továbbfejlesztés irányát és a korszerűsítés érdekében teendő állami intézkedéseket.

1973 júniusában kibocsátásra került az Elnöki Tanács 14/1973. számú határozata a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről. E határozat — többek között — kimondta, hogy a bűnözés visszaszorítása nemcsak a bűnüldöző szervek, hanem az egész társadalom feladata. Kimondta, hogy szigorúan meg kell büntetni azokat, akik munkakerülő, alkoholisták, harácsoló, élődsi életvitelükkel társadalomellenes magatartást tanúsítanak, vagy akik konokul szembehelyezkednek a törvényekkel és a társadalmi együttélés szabályaival. Leszögezte, hogy nagy gondot kell fordítani a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának helyes megválasztására, az elítéltek elkülönítésére, munkáltatására, nevelésére, és tovább kell fejleszteni az utógondozás állami és társadalmi rendszerét.

A határozat iránymutatásainak szellemében született meg 1974-ben az Elnöki Tanács 9. és 10. számú törvényerejű rendelete a szigorított őrizet, valamint az alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti gyógykezelésének elrendeléséről. Mindkét büntetőjogi intézkedés végrehajtása a bv. testület feladata lett.

A jogpolitikai irányelvek és az új jogszabályok alapján 1974-ben új Büntetésvégrehajtási Szabályzat készült. Ezzel egyidejűleg intézkedések történtek a büntetésvégrehajtási intézetek korszerűsítésére, a büntetésvégrehajtási vállalatok termelési struktúrájának felülvizsgálatára, az egyes elítéltek kategóriáknak megfelelő nevelési elvek és módszerek kidolgozására, az elítélteket terhelő felesleges formások megszüntetésére, a személyi állomány képzési rendszerének korszerűsítésére, az Országos Parancsnokság szervezetének felülvizsgálatára.

A büntetésvégrehajtás munkáját segítette az 1975-ben megjelent 20. törvényerejű rendelet a szabadságvesztés-büntetésből szabadulók utógondozásáról. Az utógondozás segítő-gondozó funkciója e szabályozás szerint kiegészül az utógondozottak egy részénél ellenőrzéssel és felügyelettel is. Ennek érdekében a tvr. új jogintézményként bevezette a pártfogó-felügyeletet.

1975-ben az MSZMP XI. kongresszusának határozata nyomán az igazságügyi kormányzat az alábbiak szerint határozta meg a büntetésvégrehajtásra háruló fő feladatokat: az elítéltek törvényiszterelő állampolgárrá nevelése, munkáltatásának továbbfejlesztése, a biztonságos őrzés fenntartása, a büntetésvégrehajtási és egyéb igazságügyi feladatok közötti koordináció fokozása, az együttműködés fejlesztése, annak érdekében, hogy a bv. testület mindjobban beilleszkedjék az igazságügyi szervezetbe. E feladatok eredményes teljesítéséhez — erősítette meg az igazságügyi kormányzat — valamennyi szolgálati ág egymást kölcsönösen kiegészítő erőfeszítése, a bv. tevékenység tudományosabb alapokra helyezése és a nélkülözhetetlen feltételek folyamatos megteremtése szükségeltetik.

A szocialista büntetésvégrehajtás helyzete 1979-től napjainkig

Az 1970-es évek közepén elkezdődött a büntető törvénykönyv korszerűsítése. Erőteljesebbé vált a bűnözésnek mint társadalmi jelenségnek sokoldalú tanulmányozása. A tudományos kutatás eredményeire támaszkodva a múlt tapasztalatait és a jövő követelményeit egybevetve elkészült az eddigi jogfejlődést összegző Büntető Kódex, az 1978. évi IV. törvény. Az új Btk valamennyi szabadságelvonással járó büntetőjogi büntetés és intézkedés végrehajtását a büntetésvégrehajtás feladatává tette. A szabadságvesztés-büntetés fokozatait négyről háromra: fegyházra, börtönre és fogházra csökkentette.

A Btk korszerűsítésével szoros összefüggésben került napirendre a büntetésvégrehajtás tevékenységének átfogó jogi szabályozása. A büntetésvégrehajtási kodifikáció a jogpolitikai célkitűzések és a rendelkezésre álló tudományos eredmények mellett figyelembe vette a hazai és a szocialista országok büntetésvégrehajtásának általánosítható tapasztalatait is. Az ekkor megalkotott 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetésvégrehajtási jog fejlődésének fontos mérföldköve: hazánkban először szabályozza átfogó, kódexszerű törvényi szintű jogszabály a büntetőjogi büntetések és intézkedések végrehajtását. A törvényerejű rendelet egyidejűleg az igazságügy-miniszter rendeletet bocsátott ki a Büntetésvégrehajtási Szabályzatról.

Ezek a jogszabályok megteremtették a fejlett szocialista társadalom büntetésvégrehajtásának jogi alapjait. Pártunk 1980-ban ülésező XII. kongresszusa megállapította, hogy az igazságügyi szervek — így a büntetésvégrehajtás is — jól töltik be hivatásukat, megbízhatóan védelmezik szocialista vívmányainkat.

Az 1980 áprilisában a büntetésvégrehajtás vezetőinek országos értekezletén elhangzott, hogy a 70-es években tartalmasabbá vált a nevelőmunka, biztonságosabbá az őrzés, eredményesebb lett az elítéltek termelőmunkával való foglakoztatása. Növekedett a büntetésvégrehajtási tevékenység iránti elméleti érdeklődés,

javult a káderállomány felkészültsége és hozzáértése. Ugyanakkor megállapítást nyert az is, hogy a büntetésvégrehajtás összehatékonyasága még mindig nem áll a kívánt színvonalon: egyes területek nem szolgálják eléggé az elítéltek nevelését, a személyi állomány egy részének képzettsége, szemlélete elmaradt a követelményektől. Az országos értekezlet konstatálta, hogy a büntetésvégrehajtás tevékenységét meghatározó jogszabályok a korábbinál magasabb követelményeket állítanak a bv. testülete elé. Az előrehaladás feltételeinek akkor lehet megfelelni, ha az emberi tényezőket tudatosan alakítjuk, ha javítjuk a szakmai, politikai felkészültséget, ha korszerűsítjük a vezetők munkáját.

A 80-as évek elején megkezdődött a XII. kongresszus határozataiból a büntetésvégrehajtásra háruló feladatok teljesítése, amely egyet jelentett az új jogszabályok maradéktalan érvényesítésével. Már ezeknek a jogszabályoknak a megalkotásakor is világos volt, hogy lesznek olyan feladatok, amelyeket végrehajtani az ország nehéz gazdasági helyzetére tekintettel csak fokozatosan, hosszabb távon lehet. De azzal még nem számolhattunk, hogy a körülmények kedvezőtlenebbé válása további akadályokat gördít majd a fejlődés útjába.

A jogszabályok megalkotásakor azt gondoltuk, hogy csökkenni fog a fogvatartottak száma és a rendelkezésre álló személyi és tárgyi feltételek jobb lehetőséget adnak a büntetésvégrehajtási munka fejlesztéséhez. A gyakorlat nem igazolta ezt a prognózist. A fogvatartottak összlétszáma 1984-ben 30%-kal haladta meg az 1979. évi létszámot. Ez a folyamat — úgy tűnik — tovább tart. De nemcsak a fogvatartottak létszáma nő, hanem összetételük is romlik. 1979 óta emelkedett az erőszakos, garázda jellegű bűncselekményekért elítéltek aránya, mintegy kétszeresére nőtt a fiatalok száma. Az elítéltek életkora csökkenő tendenciát mutat, jelenleg az átlagéletkor 32 év. Egyre több intézeteinkben a gyógyító-nevelésre szoruló alkoholisták, kóros személyiségű fogvatartottak.

Az elítéltek létszámának gyors növekedésével, összetételének romlásával — a népgazdaság és az állami költségvetés nehéz helyzetéből fakadóan — erőteljesen romlottak a bv. rendelkezésre álló anyagi-pénzügyi lehetőségek. A bv. költségvetése az utóbbi években csak a nagyobb zavar nélküli üzemelésre adott lehetőséget, fejlesztésre szinte egyáltalán nem biztosított anyagi fedezetet. Az elmúlt években a jogszabályok alapvető előírásait — így az elítéltek jogainak és kötelezettségeinek törvényes érvényesítését — végrehajtottuk, ugyanakkor egy sor kérdésben, mint az elhelyezés, ellátás, díjazás, nevelési, munkáltatási feltételek fejlesztése: nem tudunk előrehaladni.

A nehézségek ellenére elmondhatjuk, hogy az új jogintézmények megfelelően funkcionálnak, a szocialista törvényesség maradéktalanul érvényesül intézeteinkben, sőt a büntetésvégrehajtás tevékenysége is fejlődött.

Hosszú, termékeny viták után 1983-ban elkészült a büntetésvégrehajtási nevelés 15—20 évre szóló fejlesztési koncepciója. Ez a dokumentum a pedagógia és a kapcsolódó tudományok ismeretei alapján áll, de a büntetésvégrehajtási gyakorlatnak szól. A célokat és a feladatokat világosan megfogalmazó, a körülményeket, ellentmondásokat és feltételeket reálisan számba vevő koncepció hatása — bár kibocsátása óta rövid idő telt el — már érzékelhető. Az egyes szakterületek munkája egységesebb lett. Az intézetek falain belüli élet fokozatosan a tudatos nevelői erőfeszítések összehangolt színterévé válik.

A munkáltatás — mint nevelő célzatú, de népgazdasági fontosságú tevékenység — a büntetésvégrehajtási munka másik fontos területe. A munkáltatásfejlesztési koncepció alapelvei, követendő irányai kialakultak. Folyamatban van a dokumentum szövegezése és az év második felében valószínűleg kiadásra is kerül. Ezt követően kezdünk majd hozzá a szervezetfejlesztési koncepció kidolgozásához. Személyi állományunk döntő többsége az elmúlt évek nehezebb körülményei között is helytállt, hivatástudattal, áldozatkészséggel végezte munkáját,

politikai, szakmai felkészültsége növekedett. Szemléletében, tenni akarásában egyre jobban azonosul a jogszabályi követelményekkel.

A büntetésvégrehajtás fejlődését a kedvezőtlenebb körülmények között is biztosítani kell, a nehézségekre való hivatkozás senkinek sem adhat felmentést a szívós, céltudatos munka alól. Az előrelépés üteme — mely jelentős mértékben függ a magyar népgazdaság fejlődésétől — természetesen lassúbb lesz, de céljaink és alapvető elgondolásaink változatlanok: a XII. és a XIII. kongresszus által meghatározott úton haladunk tovább.

A nevelési szemlélet alakulása a bv. testületnél — a felszabadulástól napjainkig

(Dr. Lőrincz József beszámolója)

A vizsgált időszakban a büntetésvégrehajtásnál dolgozók szemléletét, munkájukkal összefüggő nézeteik alakulását az uralkodó büntetőpolitikai felfogás formálta. Az elmúlt 40 év büntetőpolitikájának szemléleti változását illetően — két alapvető korszakot különböztethetünk meg: a felszabadulástól 1957 derekáig, illetve az ettől napjainkig terjedő időszakot. A büntetőpolitika e két alapvető korszakának — büntetésvégrehajtási koncekvenciákat is hordozó — különbsége a büntetés céljáról vallott felfogások eltéréseiben rejlett.

A felszabaduláskor a Horthy-rendszerből öröklött Csemegi-kódexszel — a klasszikus büntetőjogi iskola e kései termékével — öröklődött ennek megtorlásra irányuló büntetési elmélete is. A büntetés megtorló céljának továbbélését — a felszabadulást közvetlenül követő években — táplálta az a közhangulat is, amely az elmúlt korszak szenvedéseiért a háborús és népellenes büntettek szigorú fellövéseire vonását követelte.

E felfogás mellett a haladó erőket tömörítő baloldali pártok büntetőpolitikájában — elsősorban a már gazdag tapasztalatokkal rendelkező szovjet szocialista büntetőelmélet hatására — a megelőzés gondolata került előtérbe. A megelőzés eszméjének felvállalása már gyakorlati, politikai megfontolásokat is tartalmazott: a dolgozó osztályhelyzetű bűnelkövetőkkel szemben nem a megtorló, represszív fellépés, hanem olyan büntetés alkalmazása a célravezető, amely alkalmassá teszi őket, hogy részt vegyenek az új társadalom felépítésében.

A felszabadulást követő évtizedben — más fegyveres testületekkel együtt — a büntetésvégrehajtás személyi állománya is kicserélődött. Az új tisztikar és a tiszthelyettesi állomány a munkásság és a parasztság soraiból verbuválódott. A tisztek többsége közvetlenül a termelőmunkából — üzemek, gyárak kollektíváinak javaslatára — került kinevezésre.

A proletárdiktatúra első éveiben az újonnan létrehozott büntetésvégrehajtási testület ideológiai felkészítése során olyan osztályszemlélet kialakítására történt kísérlet, amely a fogvatartottakban — tekintet nélkül az elkövetett bűncselekmény jellegére — politikai ellenfelet kívánt látni. Ez a felfogás a börtönökben folyó munkát az osztályharc színterévé tette, és ezzel párhuzamosan követelményé vált a fogvatartottakkal szembeni bizalmatlanság, gyanakvás, a velük szembeni kemény fellépés.

A büntetőpolitika gyökeres változását az 1957 júniusában összeülő országos pártértekezlet büntetőpolitikai iránymutatása hozta meg. A pártértekezlet határozata ugyan a büntetések alkalmazásában az osztálytartalom szempontjait hangsúlyozza, de a politikai konszolidáció szellemében már azt is kimondja, hogy az osztályidegen, illetve a dolgozó osztályhelyzetű bűnelkövetőkkel szemben alkalmazott büntetéseknek a megelőzést, a társadalmi együttélésre való alkalmassá tételt kell szolgálniuk. Ez a célkitűzés a büntetésvégrehajtás tevékenységében elméleti és gyakorlati programmá teszi a fogvatartottak nevelését.

Az 50-es évek végén az elítéltek nagyüzemi munkáltatása a nevelőmunka integráns részévé válik, létrejön a nevelési szolgálat és küzdelem indul a személyi állomány szemléletének megváltoztatása, a megelőzési, nevelési eszme elfogadtatása érdekében. Ugyanakkor az 1961. évi V. törvénynek a büntetés céljáról rendelkező — a szakirodalomban azóta szüntelenül kifogásolt — 34. §-a a büntetés céljaként — egyebek mellett — a joghátrány alkalmazását is deklarálja.

A fél évtizeddel később hatályba lépő — már megfelelő elméleti alappal bíró — 1966. évi 21. törvényerejű rendelet 2. §-a már másként fogalmaz, amikor a szabadságvesztés végrehajtásának célját határozza meg. Nyomatékosan hangsúlyozza a végrehajtás pedagógiai tartalmát, kijelenti, hogy a végrehajtás célja az elítéltek átnevelése. E cél elérését pedig két alapvető eszköz szolgálja: a joghátrány és a nevelés. Ilyenformán a célkategóriából eszközzé szelidült joghátrány — a büntetésvégrehajtás történetében először — pedagógiai funkciót kapott. A börtönélet csüggesztő hatása, a jogoktól, javaktól való megfosztottság állapota mint motivációs tényező meggondolásra készíti a bűncselekményre készült. E negatív, gátló, leépítő hatás mellett a végrehajtásban természetesen léteznie kell egy pozitív, szervező, programadó hatásnak is: a nevelésnek.

A joghátrány és a nevelés dialektikus (integrált, ugyanakkor elítéltsocportként differenciált) alkalmazása számos elméleti problémát hozott felszínre. Találkoztunk olyan nézettel is, amely az 1966. évi 21. tvr. 2. §-ában megfogalmazott átnevelési célt maximalista törekvésnek tartotta, azonosította az elítélt teljes erkölcsi átférfalásával.

Az 1979. évi 11. tvr. 19. §-a — követe a hatályos Btk. büntetési célmeghatározását — a joghátrány érvényesítésével és az elítélt nevelésével a szabadságvesztés végrehajtásának feladatává annak elősegítését teszi, hogy az elítélt szabadulása után tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől.

A szabadságvesztés végrehajtási feladatának a gyakorlat számára most már elfogadhatóbb jogszabályi meghatározása korántsem könnyíti meg a végrehajtást. A képlet változatlanul az, hogy joghátrányi és nevelési hatások együttesével kell a reszocializálás feladatát teljesíteni. A büntetésvégrehajtás hatékonyságának fokozása a végrehajtás eszközeinek és módszereinek állandó gazdagításával ugyanakkor szükségessé teszi, hogy a speciálprevenció legmagasabb rendű formáját, az elítéltek erkölcsi nevelését célozzuk meg. Azaz igyekezzünk elérni, hogy a szabadultak belső meggyőződésből tartózkodjanak újabb bűncselekmények elkövetésétől.

A büntetésvégrehajtási testület beállítottságát többnyire jogszabályokban is tükröződő büntetőpolitikai törekvések formálták. A felszabadulástól napjainkig a testület szemléletének fejlődésében három szakasz különböztethető meg. Így beszélhetünk a felszabadulástól az ellenforradalom leveréséig, 1957-től az 1970-es évek elejéig, majd a napjainkig terjedő időszakokról.

Az első időszakot az új típusú, társadalmunkhoz hű, a korszak igényének megfelelő osztályszemlélettel rendelkező testület kialakítása jellemzi.

A második időszakban, az 1957-es júniusi pártértekezlet büntetőpolitikai határozatai nyomán megkezdődik a küzdelem a preventív szemlélet, a nevelési eszme elfogadtatásáért. Ebben a szakaszban számos, a fogvatartottak nevelését elő-

segítő intézmény jön létre, hatékonyabbá válik a személyi állomány képzési rendszere, javul a testület felkészültsége. Az egyre bonyolultabb büntetésvégrehajtási feladatok megoldásában elvi-elméleti segítséget nyújt a büntetésvégrehajtási jog fejlődése, a magas szintű büntetésvégrehajtási jogszabály (az 1966. évi 21. tvr.) kibocsátása, a kriminológiai kutatások fellendülése, a kriminálpedagógia megjelenése. A hatvanas évek végére és a hetvenes évek elejére kialakul a büntetésvégrehajtási testület szemléleti egysége, uralkodóvá válik a nevelési eszme.

A harmadik időszakban erőfeszítések történnek a nevelési eszme gyakorlati érvényesítése érdekében. Ehhez kedvező feltételeket biztosított a tisztai állomány minőségének ugrásszerű javulása, a büntető- és büntetésvégrehajtási jogszabályok korszerűsítése és végezetül, de nem utolsósorban a nevelésfejlesztési koncepció kidolgozása.

Ez utóbbi időszakot az elítéltek személyiségformálásában részt vevő — első sorban nevelési, őrzési, munkáltatási feladatokat ellátó — bv. szakágazatok cselekvési egységének kialakítására irányuló törekvés, a büntetőintézeti hatásrendszer elemeinek a hatékonyabb speciálprevenció érdekében történő koordinálása jellemzi. Az őrzésben és a munkáltatásban részt vevő szakszolgálati ágakat e törekvés a nevelés integráns közreműködőivé teszi. A személyi állomány szemléletének fejlesztésében e területen még vannak aktuális feladataink.

A pszichológia alkalmazása a hazai büntetésvégrehajtásban

(Dr. Csetneky László referátuma)

Néhány hete egy pszichoterápiás konferencián vettem részt, ahol a szokványos bemutatkozás során az egyik elmeorvos csoporttársam meglepetten és kicsit főlháborodva kérdezte: „Maga azt mondja, hogy börtönben pszichológiát csinál? Hogy kerül a csizma az asztalra?”

Kérdése jól megmutatja azt a hagyományos attitűdöt, amely a börtönökben kizárólag a megtorlást, a büntetést, a zártságot, a kényszert, a deprivációkat¹ látja. Összehasonlítva ezekkel a pszichológia alkalmazásánál megszokott körülményeket — a nyitottságot, az önkéntességet, a bizalmat, a megértést, a terápiás szemléletet —, úgy tűnhet, jogos volt az elmeorvos értetlensége.

A börtön és a pszichológia összehozásának vágya nem mai keletű. A felszabadulás előtti időkben lelkészek végezték az elítéltek „vallásos szellemiségének” gondozását. Ezt a tevékenységet az akkori büntetési felfogásokkal összhangban folytatták: törekedtek a bűntudat, a megbánás erősítésére, a belső feszültségek elsimítására és a jóvátételi motívum kialakítására. Munkájukat ma „spontán pszichoterápiának” nevezhetnénk.

Az első, pszichológiai szempontból igazán említésre méltó esemény Kármán Elemér nevéhez fűződik, aki 1915-ben Kriminálpedagógiai Intézetet szervezett Budapesten. Az itt kialakított orvosi-pszichológiai laboratórium szakvéleményekkel segítette a bíróságokat, és az esetvizsgálati anyagok felhasználásával elméleti kutatásokat végzett. A biztató kezdet után az intézet hamar befejezte működését, mert a Tanácsköztársaság leverését követően a hatóságok feloszlatták.

¹ depriváció: megfosztottság

Meg kell említenünk Szondi Lipótnak az 1940-es évek elején végzett kutatásait, melyek során kidolgozta az ösztönstruktúra különbségein nyugvó bűnöző alaptípusokat. A reszocializálás módszereként a misztikus színezetű „sorsanalitikus terápiát” javasolta. Az utóbbi években már maga Szondi is elveti az egyoldalú genetikai² meghatározottságot, és elfogadja a bűnözés komplex felfogását, amely az öröklött hajlamokat, a környezeti ártalmakat és a személyiség önérvényesítő funkcióját egyaránt fontosnak tartja. Az 1940-es években azonban még erősen tartotta magát az ösztöntan, megakadályozva a mai értelemben vett reszocializációs próbálkozásokat.

A pszichológia tudománya sokáig burzsoá, dekadens³ szellemi terméknek minősült társadalmunkban. Csak a 60-as évek közepétől alakult úgy a körülmények, hogy a társadalomtudományok újra fellendülhettek. Gazdasági életünkben a reform hatására megnő az emberi tényezők (a szaktudás, a műveltség) szerepe. Mindez kihat az állami szervek, köztük a fegyveres testületek életére is; a figyelem a munka minőségére, a büntetésvégrehajtásnál a reszocializáció hatékonyságára terelődik.

A biztonságos megőrzés (az ítélet elkülönítő és büntető elemeinek érvényesítése) mellett egyre központibb helyre kerül az átnevelés gondolata és igénye. A börtönök építészeti, anyagi-tárgyi körülményei gyengék, megindulnak a rekonstrukciós munkálatok, kiépülnek a neveléshez minimális szinten szükséges helyiségek, létesítmények (kultúrhelyiségek, sportudvarok stb.). Szakképzetlen és alacsony létszámú a nevelési személyzet: megkezdődik egy nagyarányú nevelőképzési folyamat. Kidolgozatlan az átnevelés elmélete, elavultak a nevelési módszerek: megfogalmazódnak a nevelési alapelvek, módszertani útmutatók születnek.

Az elítéltek nevelésének igénye a változás igényével és szükségességével járt együtt, ami kedvezett a szakismeretek, a kapcsolódó tudományos ismeretek beáramlásának. Így került közel 1971-ben a pszichológia, a pszichológiai gondolkodás és gyakorlat, meg a büntetésvégrehajtás, amikor is 11 státust bocsátottak a rendelkezésünkre.

A pszichológusok munkájának fő célja az elítéltek nevelésének segítése lett. A 105/1973. sz. országos parancsnoki utasítás főleg a személyiség-diagnosztizálást, a nevelési tanácsadást, a terápiás beavatkozást és a kutatómunkát tette feladatukká. Azóta eltelt 15 év, ma már a 30. státust töltjük be. Noha a tudományág történetében az eltelt időszak rövid, annak aki átélte, küzdelmesen szép és hosszú lehetett. A visszatekintéskor fénylenek az eredmények, elmosódnak a kudarcok.

Hazánkban a pszichológusi hálózat megszervezésekor a büntetésvégrehajtás pszichológiája elméletileg és módszertanilag teljesen kidolgozatlan terület volt. Magyar nyelvű szakirodalom, forrásmunka — egy-két érintőleges hivatkozástól eltekintve — nem állt rendelkezésre. Az idegen nyelvű anyagokat a társadalmi-gazdasági és főleg jogrendszerbeli különbségek miatt csak erős kritikával lehetett hasznosítani. Az elmúlt években sikerült a büntetésvégrehajtási pszichológia elméletének törzsanyagát kidolgozni, tananyagká tenni a főiskolákon. Tudományos kutatások kezdődtek el, szakkikkek publikálására került sor, kiépült a szakmai képzés és továbbképzés rendszere.

A pszichológus a büntetésvégrehajtási megoldások fejlesztésének, az új eljárások és módszerek bevezetésének egyik mozgó erejévé vált. Szervesen következett ez sajátos szemléletmódjából, hisz a pszichológus az okok feltárására, nem pedig a cselekvés minősítésére törekszik. Nem az a célja például egy fegyvelmez-

² genetikai: örökléstani

³ dekadens: bomló, hanyatló

len elítélt esetében, hogy rábeszélje a helyes viselkedésformára, hanem hogy pontosan feltárja: miért renitenskedett⁴ az illető, mi játszódtott le benne, hogyan gondolkodik most a történekről, milyen indulatok fűzik az engedelmesség megtagadásához és így tovább. Ebből sok, hagyományosan a börtöntől elválaszthatatlannak tartott megoldás (pl. a fogdafenyítés, a katonás viselkedés, a kapcsolattartás korlátozása, az elítéltekkel való verbális kommunikáció⁵ csökkentése) inadekvát⁶ tűnik, különösen a büntetésvégrehajtási alapfeladat, az átnevelés tükrében.

Kevesen tudják, de tény, hogy pszichológusok nagy szerepet játszottak a ma már természetes és megszokott gyakorlatként létező olyan jogintézmények, illetőleg megoldások bevezetésében, mint az átmeneti csoport, a gyógyító-nevelő csoport és a differenciált őrzés rendszere. Közreműködtek az új büntetésvégrehajtási, elsősorban a neveléssel foglalkozó jogszabályok kidolgozásában is. Mindez mutatja, hogy a bv. ma már számít és támaszkodik a pszichológusok munkájára, kezdeményezőkétségére, elméleti ismereteire.

Javultak a pszichológusok munkakörülményei, beleértve mind az anyagi-tárgyi feltételeket, mind a környezet elvárásait. Laboratóriumok létesültek, kialakult az alaptesztkészlet, egyre bővül az eszköz- és műszerállomány, jut anyagi fedezet a szakkönyvek beszerzésére, a szakirodalom fordítására. Az intézetekben realisabban értékelik ma már a pszichológusok munkáját: nem várnak tőlük csodákat, de nem is tekintik őket felesleges csodabogaraknak. Megértően viszonyulnak például a titoktartási kötelezettség tényéhez.

Kialakult a hazai börtönpszichológusok törzsgárdája, amely egyre erőteljesebben hallatja hangját a különféle szakmai fórumokon, elsősorban a Magyar Pszichológiai Társaság Kriminálpszichológiai Szekciójának rendezvényein, valamint a bv. belső továbbképzésein. Szeretnénk ezt a lelkes gárdát bővíteni, ezért Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetem pszichológiai szakán újra kihasználjuk a lehetőséget egy büntetésvégrehajtási csoport pszichológussá képzéséhez. Erre motivál egyébként a felvételeknél jelentkező gond is, nevezetesen, hogy jelentkezés hiányában alig sikerült évente 1-2 végzős egyetemistát fölvenni a bv.-hez. Holott pszichológusaink anyagi elismerése az évek során jelentősen javult, kinevezett polgári alkalmazotti státusba kerültek, az intézetek — igaz, hogy csak vidéken — lakást biztosítanak számukra.

Ennek ellenére nem gyakorol kellő vonzerőt ez a pálya a frissen diplomázott fiatalokra. Túl soknak érzik a kötöttséget, merevnek a munkarendet, riasztóan nehéznek a feladatokat. Félnek az elszigetelődéstől, a magára hagyatottságtól, hiányolják a kiemelkedő tudású és hírnevű szakemberek tanító közelségét. A legtöbben nem vállalják a vidékre menetelt, ha családi vagy más kapcsolataik oda nem kötik őket.

*

Áttekintve az elmúlt 15 évet, azt látjuk, hogy a legnagyobb gondot mindig a státuszproblémák okozták. Soha nem sikerült teljes mértékben betölteni az állásokat, a fluktuáció⁷ pedig általában 50% feletti. Nem vigasz, hogy — tudomásunk szerint — a környező országokban sem jobb a helyzet, pedig a fizetés, díjazás magasabb, mint nálunk. Tudomásul kell vennünk, hogy évente igen kevés pszichológus végez, a frissen végzett diplomásokat pedig az ipar, az egészségügy által kínált munkalehetőségek jobban vonzzák. Az igazságszolgáltatásnál, ezen belül a bv.-nél felmerülő elhelyezkedési lehetőségekről keveset tudnak, gyakran torz információkkal rendelkeznek.

⁴ renitenskedik: ellenszegül, makacskodik, ujjat húz

⁵ verbális kommunikáció: szóbeli érintkezés

⁶ inadekvát: nem megfelelő, nem hozzámért

⁷ fluktuáció: ingadozás, hullámváz; itt munkahely-változtatás

Kétségtelen, hogy még távolról sem felhőtlen a pszichológiai munkavégzés feltételrendszere és elismerése börtöneinkben. Gyengék például a pszichoterápiás munka adottságai: nincs terápiás légkör, hiányzik a bizalom az elítélt és a hivatalos hatalmat képviselő pszichológus között, nehezen biztosítható az önkéntesség, problematikus a csoportstabilitás fenntartása, a csoporttal hosszabb időn keresztül való foglalkozás lehetősége. A pszichológusokat túlságosan megterheli a diagnosztizálás, munkájukban a mennyiségi szemlélet érvényesül a minőségi helyett. Az utóbbi időben — létszámnövekedés okozta kényszerűségből — a pszichológusok tevékenysége szinte leszűkült a gyógyító-nevelő csoportokban jelentkező vizsgálati és terápiás feladatok ellátására.

A pszichológusok az átlagosnál érzékenyebb emberek, produktivitásukat⁸ és közérzetüket jelentősen befolyásolják a visszajelzések. Örvendetes, hogy a közelmúltban érvénybe lépett nevelésfejlesztési koncepció számít a pszichológia tudományának további beáramlására és szerves beépülésére a büntetésvégrehajtási tevékenységbe. Ez biztosíték lehet a fejlődésre, az elmélet és a módszertan szisztematikus⁹ bővítésére és a minőség javítására.

A személyi állomány képzési rendszerének fejlődése

(Lipták László hozzászólása)

A felszabadulást követően a büntetésvégrehajtás területén is előtérbe került a személyi állomány átszervezésének kérdése. A kibontakozó népi demokratikus átalakulás eredményeként megváltozott a büntetésvégrehajtás személyi állományának összetétele. Százával kerültek a testülethez munkás és paraszt származásúak, akik a Magyar Dolgozók Pártja felhívására jelentkeztek fegyveres szolgálatra. A demokratizálás mélységét, a népi erők mozgósításának méreteit jellemezte, hogy 1948—49-ben — néhány hónap alatt — több tízezer munkás és dolgozó paraszt került felelős közigazgatási munkakörbe.

A szocialista büntetésvégrehajtás megteremtése érdekében a büntetésvégrehajtás személyzetével szemben új követelmények fogalmazódtak meg, melyek közül a legjelentősebbek: a munkásosztály és a proletárdiktatúra iránti hűség, alapos politikai képzettség, a marxizmus—leninizmus elsajátítása, a beosztásnak megfelelő szakmai képzettség megszerzése.

A felszabadulás után a büntetésvégrehajtás állományába felvett több száz ört mielőbb alkalmassá kellett tenni a szolgálati feladatok ellátására. Önálló szakmai iskola hiányában az intézeteknek kellett megoldaniuk a kiképzést. Először az országos intézetekben — Szegeden, Vácott, Sopronkőhidán és a Gyűjtőfogházban — szerveztek kéthónapos őri tanfolyamokat.

Bár a helyi szervezésű tanfolyami rendszer kiszélesedett, az őri állomány alapkiképzésében tovább nőtt a lemaradás. Megoldásként 1948 tavaszán a Gyűjtőfogházban külön épületrészt alakítottak ki az első tiszti tanfolyam számára. Az 1948 és 1950 között szervezett három tiszti tanfolyamon mintegy 160-an végez-

⁸ produktivitas: termékenység, termelékenység; itt alkotókészség

⁹ szisztematikus: rendszeres, állandóan ismétlődő

tek. Elsősorban rájuk várt a feladat, hogy átvegyék az intézetek irányítását a régi rendszer idején hivatalba állított igazgatóktól és tisztektől.

A Gyűjtőfogházban a tiszti tanfolyamok helyén működött 1949 és 1950 között az Őri Újonc Iskola, 1950-ben pedig a testület megkapta a Maglódi út 125. alatt gazdátlaná vált kastélyépületet, hogy ott minden képzési igényt kielégítő oktatási intézményt létesítsen. Így alakult meg a Bv. Központi Kiképző Iskola, amely parancsnokáról Bakondi Akadémia néven vált ismertté. Az iskolának állandó tanári kara volt, a hallgatókat elhelyezték, megnőtt a kiképzésre fordítható idő.

Amikor a büntetésvégrehajtás 1953 márciusában a Belügyminisztérium irányítása alá került, az iskola 1960-ig tovább működött. Párhuzamosan folytak az egyéves tiszti és a négyhónapos őri tanfolyamok. A képzés nem volt szakosított. A tiszti és őri csoportok a rájuk vonatkozó mértékben a büntetésvégrehajtás teljes tevékenységéről képet kaptak. 1957-től a BM tiszti iskoláin folytatódott a tisztképzés, a Maglódi úton pedig az őri tanfolyamok mellett pénzügyi és anyagi szaktanfolyamok indultak.

Az ellenforradalom leverése után ismét nagyobb arányú változás történt a testület személyi állományában, ami a képzési igények megnövekedését eredményezte. Ezeket az igényeket úgy igyekeztek kielégíteni, hogy átmenetileg csökkentették a képzési időt, ugyanakkor új képzési formát vezettek be, a szakmai alapvizsga-rendszert. Ez a képzési forma önképzésen alapult. A tiszti, tiszthelyettesi és őri alapvizsga-kötelezettségnek 1960. június 30-ig kellett eleget tenni.

A 32/1959. számú országos parancsnoki parancs rendelkezett az új szolgálati ág, a nevelési szolgálat 1959. december 31-ig történő felállításáról. A parancs azt is elrendelte, hogy az újonnan kinevezett nevelői állomány speciális képzésére tanfolyamot kell szervezni. A két alkalommal megtartott hathónapos rabnevelői tanfolyamon mintegy 200 főt képeztek ki 1960–61-ben.

A tisztképzés fejlődésének jelentős állomása volt az 1959 szeptemberében megindult oktatás a Rendőrtiszti Akadémián. 1964-ig csak általános bv. szakon, majd anyagi szakon is indult büntetésvégrehajtási osztály. Az akadémián büntetésvégrehajtási szakcsoport működött, tanárai látták el a bv. szakismeretek oktatását. Az akadémia 1971-ig képezett bv. tiszteket.

Az eddig ismertetett tanfolyami és iskolai rendszerű képzés, valamint az akadémián folyó képzés közös vonása az volt, hogy a szakismeretek mellett ún. közismereti tárgyakat — magyar nyelvtant, irodalmat, történelmet és gazdasági földrajzot — is oktattak, emelve ezzel az állomány általános műveltségi színvonalát.

A 60-as évek elejétől a tisztetek és tiszthelyettesek képzése is a belügyi oktatási rendszerhez kapcsolódott. A tiszteket a kistarcsai Alapfokú Rendőriskolán, a tiszthelyetteseket a Kun Béla Tiszthelyettesképző Iskolán képezték. Ez a helyzet 1964 után az IM felügyelete alá kerülést követően sem változott.

1965-től az alapképzésben jelentkező lemaradás csökkentése érdekében az országos bv. intézetekben öthónapos levelező rendszerű őri tanfolyamok indultak.

A büntetésvégrehajtás szakmai képzési rendszerének fejlődésében kiemelkedő szerepe volt az MSZMP KB Titkárság 1972. február 28-i határozatának és a végrehajtására hozott igazságügyminiszteri intézkedéseknek. A határozat kiemelt feladatként jelölte meg a személyi állomány felkészültségi színvonalának számottevő emelését, politikai és szakmai téren egyaránt.

1972. szeptember 1-én kezdődött meg a bv. tisztképzés az 1970. évi 39. számú törvényerejű rendelettel létrehozott Rendőrtiszti Főiskolán. 1973 őszén önálló Bv. Tanszék vette át a szakmai tárgyak oktatását. 1984-ig a nappali, a levelező és a speciális levelező tagozaton 302-en végeztek el a főiskolát. A végzetek a

tapasztalatok szerint elsősorban őrszolgálati és igazgatási területen jól képzettek, de beilleszkedésük a nevelési, anyagi és pénzügyi területen sem okoz gondot.

Szintén 1972 szeptemberében kezdődött meg a nevelőtisztek képzése a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. A főiskolán évente 20-25 ember beiskolázására kapott lehetőséget a testület. Eddig 140-en végeztek itt.

A Pénzügyi és Számviteli Főiskolán 1979 óta képeznek pénzügyi szakembereket a testület számára. Itt elsősorban a bv. vállalatoknál, valamint az intézetek pénzügyi és anyagi szolgálatánál dolgozók tanulnak. Az utóbbi években a képzési igények csökkenése miatt csupán néhány ember került beiskolázásra.

A próbaidőre kinevezett tisztek bv. szakmai képzésének gyakorlata az ötvenes évek végére nyúlik vissza. A próbaidős tisztek elméleti képzését és vizsgáztatását a 061/1982. számú országos parancsnoki parancs szabályozta újólaj. Felkészülésük időtartama egy év. Új rendszerű képzésük 1982 őszen kezdődött.

A 80-as évek elején szerveztek a tisztek számára először posztgraduális képzést ismereteik speciális, szakirányú továbbfejlesztésére. 1983-tól a nem pedagógiai végzettségű nevelők 18 főből álló csoportja a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán végez pedagógia szakot. Évente öt embert iskoláztathat be a testület a Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola pszicho-pedagógiai szakára. 1984-től a Közgazdaságtudományi Egyetem évente két katonai gazdaszt képez.

1983-ban kezdődött a bv. beosztottak képzése a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolán, ahol pénzügyi, üzemanyag-ellátó, szállító, élelmezési, ruházati szaktisztek képzésére nyílt lehetőség.

Az 1972-es párthatározat nyomán a Kun Béla Tiszthelyettesképző Iskolán, melyet 1981-től Zászlósképző Iskolának neveznek, az anyagi szakképzést őrszolgálati és igazgatási szakképzés egészíti ki, 1983-tól pedig termelésirányítási szakon is indul osztály. 1982-ben szakcsoport alakult a szakmai tárgyak oktatására.

Az Alapfokú Rendőriskola a büntetésvégrehajtás képzési igényeit a hetvenes évek elejére mennyiségi vonatkozásban nem tudta kielégíteni, ezért 1973 és 1976 között Tökölön szerveztek alapfokú őri tanfolyamokat.

Az alapfokú képzésben a 056/1976. számú országos parancsnoki parancs hozott változást, amely elrendelte a Bv. Alapfokú Iskola megszervezését. Erre a célra a Váci Bv. Intézethez tartozó volt tbc-kórház épületét jelölték ki. Az iskola 1976 őszen kezdte meg működését. A képzési idő többször változott, kezdetben 1 év volt, majd 10 hét, jelenleg 5 hónap. Az új felszerelők 14 napos alap kiképzése is itt történik. Az iskolát 1984-től Bv. Tiszthelyettesképző Iskolának nevezik.

A Bv. Tiszthelyettesképző Iskola látja el a BM Határőrség sorállományából a testülethez kinevezettek kiképzését is. Az első csoport kiképzése 1984 februárjában kezdődött. A kiképzett állomány szolgálatba lépésével jelentősen csökkentek a testület létszámgonjai.

1984-ben tovább bővült a személyi állomány szakmai képzési struktúrája. Megkezdődött a tisztí szakvizsgára való felkészítés, valamint a polgári állományú dolgozók büntetésvégrehajtási alapismereti és szakismereti képzése. Az előbbin a felsőfokú állami iskolai végzettséghez kötött álláshelyet betöltőknek, az utóbbin azoknak a polgári alkalmazottaknak kell részt venniük, akik a fogvatartottak személyiségformálásában közvetlenül szerepet játszanak.

A képzési rendszer vázlatos ismertetése során nem tértem ki külön a politikai oktatás elemzésére, mivel a képzés e területének kiemelkedő jelentősége egy fegyveres testület oktatási rendszerében magától értetődő. Különösen nagy nyomták esett a politikai képzésre a felszabadulást és az ellenforradalom leverését követő években. A különböző képzési formákban a politikai tantárgyak oktatására általában a képzési idő 20-30%-át fordították.

A képzési rendszer és a képzettségi szint erőteljesebb javulása a hetvenes évek közepéhez köthető és ez a tendencia jellemzi a nyolcvanas éveket is. A tes-

tület jelenlegi képzési rendszere kielégíti az igényeket. A speciális ismeretekkel rendelkező szakembereket pedig a rugalmasabb érdekltségi rendszer bevezetésével a polgári életből kell felvennünk.

A személyi állomány képzettségi szintjének emelkedését bizonyítja, hogy míg a hatvanas évek elején (az ötvenes évekről nincs adat) a személyi állomány 40%-a rendelkezett csupán a beosztásához előírt végzettséggel, addig ez az arány 1984-ben már a következő: a tisztek 85%-a, a zászlósok 67%-a, a tiszthelyettesek 70%-a rendelkezik az előírt képzési követelménnyel; a tisztek 12,4%-a, a zászlósok 25%-a, a tiszthelyettesek 7,8%-a van felmentve a követelmények teljesítése alól; végül pedig a tisztii állomány 2,6%-ának, a zászlósok 8%-ának (főleg a középiskola hiánya miatt), a tiszthelyettesek 22,2%-ának (elsősorban az alapfokú politikai végzettség hiánya miatt) nincs meg az előírt végzettsége. A képzés terén elért eredmények ellenére a büntetésvégrehajtási munkával szemben támasztott magasabb elvárások indokoltá teszik a minőségi követelmények előtérbe állítását, az oktatási rendszer folyamatos továbbfejlesztését.

Az őrszolgálati munka korábban

(Tusják János hozzászólása)

A plenáris ülésen elhangzottak sok olyan gondolatot elevenítettek fel emlékezetemben, melyek szorosan összefüggnek nyugdíjazásom előtti munkámmal, a fogvatartottak őrzésének kérdésével. A fegyveres szolgálat az én életemben két feladatot jelentett. Közel két évtizedet szolgáltam a Határőrségnél, közel két évtizedet a büntetésvégrehajtásnál. Hangsúlyozom: szolgáltam, hiszen ezt a munkát csak alázattal, hivatásként lehet végezni. Úgy kerültem az őrszolgálati osztály élére, hogy korábban csak a bástyafal külső oldalát láttam, a börtön belső életét nem ismertem. Épp ezért mély, meghatározó élményeket alakított ki bennem a börtönök belső életével való megismerkedés.

Már az első napokban kialakult bennem az ún. őrszolgálati tudat, hogy az elitéltek tevékenységének irányításában alapvető szerepe van a fogvatartottak őrzésének. A büntetésvégrehajtási munka jó elvégzése az őrmesteren nyugszik. Ezért kell az őrmester érdekeiért, jogainak biztosításáért mindig kiállni. Az őrmester csak ilyen háttér mellett tudja jól végezni feladatát.

A büntetésvégrehajtásnál eltöltött első hetek alatt sok álmatlan éjszakám volt. Hallottam a kulcsok zörgését, a zárok nyikorgását. Láttam, hogy az elitéltek parancsszó nélkül is a fal felé fordulnak megjelenésemre. S amikor már elaludtam, álmomban is csikos ruhába öltözött emberek néztek velem szembe, és állandóan a fülemben csengett a trepni kopogása.

Mindez azért alakult így, mert a parancsnokom úgy rendelkezett, hogy másfél hónap alatt minden intézetet látnom kell. Életem akkori napjai tehát úgy teltek: börtönből ki, börtönbe be. Egy kicsit én is bezártnak éreztem magam. Sokszor jutott eszembe, hogy a fegyveres erők között nemcsak a határőr teljesít harci feladatot békében, hanem a büntetésvégrehajtás beosztottja is.

A felszabadulást követő közvetlen időben, a szolgálatteljesítés hőskorában, az örök puskával látták el a szolgálatot. A háborúból visszamaradt fegyvereken puskaszíj sem volt. A pihenőidőn túlmenően a szolgálat szinte folyamatos volt. Csak az ötvenes évek elején alakult ki a havi 360 órás szolgálati rend. Ez a mai

szolgálati időnek pontosan a kétszerese. Ez a helyzet az 1960-as évek közepén már olyan feszültségeket teremtett az őrszolgálati állomány körében, melyet tovább fenntartani nem lehetett. A változtatáshoz létszámot kértünk. Nem kaptuk meg. Miután nem volt lehetőség a létszám növelésére, a szolgálatszervezés korszerűsítésével kellett megoldanunk a szolgálati idő csökkentését.

1968-ban őrségparancsnoki beosztást rendszeresítettünk a szolgálat színvonalasabb megszervezése érdekében. 1970–71-ben kísérleti jelleggel elrendeltük a havi 240 órás szolgálati rendet, vagyis a kétváltásos szolgálati rendről (24 óra szolgálat, 24 óra szabadidő) áttértünk a háromváltásos (12 óra szolgálat, 24 óra szabadidő) rendszerre. Ez aztán általánossá vált. Napjainkban a szolgálati idő 182 órás. Hogyan volt ez lehetséges a létszám emelése nélkül? Színvonalas szolgálatszervezéssel és lényegesen nagyobb kockázatvállalással.

Felvetődhet kérdésként, hogy a szolgálati rend megváltoztatásakor a kockázatvállalás az ésszerűség határán belül volt-e. Megítélésem szerint igen. Tekintjük át most — e kérdés figyelembevételével is — a büntetésvégrehajtás biztonsági helyzetét — egy alapvető tényező, a szökések számának alakulása alapján.

1969-től 1978-ig a szolgálati idő csökkenése után a büntetésvégrehajtás összes intézetéből 58 elítélt szökött meg, az évi átlagszám tehát közel 6 ember volt. A megelőző 10 évben, 1959 és 1968 között lényegében hasonló volt a helyzet, 61 fogvatartott szökött meg, évi átlagban ez is 6 szökést jelentett. A számok tehát a kockázatvállalás helyességét, a szolgálati rend megváltoztatása tekintetében a döntést igazolták.

Ha már beszéltem a szökések számának alakulásáról a szolgálati rend változásának összefüggésében, hadd szóljak erről a büntetésvégrehajtás általános biztonsági helyzetét elemezve is. 1954-től állnak rendelkezésünkre ellenőrizhető számadatok. Ezek szerint a szökések száma és éves átlaga évtizedenként a következőképpen alakult. 1954 és 1963 között 300 elítélt szökött meg, éves átlagban 30 ember. 1964 és 1973 között 33 fogvatartott távozott időnek előtte, tiltott módon, éves átlagban tehát 7,6 ember.

Az első és a harmadik évtizedben szemmel láthatóan magasabb a szökések száma, mint a második évtizedben. Mi ennek az oka? Az említett első és harmadik évtizedben az átlagosnál lényegesen nagyobb volt a fogvatartottak létszáma. Nehézségekbe ütközött az elítéltek teljes körű foglalkoztatása és az erre való törekvés gyakorta nem vette figyelembe a biztonság szempontjait. Végül pedig a létszám növekedésének arányában a biztonsági intézkedéseket nem mindig vagy nem kellő hatékonysággal tették meg.

Ténylegesen csak egy-két gondolatot vetettem fel ok gyanánt, de — mint mondani szokás — a további elemzés is megérne egy misét. Gondolom, az Országos Parancsnokság vezetése is így látja, hisz a nyugdíjasokból létrehozott Országos Parancsnoki Tanácsadó Testületet, köznyelven Vének Tanácsát, megbízta a büntetésvégrehajtási intézetek biztonsági helyzetének elemzésével, értékelésével.

A szökéseken túlmenően súlyosabb rendkívüli esemény nem fordult elő nagy számban a büntetésvégrehajtásnál. Tíz alatt van azoknak a rendkívüli eseményeknek a száma, melyek fogolyzandulési kísérletben, fegyverkészítésben jelölhetők meg. A legsúlyosabb rendkívüli esemény Szegeden fordult elő. 1964-ben egy, 1984-ben pedig három bv-s dolgozó életét oltotta ki elítélt.

Az 1968-as jogi szabályozás óta, a nevelési koncepció kiadása után a körleten végzendő munka újszerű módon szabályozódik, s ez új helyzetet és körülményt jelent az őrszolgálati munkában is. Az őrszolgálati tevékenység egyre több olyan elemmel gazdagodik, amely a fogvatartottak nevelését tűzi ki célul. Ez a lényegesen bonyolultabbá váló munka nagyobb felkészültséget, jobb szervezőmunkát igényel az őrség vezetőitől, de az egész őri állománytól is.

Egy dologra még szeretném ráirányítani a figyelmet. Vezérőrnagy elvtárs is szólt előadásában arról, hogy a feltételek nincsenek meg a feladatok újszerű végrehajtásához. Elhelyezési, munkáltatási, ellátási gondokkal küszködik a bv., és a személyi állomány létszáma sem növekszik a fogvatartottak létszámának emelkedésével együtt. Mit jelent ez a biztonság szempontjából? Az ellátási, elhelyezési gondok hiányosságai mindig csökkentik a biztonságot. Ha nem foglalkozunk kellő módon az elítéltekkel, akkor a fegyelem, a rend csorbát szenved. Ezért a hagyományos büntetésvégrehajtási feladatokból ki kell emelni a körletlen folyó munkát, melynek szervezett, kulturált végrehajtásával előzhető meg leginkább a rendkívüli események.

Mindenre kiterjedő részfeladatok ismétlődő sokaságát kell nap nap után elvégezni a rendkívüli események elhárítása céljából. A közelmúltban történt szökés kísérlet is ezt bizonyítja. A szegedi őrszolgálati állomány az elítélteket szállító busz alvázán, szinte maga szöktette meg az egyik elítéltet. Történt ez annak ellenére, hogy a korábbi években már a tököli intézetben is előfordult ilyen eset.

Ezzel a gondolatokkal kívántam kiegészíteni az emlékülésen elhangzottakat. Végül kívánom a büntetésvégrehajtás aktív dolgozóinak, hogy a következő 40 évben még sikeresebben teljesítsék hivatásukból eredő feladataikat.

A munkáltatás fejlődése 1945 és 1970 között

(Dr. Deme Mihály hozzászólása)

A munkáltatás szempontjából a felszabadulás utáni első lényeges intézkedés a 7700/1948. (VII. 18.) Korm. sz. rendelet volt, amely az elítélteket foglalkoztató vállalatok egységes irányítása érdekében létrehozta az IM Gazdasági Igazgatóságát. Ezt követte a 12 780/1948. (XII. 21.) Korm. sz. rendelet, amely a letartóztató intézetek mellett működő ipari és mezőgazdasági üzemeket szervezte állami vállalatokká. 1949 márciusában két önálló vállalat alakult: az Ipari Vállalat és a Mezőgazdasági Vállalat. Ezek 137 kisebb-nagyobb üzemet fogtak össze.

A büntetésvégrehajtási vállalatok munkájának megítélésénél mindig fő kérdés volt, hogy azok hogyan illeszkednek a büntetésvégrehajtás szervezetébe, hogyan szolgálják a büntetésvégrehajtási célok megvalósítását. Például az 1950. évi II. tv. meghatározta a büntetés célját és egyben megjelölte a bv. szervek feladatait. Előírta, hogy „a büntetést a dolgozó nép védelme érdekében, az elkövető megjavítása és nevelése, továbbá általában a társadalom tagjainak a bűnözéstől való visszatartása végett kell alkalmazni”. Jogszabályban is olvasható volt tehát a nevelési cél.

Az 1956-ban megjelent Bv. Szabályzat rögzítette a szocialista büntetésvégrehajtás alapelveit. A fő hangsúlyt a biztonságos őrzésre és a munkáltatásra helyezte. A Szabályzat egész kedvezményrendszere a munkateljesítményre épült, a büntetési időből is a munkateljesítmény alapján kerültek levonásra meghatározott napok. Ezen a helyzeten javított az 1959. évi 8. sz. BM-utasítás, amely két fő feladatot határozott meg: az őrzést és a nevelést. Végül a 60-as évek legjelentősebb állomásaként az 1964. évi 21. tvr. egyértelműen a nevelést tette a büntetésvégrehajtás elemi teendőjévé.

Melyek gazdasági szempontból a leglényegesebb kérdések, amelyek meghatározták a munkáltatás helyzetét?

— *A foglalkoztatandó létszám.* Ez nem a büntetésvégrehajtástól függ, de a munkáltatási kötelezettség itt csapódik le.

— *A bv. vállalatok kapacitása,* azaz mennyi embert tudunk foglalkoztatni. Köztudott, hogy a bv. szempontjából jobb lenne az elítéltek teljes létszámát a bv. vállalatoknál foglalkoztatni, ha azonban a fogvatartottak létszáma szükségessé teszi, számolni kellett és kell a külső foglalkoztatással is.

— *A termelési profil.* Ez tulajdonképpen a fogvatartottak munkáltatása szempontjából legalkalmasabb profilok, termelési jellegek kialakítását jelenti. Olyan igény sohasem merült fel, hogy minden elítélt számára a legalkalmasabb munkát biztosítsuk. Csak a rendelkezésünkre álló munkába állítási lehetőségek figyelembevételére van mód. (A megoldás mindig, ma is alapvetően anyagi kérdés, hosszabb távon elsősorban a sátoraljaújhelyi ágyneműgyártás és a sopronkőhidai szövöde okoz problémát.)

— *Az elítéltek készítése,* azaz megfelelő díjazása és egyéb ösztönzési formák alkalmazása. Már messze vagyunk attól, amikor az elítéltek napi 2-4 forint, úgynevezett munkajutalomért dolgoztak. A 60-as években kialakult az elítéltek olyan bérezési rendszere, amely serkenti őket a termelésben, alkalmas a tartási költségek megtérítésére, a börtönön belüli szükségletek kielégítésére, a család támogatására és a szabadulás utáni tartalékolásra. A továbbfejlesztés igénye azonban e területen is fontos feladatnak látszik.

Végül szólni kell arról, hogy hol a munkáltatás helye a büntetésvégrehajtásban? Voltak-e torzulások, előtérbe kerültek-e indokolatlanul termeléscentrikus nézetek? Igen, be kell vallani, voltak ilyen időszakok. Sok bírálat érte ezért annak idején a büntetésvégrehajtást. A 70-es évek első felében végül is kialakult egy helyes álláspont, amely a jogszabályok révén gyakorlattá is vált, nevezetesen, hogy a munkáltatás eszköze legyen a büntetésvégrehajtás fő feladatának, a nevelésnek. Az 1966. évi 21. tvr, a gazdaságirányítás 1968. évi reformja és a bv. vállalatokat érintő 2019/1968. Korm. sz. határozat alapján olyan évtizede kezdődött a munkáltatás fejlődésének, amelyre korábban nem is gondolhattunk.

A nevelési szolgálat megalakulása a hatvanas években

(Dr. Mészáros József hozzászólása)

A hatvanas évek elején a büntetésvégrehajtásnál dolgozó vezetők, beosztottak politikai állásfoglalását, szemléletét, szakmai érdeklődését az új iránti érzék, a tenni akarás jellemezte. A bv. munkájának korszerűsítésére alapot adott a párt helyzetelemzése, a tennivalók konkrét megjelölése, az alkotó munkára való ösztönzés. Ezt az alkalmat ragadta meg a bv. vezetése, és hosszú távú programot kezdett kidolgozni a büntetésvégrehajtás modernizálására. A vezetés igénye találkozott a beosztottak többségének megértésével és újat akaró törekvésével.

A kormány büntetőpolitikája lehetővé tette az első lépés megtételét, az elítéltek kategorizálását. Külön bv. intézetben nyertek elhelyezést az osztályidegenek, a szokásos bűnözők és a többszörösen visszaesők, valamint a dolgozó osztályhelyzetű elsőbűntényes elítéltek.

Összegyűjtöttük az elítéltek nevelésében a felszabadulás óta végzett munka tapasztalatait, tanulmányoztuk elsősorban a szocialista országok büntetésvégrehajtási megoldásait, különös tekintettel a nevelési tevékenységre és az annak érdekében végzett összbüntetésvégrehajtási munkára. Így készült el a 8/1959-es számú miniszteri rendelet és annak végrehajtási utasításaként a 32/1959-es számú országos parancsnoki parancs, amely fontosnak tartotta a bv. intézetek biztonságának megőrzését, megerősítését olyannyira, hogy elrendelte vagy a nevelő munkával vagy ha kell, kényszerítő intézkedésekkel is, a törvények, a bv. intézetekre vonatkozó szabályok betartását. Elrendelte a szolgálati rendszer megváltoztatását, a nevelési szolgálat megszervezését úgy, hogy minden nevelő 100 elítélttel foglalkozzon.

Intézkedett a szabadságvesztés végrehajtásában a fokozatosság bevezetéséről, feltételes szabadságra bocsátásnál például a kedvezmények felét megvonta az osztályidegen, súlyos bűncselekményt elkövető elítéltektől és a súlyosan visszaesőktől.

A miniszteri utasítás azt is előírta, hogy a világnézeti nevelést ki kell szélesíteni, az egyéni foglalkozások színvonalát emelni kell, az elítéltek könyvtárát ki kell egészíteni klasszikusokkal, politikai kiadványokkal és szakkönyvekkel, és be kell vezetni a vezetékes rádiót is.

Rendezte az elítéltek bérezését, kimondta azt az elvet, hogy az elítéltek a vállalati foglalkoztatás során a szabad munkavállalókra vonatkozó legalacsonyabb bérkategória szerinti díjazást kapják. Megszüntette azt a gyakorlatot, hogy rabtartási költség címén levonják az elítélt keresetének 80%-át.

Határozatot hozott az elítéltek önkormányzati rendszerének kialakítására. Az önkormányzati bizottságok tagjait az elítéltek választják, de a börtön parancsnokának a választás eredményét jóvá kell hagynia. Ami az elítéltek reszocializálását illeti, javaslatlalt fordult a kormányhoz. Ennek eredményeként jelent meg az utógondozásról szóló 55/1960. számú Kormányhatározat.

A felsoroltak is bizonyítják, hogy nem egyszerűen egy új szolgálati ág megszervezéséről volt szó. A nevelési szolgálatot rövid idő alatt kialakítottuk. Irányítására a Bv. Országos Parancsnokságon létrejött a nevelési osztály. A miniszter elvtárs úgy intézkedett, hogy a nevelőket tiszté kell előléptetni. A nevelők többségét volt politikai tisztekből, jól dolgozó körletparancsnokokból választottuk ki.

A nevelő volt a körlet mindenese. Ő nyitotta és zárta a zárkát. Ő pótolta a ruházati felszerelést, foglalkozott az elítéltekkel, szervezte a kulturális és ismeretterjesztő előadásokat. Később jöttünk rá, hogy a zárka nyitása-csukása, az anyagi ellátás nem konkrét nevelői feladat, sok időt vesz el az elítéltekkel való foglalkozástól. Kialakult a körletellátó nevelők csoportja. Az elítéltekkel együtt dolgozó munkatársak, például a művezetők, az örparancsnokok a nevelői feladatok lelkes és eredményes segítőivé váltak.

A bv. intézet biztonságára rendkívül ügyeltek a munkába állításnál, az előállításoknál egyaránt. Igaz, akkoriban az elítélt munkába állítását „bv. érdekből átmenetileg el lehetett halasztani”. És a veszélyes magatartású, elítélttársait sakkban tartó fogvatartottat csak olyan helyen foglalkoztatták, ahol közvetlen ellenőrzés alatt lehetett tartani. Később a börtön biztonságára súlyosan veszélyes elítélt köteles volt megkülönböztető jelzést viselni.

A rendszeres egyéni beszélgetésekre, a csoportos nevelői foglalkozásokra mind szervezettebb formában került sor, hiszen a személyi feltételek a nevelési szolgálat megszervezésével alapvetően megváltoztak.

Az elmondottak óta eltelt 25 év. Ez az idő már elegendő arra, hogy néhány megállapítást tegyünk. Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején a Bv. Országos Parancsnokság és a BM vezetése jól ismerte fel, hogy kedvező a politikai, társadalmi helyzet, s ezért a büntetésvégrehajtási munka tartalmának javítása ér-

dekében szervezeti, tartalmi és módszerbeli intézkedéseket kell tenni. A megindult egészséges fejlődést erősítette a párt Politikai Bizottságának 1965. évi határozata, majd az ennek nyomán született 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet. Ezt követte a párt közigazgatási és adminisztratív osztályának 1971. évi vizsgálata és az annak alapján hozott határozat, majd az 1979—81 közötti években a büntetésvégrehajtás új és teljes körű jogi szabályozása.

A hatvanas évek elején kialakított nevelési szolgálat stabilizálódott. Tekintélye, megbecsülése volt a testületnél, gyakorlatiasan dolgoztak, keveset adminisztráltak, munkaidejük többségét az elítéltek között a körleten, a munkahelyeken töltötték. Az elmúlt évek tapasztalata azt mutatja, hogy a nevelői állomány, sajnos ma nem ilyen stabil, a nevelői munkának ma nincs olyan presztízse a bv-nél, mint volt a hatvanas években. Jelenleg 20 nevelői és 8 pszichológusi státusz nincs betöltve. Az elmúlt 5 évben 151 nevelő és 9 pszichológus távozott a szakszolgálatból. Ezt a helyzetet problematikusnak tartom. Azt javaslom, hogy kellő kritikai és önkritikai igénnyel keressük meg e kedvezőtlen helyzet okait, és mihamarabb változtassunk rajta.

Összefoglalva: az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején a bv. nevelés sok tekintetben könnyebb helyzetben volt, mint ma. A személyi és a tárgyi feltételek a jelenleginél jobbak voltak. Természetesen a bv. testület vezetése tudja, hogy ma a feltételek hiányában a büntetésvégrehajtás nem tud eleget tenni a jogszabályban előírt valamennyi feladatának, de keresi a megoldás lehetséges módszereit.

Az őrszolgálat jelenlegi problémái

(Dr. Németh Gyula hozzászólása)

A büntetésvégrehajtás legnagyobb létszámú egyenruhás szervezeti egysége az őrszolgálati állomány. Igaz ez a megállapítás az összlétszámmal való összevetés és az intézetenkénti részletezés alapján egyaránt.

Az őrszolgálati állomány tevékenysége sokrétű, szélesebb feladatkört kell ellátnia, mint ahogy az az elnevezéséből kitűnik. Természetesen a tartalom, a munkavégzés mennyisége és minősége a döntő, nem pedig az elnevezés, mégsem szerencsés ma már ezzel a névvel illetni ezt az egységet. A biztonsági szolgálat elnevezés véleményem szerint átfogná a külső, az előállító stb. őrök, a főfelügyelők és a felügyelők által ellátott feladatokat, ugyanakkor szervesen kapcsolódna az elmúlt időszakban kialakított olyan új fogalmakhoz és munkakörökhöz, mint a biztonsági és nevelési parancsnokhelyettes, mint a vállalati biztonsági tiszt, mint a biztonsági csoport, és egységesíthető lenne az intézetekben kialakított szakterületek vezetőinek megnevezése is. Az őrségparancsnok helyett inkább a biztonsági szolgálatvezető megjelölést kellene alkalmazni.

Az elsődleges feladat mindenképpen a kifelé történő mozgás (szökés, kitérés) megakadályozása, illetőleg az intézetek védelme a külső támadással szemben, vagy a rendkívüli esemény végrehajtását kívülről elősegíteni szándékozó behatolás meggátolása. A magyar büntetésvégrehajtásban az elmúlt 2-3 évtizedben az utóbbiak csak elvétve fordultak elő, de ez nem jelentheti azt, hogy nem kell rá felkészítenünk az állományt. Megtörtént, hogy be akartak törni egyik egységünkhez fegyverszerzés céljából, megtörtént hogy telefonon bejelentették: fel akarják

Biztonságos őrsés tévémonitorral

robbantani az egyik intézetet, s vannak próbálkozások szökés előkészítése és végrehajtása érdekében külső erők igénybevételére is.

Ezek és az ezekhez hasonló események — még akkor is, ha a fenyegetőzéseknek nincs reális alapjuk, ha a kísérletezések esetenként kezdetlegesek — szükségessé teszik, hogy az őrszolgálat vezetőit és beosztottait alkalmassá tegyük az ilyen események megakadályozására, valamint felszámolására.

A belső őrség — melynek tagjait 1982 óta főfelügyelőnek és felügyelőnek nevezzük körletparancsnok és körletőr helyett — igen széles skálán mozgó munkát végez. Tevékenysége a biztonság fenntartásából, ellátási és nevelési feladatokból áll össze. Véleményem szerint a fontossági sorrenden felesleges vitatkozni, e három feladatkört egységesen kell értékelni és együtt kell végezni. Ez persze nem zárja ki, hogy adott helyen és időpontban valamelyik feladat megelőzi a másikat. Például az éjszakai szolgálat szinte majdnem kizárólagosan csak a biztonsággal összefüggő feladatokkal foglalkozik.

A főfelügyelők és felügyelők munkája nemcsak sokrétű, de nehéz is. A szolgálat precíz jogszabályismeretet, tág elméleti (főleg pedagógiai) felkészültséget, jó fizikai állóképességet és kifogástalan idegállapotot igényel. Nem tagadva a hiányosságokat, meg kell állapítani: tisztességes, esetenként erőn felüli munkát végeznek, biztosítják a szükséges rendet, fegyelmet, a fogvatartottak járandóságait, és egyre hatékonyabban és szervezettebben segítik a nevelési célkitűzések megvalósítását.

Nem célozom az őrszolgálati tevékenység valamennyi részterületét érinteni, de az előállítással, szállítással kapcsolatos feladatok megoldásáról mindenképpen szólnom kell. Nem túlzás, ha azt mondom, hogy az előállításokat, átszállításokat bonyolító örök munkája rendkívül felelősségteljes, fontosságuk néha meg is előzi a külső és belső örök csoportját. Szolgálatuk ellátása során szinte mindig számíthatnak arra, hogy a fogvatartott szökést kísérel meg, hogy ehhez külső személyek segítséget nyújtanak, állandóan készen kell állniuk a rendbontás megakadályozására, megszüntetésére. Más intézmények dolgozói a büntetésvégrehajtási testület

tagjai közül elsőként velük találkoznak, és így az ő tevékenységük ítéltetik meg legelőször.

Körültekintő szervezéssel és végrehajtással sikerült elérni, hogy évek óta alig volt szökés, rendbontás a rabszállítóban, nemigen támadják meg az előállított fogvatartottak a bírákat stb. Az intézeti jelentések, az illetékes szervek tájékoztatásai és saját tapasztalataink szerint az előállító, szállító örök a szolgálati feladatok teljesítése során alapvetően határozottak, intézkedéseik kulturáltak, és eredményesen hárítják el az elítéltek, illetőleg hozzátartozóik rendkívüli eseményt előidéző szándékozó kísérleteit.

Az őrszolgálati állomány — ez már más fórumokon is többször elhangzott — a szokatlanul magas fogvatartott-létszámból következően igen leterhelt. A létszámnövekedés természetesen más szolgálati ágakra is többletterhet ró, de ha végiggondoljuk a megoldandó feladatokat, ez a nehézség mégiscsak az őrszolgálatnál jelentkezik a legszembetűnőbben. A 182 órás havi munkaidő betartása egyelőre lehetetlen. Az állomány igénybevétele országos átlagban 196 óra körül van havonta, ami annyit jelent, hogy 12 hónap alatt kb. 13 hónapnyi munkaidőt szolgál. Igaz, a túlóra ma egységesen 47 forint/óra díjtétellel kifizetésre kerül (1984-ben ez 11 millió forintot tett ki, 1985-re a felhasználható keret 12 millió forint), de ez a legégetőbb gondot nem oldja meg. Nevezetesen azt, hogy a feladatok rohamos növekedése mellett nem nőtt az őrszolgálati állomány létszáma.

A nemrég lezajlott KNEB-vizsgálat is feltárta, hogy az őrszolgálat létszáma jelentősen elmarad az optimálisnak nevezhető létszámkeret alsó határától. További gond, hogy ma már kevésbé vonzó a többletszolgálatért járó térítés — az ebből levonandó, esetenként jelentős összegű nyugdíjjárulék miatt —, nagyobb becsben van keresetkiegészítésként az alkalmi munka, és problémát okoz az is, hogy a fáradtság és fásultság jelei mutatkoznak a nagy terhek miatt.

Felmerül a kérdés: tettünk-e, vagy tehetünk-e még valamit a terhek csökkentése érdekében? A válasz: igen, de a tartalékok kimerültek. Az őrségparancsnokok már szinte művészi fokon sáfárkodnak a rendelkezésükre álló erőkkkel, a differenciált őrzésben rejlő lehetőségeket nemcsak egyszerűen kiaknázzák, hanem sokszor az ésszerűség határát is túllépik a kockázatvállalásban. Időtállónak bizonyult a négyváltásos szolgálatsszervezés, mely épp a napokban kapott zöld utat. Ennek a szolgálatsszervezési módnak az előállítások lebonyolításában jelentkezik az előnye, mert adott napon be lehet rendelni soronkívüli szolgálatra egy teljes szakaszt úgy, hogy a szükséges pihenőidő előtte és utána is biztosítva legyen. A tapasztalatokról rövidesen módszertani körlevélben értesülnek az intézetek.

Az őrszolgálati tevékenység jelenlegi helyzetéről szólván nem hagyható ki az őrzéstechnika sem. Az elmúlt években a kamerarendszer kiépítése nem haladt úgy, ahogy az indokolt lett volna, és e téren a jövő sem biztató. Ha megkapnánk a szükséges pénzt, akkor 1990-ig 5-6 végrehajtó intézet védelmi rendszere egészülne ki kamerákkal. Folytatódik az URH-lánc kiépítése is. Ez év végén várhatóan 13 intézet lesz bekapcsolva a forgalomba. A munkálatok pedig 1987-ben fejeződnek be véglegesen.

Több összefüggésben is felmerült az állomány rendelkezésére álló fegyverzet hatékonysága, célszerűsége. Döntés született: valamennyi intézet megfelelő darabszámú hosszú gumibottal, védőpajzzsal, valamint könnygázgránáttal lesz ellátva. Ha a kísérlet tapasztalatai kedvezőek lesznek, bevezetjük az úgynevezett kombinált gumibotot, mely könnyfakasztó vegyszert rejt magában. Szűk körben rövidesen megjelennek a magyar büntetésvégrehajtásban a speciálisan kiképzett kutyák is.

Röviden jellemezném napjaink őrszolgálati állományát. Az átlagéletkor 37 év körül mozog. A 10-15 évvel ezelőtti pályára lépők egyre jobban beérnek, egyre színvonalasabb munkát végeznek, alakiségük megfelelő szinten van. Noha az át-

lagélektől nem ennek kell következnie, a fiataloknál is igen magas az egészségügyi szabadságnapok száma.

A képzési követelmények érvényesítésében lassú az előrehaladás. Míg az őrség és az őrsparancsnokok vonatkozásában nincs lényeges gond, addig a főfelügyelők és felügyelők közül nagyon kevesen rendelkeznek az előírt középiskolai végzettséggel. A testülethez kívülről jelentkezők többsége is csak 8 általánossal bír.

Az őrszolgálatnál dolgozók évente 40-50%-os arányban részesülnek elismerésben. Fegyelmi helyzetük javításra szorul, mert a fegyelmi eljárások kb. 50%-a őrszolgálati beosztott ellen indul. A párttagok aránya 32%.

Az előzőekben vázolt fogyatékoságok ellenére az őrszolgálat területén dolgozók megfelelnek az elvárásoknak. A legnagyobb nehézségek, megpróbáltatások közepette is értékes munkát végeznek, erejüket nem kímélve, szabadidejüket is feláldozva. Ahhoz viszont, hogy ez a jövőben is így legyen, feltétlenül szükség van a külső, állami segítségre, ami elsősorban a létszám növelését és a pénzügyi háttér javítását jelenti.

A munkáltatás: ma

(Ullmann György hozzászólása)

Deme elvtárs a munkáltatás múltjáról, fejlődéséről, 40 éves történetéről szólt. A magam részéről a foglalkoztatás mai helyzetéről, eredményeiről, problémáiról mondanék el néhány gondolatot. Én is a jogszabályi alapokból indulok ki, hiszen a mai munkáltatás alapját is az 1979. évi 11. sz. tvr. határozza meg, amely sok mindenben újszerűen, a szocialista büntetésvégrehajtás fejlődésével összhangban szabályozza a munkáltatást.

Az eddigi jogszabályok egyoldalúan csak az elítélt munkavégzési kötelezettségét fogalmazták meg, de arról nem szóltak, hogy az elítéltnak a munkavégzésre joga is van. A törvényből adódóan növekedett azoknak a száma, akiknek munkahelyet kell biztosítani, ugyanakkor a 80-as évek első felében dinamikusan emelkedett a fogvatartottak létszáma is.

A népgazdaság területén viszont ugyanebben az időszakban stagnált az ipari termelés, illetve egyes években csökkent is, ezért a hatékonyság növelése került előtérbe, s mind kevesebb munkaerőre volt igény. A korszerű technika magasabb képzettségű munkaerőre tart számot, a fogvatartottak összetétele pedig romlik, mind kevesebb köztük a szakmunkás és egyre több a teljesen képzetlen, szellemileg alacsony színvonalú elítélt.

Mit tudunk elérni ilyen ellentmondásos helyzetben? Milyen mértékben voltunk képesek eleget tenni a jogszabályi előírásoknak? Nyugodtan állíthatjuk: eredményeink számottevőek, lényegében a mai napig garantálni tudtuk a teljes körű foglalkoztatást. Az összes fogvatartott 80,8 %-a rendszeresen munkát végez, ezen belül a jogerős elítélteknek 91,6 %-a dolgozik. A fogvatartottakat változatlanul két rendszerben foglalkoztatjuk: a bv. költségvetés keretében, illetve a bv. vállalatoknál, amelyek a büntetésvégrehajtás szerves részét alkotják, felügyelete alá tartoznak. A vállalatok a dolgozó fogvatartottak 76 %-át foglalkoztatják és ez közel 13 500 elítélt foglalkoztatását jelenti. A munkáltatás kilenc ipari és három mezőgazdasági vállalatnál zajlik.

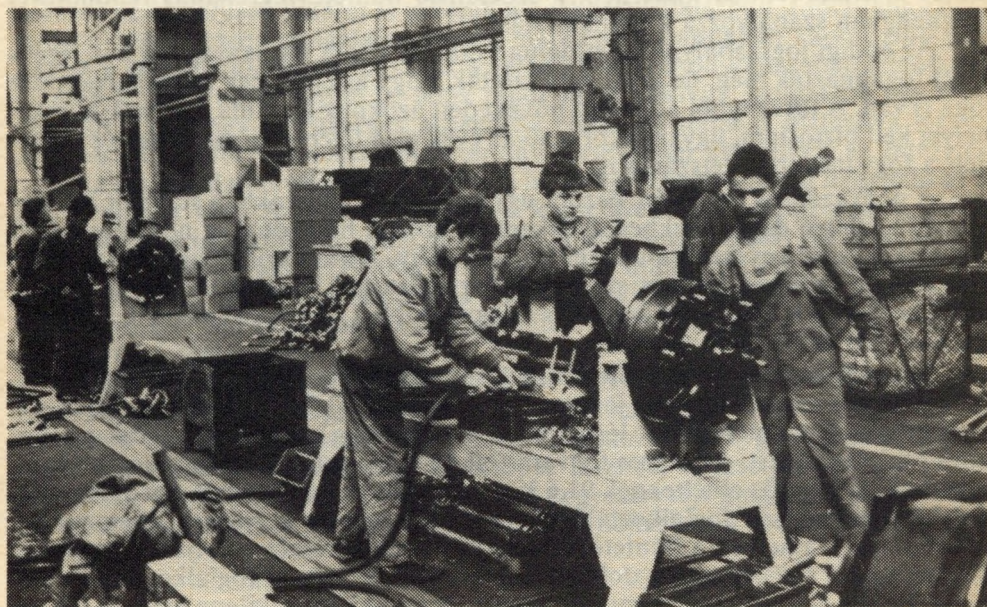
Az új jogszabályok szükségessé tették, hogy a letöltő intézeteken túlmenően a megyei intézeteknél is szervezzünk vállalati foglalkoztatást, elsősorban az előzetes letartóztatottak és a szabálysértést elkövetők munkalehetőségének biztosítása érdekében. Ma már 17 megyei intézetnél működik vállalataink irányításával üzemegység, illetve kihelyezett üzembrész.

Ilyen létszámmal és adott technikai felkészültséggel mit és mennyit termel a büntetésvégrehajtás? A 12 vállalat termelése 1984-ben elérte a 3,4 milliárd forintot és közel 284 millió forint nyereséget realizált. Évenként mintegy 580 ezer pár cipőt, 500 millió forint értékű bútort, 31 millió m² pamutszövetet, 6,3 millió db ágyneműt, 1,1 millió db munkaruhát állítunk elő.

Mezőgazdasági vállalataink több mint 20 ezer hektáron gazdálkodnak, és mintegy 5700 tonna vágóállatot, 8,2 millió liter tejet adnak át évente a népgazdaságnak. A termelés mennyisége mellett mezőgazdaságunk fajlagos hozamai sem hanyagolhatók el: hiszen búzából 6,1 tonna, cukorrépából 36 tonna/ha átlagtermést értünk el; de egyes években kukoricatermésünk is meghaladta a 80 tonna/hektáros átlagot.

Jelenleg, a fogvatartottak megnövekedett létszáma miatt, az elhelyezési gondokon túlmenően a legnagyobb problémát a foglalkoztatási szint fenntartása jelenti. A mai körülmények között vállalataink önerőből már nem tudják megoldani ilyen nagy létszámú elítéltállomány foglalkoztatását. A teljes körű és hatékony munkáltatás érdekében a büntetésvégrehajtásnak legalább 3000 új munkahelyre lenne szüksége. Ez pedig másfél milliárd forintos beruházást igényel, amire viszont nincs pénzügyi fedezet. Ugyanakkor az is kérdéses, milyenek legyenek ezek az új munkahelyek, milyen termelési profilt alakítsanak ki, amely megfelel a népgazdaság igényeinek, de arra is alkalmas, hogy a rendelkezésünkre álló alacsonyán kvalifikált elítélt-munkaerő foglalkoztatási gondjait is megoldja.

A munkára nevelés, a társadalomba való visszavezetés hatékonysága érdekében meglévő munkahelyeink technológiai színvonalát is korszerűsíteni kellene, hogy szabadulásuk után a fogvatartottak könnyebben tudjanak beilleszkedni a

A fiatalok nagyipari munkáltatása

polgári vállalatok technikai színvonalába. Ez a követelmény ismét problémákat vet fel: a korszerűsítés milliárdos beruházást igényel, a technikai korszerűsítés viszont más oldalról a munkaerő-szükséglet csökkenését eredményezi. A probléma tovább gyűrűzik, a felszabaduló munkaerő újabb munkahelyek létesítését teszi szükségessé.

A súlyos gondok ellenére nyugodtan büszkélkedhetünk azzal, hogy a büntetésvégrehajtásnál 40 évvel ezelőtt megkezdett munkáltatási tevékenység nem volt hiábavaló és eredménytelen. Az elítéltek foglalkoztatása a büntetésvégrehajtás szerves részét képezi és az eltelt 40 év alatt alapvetően jó irányba fejlődött.

A gyakorlati munkán túl ma már ott tartunk, hogy lerakhatjuk a bv. munkáltatás elméleti alapjait, megfogalmazhatjuk az elért eredményeket és az elkövetkezendő 15-20 évre szóló távlati elképzeléseket. Ennek érdekében kezdtük meg a munkáltatásfejlesztési koncepció kidolgozását, ami már szinte a befejezéshez közeledik. A készülő dokumentum összegzi a munkáltatás jelenlegi helyzetét, rögzíti az elért eredményeket, feltárja a belső ellentmondásokat és rámutat a megoldandó problémákra. A koncepció többek közt foglalkozik a fogvatartottak munkajogi helyzetének továbbfejlesztésével, a technikai korszerűsítés irányával, a termelési szerkezet módosításával és olyan alapvető kérdésekkel, mint az elítéltek munkájának ösztönzése és szakképzésének kérdései.

Ezzel a munkával hosszú távra irányt szabunk a fejlesztésnek, mégpedig olyan munkáltatásfejlesztésnek, amely a büntetésvégrehajtási és a gazdálkodási célokat egyaránt szolgálja.

A nevelés jelene és fejlesztésének feltételei

(Módos Tamás hozzászólása)

Az 1979-ben hatályosult jogszabályok megalkotása idején az előrejelzések lényegesen kedvezőbb körülményeket jósoltak a 80-as évek elejére, mint amilyen feltételek között ma a bv. testület tevékenykedik. Az 1978-ban megjelent Btk, majd a büntetések és intézkedések végrehajtását új alapokra helyező 1979. évi 11. sz. tvr. megfogalmazták azt az elvi tételt, mely szerint a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának — a joghátrány érvényesítése mellett — alapfunkciója a nevelés, az elítéltek személyiségformálása.

Az érvényben lévő jogszabályok fő törekvésének az eddigieknél maradéktalanabb érvényesítését hivatott elősegíteni a nevelésfelfogás pontosításán keresztül a bv. nevelésfejlesztési koncepciója. A benne megfogalmazott nevelésfelfogás a fogalom szűkebb értelmezését jelenti: a büntetésvégrehajtási nevelés a társadalomban folyó neveléshez képest csupán minimális feladatok végrehajtására válalkozhat. Nem vállalhatja fel a családi, iskolai nevelés teljes programját, nem tűzheti ki célul a személyiség sokoldalú kibontakoztatását, de még csak törvényszertelől állampolgárrá nevelését sem.

Kiemelendő ugyanakkor, hogy a személyiségformálás nem elszigetelt nevelői beavatkozások eredményeként jön létre, *nem egyedül a nevelő, hanem az egész rendszer nevel.* E tevékenység folyamatjellegét hangsúlyozza, hogy a hatásrendszer eleme a büntetést megelőző és a szabadulást követő időszak — a nyomozati, bírói szak, valamint a pártfogó-felügyelet, utógondozás — is.

A koncepció kidolgozásának megkezdése óta vita folyik e munka időszerűségéről. Sokan gondolják úgy, hogy nem érdemes fejlesztési programot kidolgozni a nehéz gazdasági viszonyok közepette, ha a feltételeket nem tudjuk biztosítani. A gyakorlat látszólag alátámasztja ezeket a gondolatokat. A bv. egyre nehezebb körülmények között dolgozik. Az állami költségvetés csak a legszükségesebbeket tudja biztosítani, fejlesztésre csak minimális lehetőség adódik.

Egyre nagyobb gondot okoz a fogvatartottak növekvő száma, intézeteinket zsúfoltság jellemzi, az ellátási, őrzési feladatok végrehajtása egyre nehezebb. Mégis, éppen az adott körülmények között különösen nagy jelentősége van a koncepciónak. Minél korlátozottabbak anyagi eszközeink, annál inkább tudnunk kell távlatokban gondolkodni, helyesen rangsorolni a felmerülő igényeket. Noha nehéz feltételek között dolgozunk, az irányokat meg kell határozni, s a kitűzött célok felé kell lépni.

A fejlesztés irányát a koncepció általánosan fogalmazta meg, a végrehajtáshoz szükséges konkrét lépéseket nem írta elő. Ez utóbbiakat a koncepció megvalósítási programja tartalmazza, mely sokkal szerényebb, kétéves időszakot fog át, s csak azokat a területeket említi, ahol a fejlesztés feltételei biztosítva vannak.

A büntetésvégrehajtás fejlesztése, nevelési feladatainak meghatározása természetesen nem ennek a koncepciónak a kidolgozásával kezdődött, de ekkor, 1983-ban született először széles körben megvitatott, a felső vezetés által elfogadott nevelésfejlesztési koncepció a bv. történetében. Ezzel minőségi változás történt, új helyzet állt elő. A nevelésfejlesztési koncepció összhangban van a hatályos jogszabályokkal, ugyanakkor új minőséget képvisel, mivel az elítéltnevelés témáját teljes egészében átfogja és rendszerezi. Tudományos igényű, mert figyelembe veszi a kapcsolódó tudományok legalapvetőbb ismereteit és megállapításait, egyúttal következetesen a realitás, a gyakorlat talaján áll.

Napjainkban a büntetésvégrehajtási neveléssel kapcsolatban két ellentétes tendencia érvényesül. A jogszabályok és a társadalmi elvárások a nevelés szerepét, funkcióját a büntetésvégrehajtáson belül erőteljesen megnövelték. A kedvezőtlen előjelű gazdasági változás, a társadalmi morál általános romlása, a fogvatartottak létszámának dinamikus emelkedése viszont igencsak rontotta a bv. feltételeit. A munkakörülmények rosszabbodása a munka jellegéből adódóan a nevelési szakterületen jobban érzékelhető, mint másutt. E két tendencia eredője intézetenként eltérő eredményeket produkált. A nevelés személyi feltételei azonban valamennyi bv. intézetben romlottak. Ma már általános, hogy egy-egy nevelő 150-200 elítélttel foglalkozik, s több intézetben a gyógyító-nevelő csoportok vezetői konkrét szakmai feladataik mellett 70-100 fogvatartottból álló „normál” elítélts csoport irányítását is ellátják.

Ilyen létszámok mellett a jogszabályok által kötelezően előírt adminisztrációs feladatok ellátása is komoly erőfeszítést igényel, s így a megismerésre, az egyéni és csoportos foglalkozásokra, a csoportok tudatos pedagógiai irányítására minimális idő és energia jut. Kézenfekvő és reális tehát az igény a nevelői státusok bővítésére, hiszen az érvényben lévő állomány szervezési táblázat elkészülte óta a fogvatartottak létszáma közel egyharmadával emelkedett.

További problémát jelent a nevelőtestületben tapasztalható, egyre erősödő fluktuáció, valamint az a tény, hogy a meglévő státusokat sem tudjuk feltölteni. A létszámhiány a nevelőknél közel 15%-os, a speciális képesítésű szakembereknél, a pszichológusoknál, gyógypedagógusoknál pedig közel 50 %-os. Ugyanakkor sajnálatos módon a létszámhiány épp Tökölön és Pálhalmán a legelviselhetlenebb, ahol fiatalkorú elítéltek, illetőleg fiatal felnőtt fogvatartottak töltik szabadságvesztés-büntetésüket. Holott életkori sajátosságaik alapján e két korosztály a legfontosabb a nevelés szempontjából. A pályaelhagyást, az üres státusok betöltésének nehézségeit elemezve az alábbiakat állapítjuk meg: a nevelők

A nevelés optimális szintere

szakmai elképzeléseik jó részét nem tudják megvalósítani, s így a sorozatos kudarcélmények eltávolítják őket a pályától. A munkahelyi közérzet se optimális, a munka mennyisége és anyagi-erkölcsi elismerése se felel meg igazán egymásnak.

Talán az indokoltnál részletesebben foglalkoztam e problémával, de úgy tűnik, hogy jelen pillanatban ez a szakterület legégetőbb gondja. A nevelési feladatok maradéktalan végrehajtása szükségessé teszi a szakember-utánpótlás mielőbbi biztosítását. És azt, hogy a büntetésvégrehajtási nevelőket pedagógusoknak tekintsük, s az intézeten belüli megbecsülésüket arányba állítsuk a velük szemben támasztott feladatokkal.

A büntetésvégrehajtás feltételrendszerének, ezen belül a nevelés adottságainak romlása ellenére egyes területeken sikereket értünk el. A fogvatartottak körében folytatott közművelődési tevékenység és oktatómunka — egzakt módon, de szubjektív megítélés alapján is — az elvárásoknak megfelelően alakult. E munka átfogó értékelése a napokban fejeződött be, jelenlegi helyzetéről és a továbbfejlesztés irányelveiről előterjesztés készült.

Jelentős eredmények születtek az elítéltek öntevékenységének, saját életük aktív szervezésének és bizonyos fokú öngazgatásának területén is. Ma már nemcsak azokban az intézetekben vesznek részt az elítéltek programjaik szervezésében és lebonyolításában, a belső rend és fegyelem megtartásában, ahol az öntevékeny szervezetek működésének hagyományai vannak (pl.: Baracsán, Állampusztán), hanem a szigorúbb rezsimű intézetekben (mint Vácott vagy Márianosztrán) is gyümölcsöztetik az öntevékenységben rejlő pedagógiai lehetőségeket. Ez pedig mind az alkalmazott módszer, eljárás, mind az eredményesség szempontjából a jövőt villantja fel.

Azt hiszem, valamennyiünk reménye, hogy hazánk társadalmi, gazdasági fejlődésével párhuzamosan kedvezőbbé válik a bv. feltételrendszere is. A beruházási lehetőségek megteremtésével módunk lesz arra, hogy a fogvatartottak többségét modern, a nevelési elképzelések alapján tervezett bv. intézetekben helyezzük el, hogy fejleszteni tudjuk a társadalmilag hasznos, a nevelési célkitűzések-

nek megfelelő munkával történő foglalkoztatásukat. Célkitűzéseink elérésének alapfeltétele a személyi állomány, különösen a nevelési szakterület létszámának emelése, képzettségének növelése.

Az elítéltek körében szervezett iskolai oktatás fejlesztése érdekében több konkrét javaslat került az Igazságügyi Minisztérium, valamint a Művelődésügyi Minisztérium illetékesei elé. Így szükségesnek tartjuk az analfabéták oktatása keretében az alapfok I-II. tagozat óraszámának növelését, valamint a gyógypedagógiai oktatás megszervezését a felnőttek részére. Javasoltuk a Pálhalmi Börtön és Fogházban, valamint Tökölön, a fiatalkorúak intézetében, önálló dolgozók általános iskolája megszervezését. Az oktatói létszám biztosítása érdekében pedig az intézetekben tanító pedagógusoknak a jogszabályok által megállapított pótlékok garانتálását.

A fogvatartottak pedagógiai célzatú differenciálását szándékunkban áll mind az elhelyezésben, mind a velük való foglalkozásban megvalósítani. Ezért akarunk egy új, speciális célkitűzésű intézetet létrehozni, a hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélték diagnosztizálása, nevelési programjának kidolgozása, valamint az őket befogadó intézetek kijelölése érdekében. Az intézet személyi-tárgyi feltételeit úgy kívánjuk kialakítani, hogy alaptevékenysége mellett betölthesse a büntetésvégrehajtás módszertani és továbbképző intézetének szerepét is.

Az eredményesség, a tudatos nevelőmunka érdekében fejleszteni kell a büntetésvégrehajtási nevelés elméletét, módszertanát. E célból két intézetben hoztunk létre egyelőre kísérleti jelleggel módszertani szakcsoportokat, melyek a gyakorlat talaján próbálják ki a büntetésvégrehajtásban alkalmazható nevelési eljárásokat. Emellett a már meglévő program alapján fejlesztjük a kutatómunkát. A legfontosabb kutatási témák a büntetésvégrehajtási intézetek hatásmechanizmusát, az elítéltek informális szervezeteit, a nevelés hatékonyságának mérését, a visszaesések okait vizsgálják.

A büntetésvégrehajtás nevelésfejlesztési koncepciója tematikusan és átfogóan rajzolja meg az elkövetkezendő húsz év programját. Nem kívántam felsorolni a dokumentumban leírtakat, csak azt a néhány területet említettem meg, ahol a gyakorlati megvalósítás első, sokszor még bizonytalan lépéseit megtettük.

Egy kényszerintézkedés múltja és jelene

Röviden az előzményekről

A szigorított őrizet relatíve határozatlan tartamú szabadságvesztés jellegű kényszerintézkedés, melyet a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés letöltése után hajtanak végre valamely büntetésvégrehajtási intézetben.

Az első határozatlan időtartamú jogintézmény az 1913. évi 34-es törvény-cikktől datálható. A dologház intézményét ugyanis a közveszélyes munkakerülők megbüntetésére ekkor vezették be. E határozatlan időtartamú jogintézmény nem lehetett se 1 évnél rövidebb, se 5 évnél hosszabb. A bíróság dologházba utalhatta a munkakerülőt, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz szoktatása végett ezt szükségesnek tartotta. Megjegyzendő, hogy a bírói gyakorlat ritkán élt ezzel a büntetési lehetőséggel.

A következő ilyen jellegű jogintézmény az 1928. évi X. számú törvénnyel lett bevezetve. Ez a II. Büntető Novella néven ismert törvény határozatlan tartamú szabadságvesztés kiszabása nélkül utalta szigorított dologházba azt a megrögzött büntettest, „aki az élet, a szemérem vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntetett követett el üzletszerűen, vagy pedig a bűncselekmények elkövetésére állandó hajlamot mutat”.

A szigorított dologház legrövidebb tartama 3 év volt, de életfogytig tartó fegyház helyett is alkalmazták. Ez az intézkedés kizárt minden nevelési elvet, elsődlegesnek tartotta az elítélt „ártatlanná tételét, társadalomtól való elszigetelését”. A szigorított dologházból a fogvatartott 3 év eltelté után feltételesen szabadulhatott, ha arra érdemessé vált. Ha az elítélt a feltételes ideje alatt erkölcstelen, iszákos, dologkerülő életet élt, a bíróság visszautalta a szigorított dologházba (és újabb 5 évig nem volt szabadságra bocsátható), ellenkező esetben szabadulása véglegessé vált.

A röviden leírt két jogintézmény nem tekinthető a szigorított őrizet jogelődjének. Vannak hasonló elemei, mint a határozatlan időtartam és az ideiglenes elbocsátás, de a végrehajtás célja és maga a rezsim jól mutatja a különbözőséget.

A felszabadulás után hosszú időn keresztül élt az a nézet, hogy a szocialista társadalom építésének előrehaladásával csökken a bűnözés, hiszen megszűnnek azok az okok, amelyek ebbe az irányba hatnak. A jog mint eszköz is egyre kisebb szerepet kap majd a bűnözés visszaszorításában.

A 60-as évektől kezdődően aztán egyre világosabbá vált, hogy ez a nézet tarthatatlan. Fel kellett ismerni, hogy egyfelől szocialista viszonyok között is létező valóság a bűnözés, másfelől, bár a bűnözést megszüntetni nem tudja, továbbra is szükség van a büntetőjogra, hogy azt megfelelő keretek közé szorítsa. Ez a felismerés vezette a törvényhozót arra, hogy 1974-ben megalkossa a 9. törvényerejű rendeletet a visszaeső bűnözők hatékonyabb visszatartása, a társadalom fokozottabb védelme érdekében.

Az öntevékeny szervezet megbeszélése

1974. július 1-én lépett hatályba ez a jogintézmény, végrehajtására pedig a Sopronkőhidai Fegyházat jelölték ki. A végrehajtás szabályait részletesen a 109/1975. számú Igazságügyi Miniszteri Utasítás, valamint országos parancsnoki utasítások írták elő.

A szigorított őrizetek számának nagyarányú növekedése 1977-től szükségessé tette, hogy a Váci Bv. Intézet is hajtson végre ilyen intézkedést. 1979. július 1-ig a váci intézet személyi állományának különbb gondot nem jelentett a végrehajtás, mert a szigorított őrizetek a fegyház szabályai szerint töltötték büntetésüket. Az őrzés, a mozgatás, a bánásmód, az elhelyezés körülményei, az adható kedvezmények köre mind a fegyház fokozatnak felelt meg, csupán az elítéltek elkülönítését kellett megoldani és néhány jogszabályban meghatározott nevelési feladatot végrehajtani.

A jogalkotó a szigorított őrizetet az 1978. évi IV. törvényben módosított formában ugyan, de fenntartotta és az intézkedések körébe utalta. Ugyanakkor a Büntető Törvénykönyv 78. szakasza az elrendelés feltételeit az előző törvényerejű rendelethez képest megszigorította.

A szigorított őrizet végrehajtását a Btk-n kívül számos jogszabály rendezi, így többek között az 1979. évi 11. tvr. 90–91. szakasza, a 2/1980. IM. számú rendelettel módosított 8/1979. IM. számú rendelet 135-től 138-ig terjedő szakasza, a 101/1981. IM. számú utasítás, valamint az 1982. január 7-én kelt módszertani útmutató.

Az igazságügyminiszter elvtárs utasítása szerint mindazok a férfi elkövetők¹ a Váci Bv. Intézetbe kerültek, akiknek a bíróság a szigorított őrizetét is elrendelte. Másképpen fogalmazva: a szigorított őrizetes alapbüntetését is intézetünkben volt köteles letölteni elkülönített körleten, fokozatának megfelelő végrehajtási szabályok szerint.

Bár intézetünk rendelkezett bizonyos tapasztalatokkal a szigorított őrizet végrehajtása terén, az új körülményekre való átállás nem volt zavartalan.

¹ Ettől kezdve a szigorított őrizetes nők szabadságvesztés-büntetésüket a Kalocsai Bv. Intézetben töltik. Miután számuk elenyészően csekély (körülbelül 25 fő) és személyes tapasztalatokkal velük kapcsolatban nem rendelkezem, e helyt róluk nem írok.

Az intézet építészeti megoldásaiból, technikai felszereltségének hiányaiból adódóan komoly gondot okozott a különböző fokozatú fogvatartottak elkülönítése, továbbá néhány, jogszabályban meghatározott követelmény teljesítése. Így többek között nehéz volt megoldani a zárkaajtók nyitvatartását, a körleten belüli szabad mozgást, megfelelni az eddigieknél szélesebb körű kulturális és sportolási kívánalmaknak úgy, hogy az a biztonságos őrzést ne veszélyeztesse.

Az objektív okok mellett a zavartalan átállást szubjektív tényezők is akadályozták. Az őrség évtizedeken keresztül a szigorú fegyházrendszer követelményeihez szokott, és nehezen tudta elképzelni, hogy a szigorított őrizeteseink körleten belüli szabad mozgása a biztonság veszélyeztetése nélkül megvalósítható. A szigorított őrizeteseink számára szélesebb körben hozott kedvezmények (a rövid tartamú eltávozás, a látogatók havonkénti fogadása, a korlátlan levelezés stb.) a nevelők körében is aggályt ébresztett.

Az átállás vonatkozásában nemcsak a személyi állomány egy részének hozzáállása jelentett gondot, hanem a szigorított őrizetet töltők többségének magatartása is. A jogszabályok hatálybalépésével egyidejűleg szinte követelték jogaik gyakorlását, ugyanakkor adva volt egy intézet, ahol sem a tárgyi, sem a személyi feltételek nem voltak teljességgel megfelelőek.

Az intézet vezetése tisztában volt azzal, hogy az új feladatokra való áttérés az állomány minden tagjától fokozott erőfeszítést igényel, de azt is fel tudta mérni, hogy a tárgyi feltételek fokozatos megteremtésével, a meglévő személyi állomány kellő felkészítésével, valamint a felügyeleti szervek segítségével a testület meg tud felelni a jogszabályokban meghatározott új végrehajtásnak. A személyi állomány viszonylag rövid idő alatt elsajátította az új ismereteket és megkezdődött a fogvatartottak átcsoportosítása Sopronkőhidáron.

Az új jogszabályok megjelenésének időpontjában a Váci Bv. Intézetben 130 elítélt töltötte szigorított őrizetét. Az 1980-as év végén elsősorban az átszállításokból adódóan közel 600-ra emelkedett a szigorított őrizetet töltők száma. 1981 végén pedig megközelítette, sőt — több esetben — el is hagyta a 700 főt. Ennek jelentős részét azok tették ki, akiknek ideiglenes elbocsátását megszüntette a bíróság.

A nyolcvanas évek elejét tehát lassú átalakulás jellemezte. Nem sikerült megtalálni azt a szervezeti keretet, amely jól szolgálta volna az őrzési, nevelési, munkáltatási célokat. Jelentős változást hozott 1982-ben a szigorított őrizet végrehajtására kiadott Módszertani Útmutató, amely a jogszabályi előírásoknak megfelelően gyökeres változást hozott a szervezet belső életében

Szigorított őrizet Vácott

A rezsim kialakítása szempontjából fontos tényezővé vált az izoláció mértékének meghatározása, s vele párhuzamosan azoknak az intenzív nevelési elképzeléseknek a megvalósítása, melyek nem állnak ellentmondásban a biztonság követelményével. El kellett érni egyfelől, hogy az intézetben belüli életforma — számos ellentmondása ellenére is — közelebb kerüljön a társadalomban szokásos viselkedésmódhoz és magatartásformákhoz, másfelől, mivel a szigorított őrizeteseink többsége bűnöző életmódot folytató antiszociális személyiség, módot kellett adni a nevelés sűrűn jelentkező kudarcainak megoldására, szigorúbb fegyelmező lehetőségek biztosításával.

Felmérést végeztünk az alapítéletet töltő elítéltek és a már szigorított őrizetet töltő fogvatartottak között. Arra a sajnálatos eredményre jutottunk, hogy a vizsgáltak mindössze 20 — 25%-a tart kapcsolatot a családjával, 30 — 35%-a már csak levelet küld haza, a család nem tekinti ténylegesen hozzátartozónak. Végül a fog-

Szabad idő a körleten

Egy zárka a sok közül

vatartottak 40—50%-a szabadulása után teljesen gyökértelen, mert szabadságvesztés-büntetésének letöltése közben laza családi kapcsolata is megszűnt.

A bíróság az ideiglenes elbocsátás elbírálásakor mérlegeli, hogy megnyugtatóan biztosított-e az őrizetes munkába állítása, valamint lakhatási lehetősége. Ezért az őrizetesek túlnyomó többsége minden lehetőt megtesz, hogy munkahelyet keressen valamely nagy állami vállalatnál és lakni tudjon annak munkásszállásán. Az esetek nagy részében ez a törekvésük egybeesik az utógondozás, a pártfogó-felügyelet céljával is. A felmérés értékelése után úgy láttuk, hogy mivel a szabadulók zöme munkásszálláson szeretne elhelyezkedni, a szigorított őrizeti rezsim életterét közelíteni kellene a munkásszállásokon szokásos életkörülményekhez.

A vizsgálat során kiderült, hogy az őrizetesek nagyobb része jól alkalmazkodik az intézetben kialakult életrendhez, a kisebb rész azonban magatartásával, munkahelyi fegyelmeivel veszélyeztetné a kialakítandó szervezet zavartalan működését. Így ezt a csoportot nem lehet szabadabb körülmények közé helyezni, az őrizeti rezsim kialakításánál ezeket a fogvatartottakat külön kell kezelni.

A rendező elvek illetén tisztázása után az intézet vezetése kialakította az öntevékeny szervezeti keretek között működő szigorított őrizeti körletet. A nevelési szolgálat a többi szolgálati ággal együttműködve elkészítette a szervezet Működési Szabályzatát, figyelembe véve és a helyi sajátosságoknak megfelelően továbbfejlesztve az egyhébb fokozatú intézetekben működő öntevékeny szervezetek tapasztalatait.

Az öntevékeny szervezet működése előnyös feltételeket biztosít a körleteken belüli élet önálló szervezéséhez, de a társadalmi együttélési szabályok gyakorlásához is. Az öntevékenység kis közösségeken keresztül valósul meg, melynek alapja a jól kialakított zárkaközösség. A szigorított őrizetesek körleten belüli irányítását nem az őrség tagjai, hanem a nevelők irányítása alatt álló segédfelügyelők látják el 14—24 órás szolgálati rendben. A segédfelügyelőket a nevelők, a pszichológus, az őrség vezetői véleményezik, illetve választják ki.

Az őrizetesek körében is végeztünk szociológiai felmérést, hogy a jelöltek közül kit fogadnának el közösségvezetőnek. A közösség véleménye szinte minden esetben egyezett a nevelők és a pszichológus véleményével. A kiválasztásnak ezt a módját fontosnak tartottuk, mert nem akartuk, hogy úgynevezett kápórendszer alakuljon ki az öntevékeny szervezet égisze alatt, veszélyeztetve a közösségi légkört.

A segédfelügyelők közössége mellett működik a sport- és kulturális életet irányítók, valamint az anyagi ellátást és az egészségügyi feladatokat végzők közössége. Ez utóbbiak választott testületek, melyek tevékenységét a közösségveze-

tők tanácsa koordinálja és ellenőrzi. Csak a belső élet lényeges pontjait szabályoztuk, nehogy akadályozzuk a szervezet egészséges működését.

A körlet csoportvezető nevelője irányítja az öntevékeny szervezetet a nevelők és a közösségvezetők tanácsán keresztül. Az anyagi feladatokat nyolcórás szolgálati rendszerben dolgozó főfelügyelő látja el.

A körlet külső falait és belső folyosóit az őrszolgálat videotechnikával felügyeli, kilenc ipari tévékamera négy monitoron ellenőrzi a körletet. A kamerák képkiválasztását automatika vezérli, de ennek kikapcsolása egy terület hosszabb megfigyelését is lehetővé teszi. A szervezet kétéves működése alatt rendkívüli esemény ezen a körletrészen nem történt.

A körlet belső komfortja egy közepesen felszerelt munkásszálláshoz hasonlítható, tehát lényegesen jobb, mint az intézmény más részén. Az elítéltek kulturális-jóléti alapjából minden zárka kapott televíziót, a műsorok láthatását nem korlátozzuk, de a kétműszakosok zárkájában biztosítjuk a 8 órai pihenést. Az őrizetesként hetente szerezhetik be a szükségesletti cikkeket, és a megvásárolt élelmet a folyosón elhelyezett hűtőszekrényben tárolják. A körlet éttermében az étel a közétkeztetésben szokásos módon kerül kiosztásra. A zárkákat, folyosókat díszítik képekkel, virágokkal. Az igényesebbek rendbe tehetik ruházatukat a vasalóasztalon.

Ezek a dolgok látszólag jelentéktelenek, de a fegyház szigorú szabályai után a szabadulás utáni életformát előlegzik. E körletrész rendje és fegyelme messze a legjobb. Egy súlyos fegyelmi fenyítés itt az öntevékeny szervezetből való kikerülést jelentheti.

Az őrizetesként egyharmada közösségellenes magatartása vagy szökési szándéka miatt nem kerülhet az öntevékeny szervezeti körletre. Ezeket a fogvatartottakat külön körletrészen helyezük el. Belső életüket a hivatásos állomány irányítja. A zárkák komfortja alacsonyabb, mint az öntevékeny szervezeti körleten. A napirend kötöttebb, szigorúbb. Itt például munka után nincs engedélyezve csendespihenő. A körletből való kikerülés lehetősége viszont minden őrizetes számára adott, ha huzamosabb ideig jól viselkedik. Az öntevékeny szervezetbe jutásról — a közösségvezetők tanácsának javaslatára — a nevelők döntenek.

Sok kritika éri ezt a rendszert, mert az itt elhelyezett őrizetes jogi helyzete azonos az öntevékeny szervezetben lévőével, de életkörülményei egészen mások. Véleményem szerint az intézet biztonsága, a szigorított őrizet hatékonyabb működtetése érdekében a fent említett különbséget fenn kell tartani. A szigorított őrizeti körlet nem öntevékeny formájának megszüntetésére akkor kerülhet sor, ha az ott elhelyezettek összetétele kedvezőbben alakul.

Megoldásra váró feladatok

A szigorított őrizet 1974-es hatálybalépése után az őrizetesként száma először intenzíven növekedett, majd az 1978. évi IV. törvény életbelépésével stagnálni, 1982-től pedig erősen csökkeni kezdett. Mivel a bírói gyakorlat egyre ritkábban szabott ki szigorított őrizetet, és egyre több ideiglenes elbocsátást fogadatosított, az alapítéletet töltők és az őrizetesként száma az évek során a következőképpen alakult: 1979-ben 1649, 1980-ban 1410, 1981-ben 1201, 1982-ben 1125, 1983-ban 1076, 1984-ben 1046 elítélt volt Vácott. Amíg 1979-ben 799 ember töltötte az alapítéletét és 850 ember az őrizetét, addig 1984-ben 389 volt az alapítéletet töltők és 633 volt az őrizetet töltők száma.

1985 nyarán a szigorított őrizetet töltők 53%-a tölti visszavont őrizetét intézetünkben, 37%-a pedig ideiglenes elbocsátás előtt áll. A 820 visszavont őrizetes-

ből 668 ember újabb bűncselekmény elkövetése miatt, 132 ember pedig a pártfógó-felügyelet szabályainak megszegése miatt került újból hozzánk.

A fenti szám adatok az alábbi feladatok megoldására hívják fel a figyelmet:

— a szigorított őrizet alatt növelni kell a nevelőmunka hatékonyságát,
— a rezsimen belül ki kell alakítani azokat a személyi és tárgyi feltételeket, amelyekről a lehető legjobb eredmény várható,

— a szabadulásra való felkészítés több valós támpontot adjon az elhelyezkedéshez, azaz javítani kell a párfógó-felügyelettel kialakulóban lévő információ-cserét,

— az ideiglenes elbocsátásra tett javaslatok valóságos emberi tulajdonságokat kell hogy tartalmazzanak, ha érdemi módon akarják segíteni a bv. bíró munkáját,

— emelni kell a nevelési programok színvonalát, általánossá kell tenni a több irányú pedagógiai megközelítéseket, kerülni kell a semmitmondó, sablonos, az őrizetes számára végrehajthatatlan feladatmeghatározásokat,

— a nevelők irányításával a felügyelet és a munkáltató közt olyan tartalmas munkakapcsolatot kellene kialakítani, melynek során figyelemmel lehetne kísérni az őrizetes intézetben belüli magatartását, munkateljesítményét, és az ezekben történő változásokat.

A büntetésvégrehajtási munka hatékonyságát ugyanúgy nem lehet a visszaesők számával mérni, mint ahogy nem lehet a pedagógia csődjének nevezni az általános iskolában meglévő 3—5%-os osztályismétlést. A szigorított őrizetesek többször megmértek és többször könnyűnek találtak Justicia² mérlegén. Ritkán fordulnak kegyelemért, általában elfogadják a társadalom ítéletét. A szigorított őrizet első két éve minden őrizetes számára az esély időszaka, amikor minden erejét összeszedve igyekszik megfelelni a követelményeknek, remélve, hogy a bíró mérlegeli a munkáját, viselkedését és ideiglenesen elbocsátja. A büntetésvégrehajtási gyakorlat szempontjából ezek az emberek viszonylag könnyen kezelhető csoporttá válnak, akikből létre lehet hozni az öntevékeny szervezeti rezsimet, a pedagógiai elképzelések megvalósítására, a szabad élet normáinak begyakorlására.

A Bv. Országos Parancsnoksága 1984-ben végrehajtott vezetésvizsgálata során ellenőrizte és értékelte a szigorított őrizet végrehajtásának kialakult rendszerét és eredményeit. Megállapították, hogy a Váci Büntetésvégrehajtási Intézetben a szigorított őrizet végrehajtására tett intézkedések jól szolgálják a Btk-ban megfogalmazott célkitűzéseket, a kialakult rezsim alkalmas a nevelési célok megvalósítására, de ugyanakkor létfontosságú a személyi és tárgyi feltételrendszer további javítása. Magas a visszavont őrizetet töltők száma, sokan követnek el újabb bűncselekményeket az ideiglenes elbocsátás alatt. Ez arra utal, hogy a szigorított őrizetes személyiségének formálása, nézetrendszerének átalakítása, mint a reszocializálás elsődleges alapja nem valósul meg a jogintézkedésektől elvárt mértékben. Az okok ismertek.

Véleményünk szerint a jelenlegi feltételrendszer szintjén nem várható el a büntetésvégrehajtástól, hogy ennek a jogintézménynek a hatékonysága teljes mértékben átformálja a bűnöző életmódhoz szokott elkövetőket. A társadalomtól való izoláció mellett — mely a bv. feladata — csökkenteni kell a visszaesők számát, de ehhez javítani kell az utógondozást, a szabadulók visszailleszkedési lehetőségét és nem utolsósorban a szociális háttér befogadási készségét is.

Demjén János

² Ejtisd: Juszticia! Az ókori római mitológiában a törvényhozás, az igazság istennője, akit mérleggel a kezében, bekötött szemmel ábrázolnak.

A szigorított javító-nevelő munka

Hazánkban a lakosság döntő többsége a szocialista normák szerint él és dolgozik. A munkaképes korúak száma több mint hatmillió, ebből aktív kereső: ötmillió. A kereső foglalkozással nem rendelkezők többsége is hasznos tevékenységet végez: tanuló, háztartásbeli. Sokan pedig alkalmi munkából élnek.

Sajnos azonban egyre emelkedik azok száma, akik kivonják magukat a rendszeres munkavégzés alól, és megélhetésüket a társadalom kárára biztosítják. Munkátlan életvitel, a társadalom nyújtotta törvényes lehetőségek visszautasítása, a társadalmi normákkal való szembehelyezkedés jellemzi ezeket az embereket. Életmódjuk nemegyszer bűncselekmények elkövetésébe torkollik. A hatóságok évente 15-20 ezer személlyel szemben intézkednek közveszélyes munkakerülés — és az ehhez gyakran kapcsolódó — üzletszerű kéjelgés, illetőleg tartás elmulasztása miatt. A közveszélyes munkakerülők tényleges létszáma ennél magasabb, s zömmel fiatalok, illetőleg fiatal felnőttek.

A közveszélyes munkakerülők emelkedő száma magában hordja a bűnözés növekedésének veszélyét, és nyugtalanítja a közvéleményt. E jelenség megelőzése és megszüntetése érdekében a Politikai Bizottság 1984. április 25-én hozott határozatában megfogalmazott alapelveknek megfelelően a módosított Büntető Törvénykönyv 1985. január 1-i hatállyal bevezetett egy új büntetési nemet, a szigorított javító-nevelő munkát.

A munkakerülők hasznos, rendszeres munkavégzésre való szorítása a társadalom széles körű támogatását igényli, ugyanakkor nem nélkülözhetők a büntetőjogi eszközök sem. Ezért vált szükségessé a büntetőjogi szabályozás továbbfejlesztése.

Jogi rendelkezések

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény, a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet és a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény a következő elképzelések szerint módosult.

A munkakerülők rendszeres munkára szoktatása szükségessé teszi egyfelől helyhez kötésüket, másfelől életvitelük szorosabb felügyeletét. Ezért indokolt az új büntetési nem, a szigorított javító-nevelő munka bevezetése. A szigorított javító-nevelő munka az elítéltet munkára kötelezi, és korlátozza személyi szabadságában. Az elítélt köteles azon a munkahelyen dolgozni, abban a helységben tartózkodni és azon a szálláson lakni, amelyet a bíróság, illetve a büntetésvégrehajtás kijelölt számára. A szállást a büntetésvégrehajtás felügyeli, az elítélt pedig köteles annak rendjét megtartani.

A szigorított javító-nevelő munka legrövidebb tartama egy, leghosszabb tartama két év. Halmazati és összbüntetés esetén: három év. Ha az elítélt kivonja

Itt élnek a szigorított javító-nevelő munkára ítélt férfiak

magát a büntetés végrehajtása alól vagy kötelességeit súlyosan megsérti, akkor a szigorított javító-nevelő munka hátralévő részét át kell változtatni szabadságvesztésre. Ez esetben egy nap szigorított javító-nevelő munkának egy nap szabadságvesztés felel meg.

A szigorított javító-nevelő munka közveszélyes munkakerülés vétsége miatt szabható ki. De az elkövető akkor is szigorított javító-nevelő munkára ítéltető, ha a közveszélyes munkakerülésen kívül olyan bűncselekményt követett el, amelynek büntetési tétele nem súlyosabb három év szabadságvesztésnél. Halmozati büntetesként kiszabható tehát szigorított javító-nevelő munka akkor is, ha üzletszerű kéjelgést, vagy kisebb jelentőségű vagyon elleni bűncselekményt követett el a közveszélyes munkakerülő.

Ha a közveszélyes munkakerülő fiatalkorú, átnevelésének sajátos büntetőjogi eszköze a javítóintézeti nevelés.* Ezért szigorított javító-nevelő munka alkalmazására nincs lehetőség fiatalkorú esetében. Szolgálati viszonyának fennállása alatt katonát sem lehet szigorított javító-nevelő munkára ítélni.

Közveszélyes munkakerülést csak munkaképes személy követhet el. Aki tehát egészségi, fizikai vagy elmeállapota miatt nem alkalmas rendszeres munkavégzésre, az bűncselekmény alanyává nem válhat, mert a szükséges feltételekkel nem rendelkezik. Meg kell azonban jegyezni, hogy a közveszélyes munkakerülés megállapítását a csökkent munkaképesség ténye egymagában nem zárja ki. Ilyen esetben természetesen a szigorított javító-nevelő munka kiszabása nagyobb körültekintést igényel az ítélkező bíróság részéről, mert a büntetés végrehajthatatlansága módfelett akadályozza a büntetési cél megvalósítását.

A közveszélyes munkakerülés akkor állapítható meg, ha az egyén nem létesít munkaviszonyt, nem végez rendszeres munkát és ezáltal életvitele bűncselekmé-

* Közveszélyes munkakerülést csak olyan fiatal követhet el, aki már betöltötte 16. életévét. Oktatási rendszerünkben a tankötelezettség ugyanis a 16. életév betöltéséig tart. Ha a fiatalkorú még nem érte el ezt az életkort, akkor igazgatási úton kell tanulmányi kötelezettsége teljesítését, illetőleg a munkába állását biztosítani. 16 éven aluli állampolgár közveszélyes munkakerülés elkövetője nem lehet.

nyek elkövetésének veszélyét rejti magában. Ilyen megítélés alá esik az is, aki önálló keresetre utalt személy, mégis másokkal tartatja el magát. Aki létfenntartásához felhasználja szülei, rokonai, házastársa anyagi támogatását, ugyanakkor csavarog, rendszeresen látogatja a szórakozóhelyeket, illetve olyan élősdit magatartást tanúsít, amely összeegyeztethetetlen a szocialista erkölcsi felfogással, életmóddal.

A törvény módosítása bővíti a közveszélyes munkakerülés tényállását. Ugyanis a Btk. 266. §-ának eredeti rendelkezése mellett — amely feltételezi, hogy közveszélyes munkakerülés vétsége vagy szabálysértése miatt az elkövetőt már megbüntették —, bevezeti a tartósan munkakerülő életmód fogalmát.

Azok a személyek, akiknél a dologtalanság életformává vált, a közveszélyes munkakerülés e formájához sorolhatók. A munkakerülő életmód tartós folytatásának megállapítása általában akkor indokolt, ha az elkövető mintegy fél éven át ilyen magatartást tanúsít. Ha csavarog, italozik, ha züllött társaság tagja, és életvitelén saját elhatározásából nem kíván változtatni.

Különösen azokkal szemben indokolt ennek a büntetési nemnek az alkalmazása, akik munkakerülő életmódjuk miatt nem teljesítik tartási kötelezettségüket, és életvitelükkel összefüggésben követnek el vagyon elleni, illetőleg a közrendet, a közbiztonságot sértő-veszélyeztető bűncselekményeket.

Nem kizárt a szigorított javító-nevelő munka kiszabása a különös és többszörös visszaesőkkel szemben sem, ha az elkövetés körülményeiből és az elkövető személyiségének vizsgálatából az a következtetés vonható le, hogy a személyi szabadság elvonása helyett annak korlátozása, kiegészítve huzamosabb munkavégzési kötelezettséggel, szolgálja a büntetési cél jobb elérését.

A súlyos fokú alkoholos elkövetők esetében elsőbbsége van az alkoholisták kényszergyógyítására vonatkozó rendelkezéseknek.

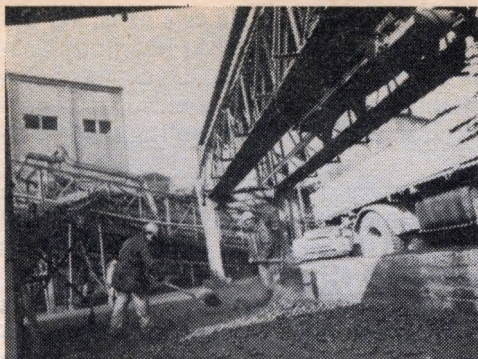
A közveszélyes munkakerülés módosított szabályai szigorúbbak, mint régen. A kiszabható szabadságvesztés felső határa egy évről kettőre emelkedett, azonkívül van egy új, korábban ismeretlen elkövetési alakzata — a tartósság. Az új rendelkezésnek visszaható hatálya nincs, a szigorított javító-nevelő munka büntetést csak 1985. január 1-e után megvalósított közveszélyes munkakerülés eseteiben lehet alkalmazni.

A végrehajtás szabályai

A jogszabály a szigorított javító-nevelő munka végrehajtásának feladatát a büntetésvégrehajtási testületre ruházta. A szigorított javító-nevelő munka végrehajtásával a büntetésvégrehajtás új, az eredeti büntetésvégrehajtási feladatoktól jelentős mértékben eltérő, jellegében más feladatot kapott.

A hatályba lépett jogszabályok alapján a szigorított javító-nevelő munkát — felszabad intézmény lévén — a büntetésvégrehajtási testület felügyelete alatt álló munkásszálláson és az erre a célra kijelölt munkahelyen kell végrehajtani. A büntetésvégrehajtás olyan, általában nehéz fizikai munkát igénylő vállalatokhoz igyekszik telepíteni a munkahelyeket, ahol tartós munkaerőhiány van és biztosítható, hogy a munkáltatás megfelelő társadalmi, gazdasági haszonnal jár.

A szigorított javító-nevelő munka végrehajtásának jogi szabályozása során a következő elképzelések érvényesülnek. A szigorított javító-nevelő munka nem szabadságvesztés, de az elítélt személyi szabadságát jelentősen korlátozza. A büntetés végrehajtására kijelölt intézetből az elítélt csak azon a napon távozhat el, amelyen nem dolgozik. Távozásához az intézet engedélyét kell kérnie. A büntetésvégrehajtás a szigorított javító-nevelő munka végrehajtása során biztosítja az elítélt elhelyezését, foglalkoztatását, anyagi, egészségügyi ellátását, a neveléshez

A dorogi szénbányában foglalkoztatják a férfiakat

Az Újpesti Bőrgyárban dolgoznak a nők

szükséges feltételeket, valamint a büntetés céljával nem ellentétes jogainak gyakorlását.

Az elítélt az intézet területén szabadon mozoghat, kivéve azt a területet, ahol tilos tartózkodnia. A napirendet a bv.-intézet parancsnoka határozza meg, melytől csak engedéllyel lehet eltérni.

A szigorított javító-nevelő munkára ítélt felügyeletét az intézetben a büntetésvégrehajtás, a munkahelyen pedig a munkáltató látja el. Az elítélteket a munkáltató által rendelkezésre bocsátott szálláson helyezik el. A szálláskörleten a fegyelem betartása érdekében személyi motozás, biztonsági ellenőrzés, biztonsági elkülönítés és meghatározott kényszerítő eszközök vehetők igénybe. Az intézet rendjét, biztonságát fenyegető veszély elhárítása érdekében az elítélttel szemben csak akkor alkalmazható kényszerítő eszköz, ha az illetőt előzetesen figyelmeztették. A kényszerítő eszközök közül élni lehet a testi kényszerrel, a könnygázszóró palackkal, a bilinccsel és a gumibottal.

A szigorított javító-nevelő munka végrehajtása során — a lehetőségek szerint — biztosítani kell az elítélt nevelését — rendszeres fizikai munkával, az intézet rendjének szabályozásával, a közművelődési lehetőségek és a közösségi életben való részvétel garantálásával. Szabad időben a nevelés fő formája a közösségi nevelés, amely a szociális ügyintéző által irányított önkormányzati rendszerben valósul meg. A feltételek megléte esetén bevonható az elítélt az iskolai oktatásba, de szakképzésére is sor kerülhet.

Az intézetben az elítéltek öntevékeny szervezete részt vesz az intézet rendjének fenntartásában, a szabad idő hasznos eltöltésének megszervezésében és a termelőmunka megszervezésében egyaránt.

Az elítélt munkáltatásáról a büntetésvégrehajtás gondoskodik úgy, hogy vállalatokkal polgárjogi szerződést köt. A szigorított javító-nevelő munkára ítélt vagy a büntetésvégrehajtással szerződésben álló külső munkáltatónál dolgozik, vagy — meghatározott, szűk létszámban — az intézet fenntartási és működtetési munkájában vesz részt.

A munkáltató köteles az elítéltet a kijelölt munkával foglalkoztatni; és arról is gondoskodnia kell, hogy ne érje őket büntetésükkel össze nem függő hátrány. Az elítélt munkára nevelése érdekében fel kell használni a munkahelyi közösség és a társadalmi szervezetek segítségét, valamint meg kell teremteni az ehhez szükséges feltételeket. Ha az elítélt a megjelölt időpontban nem jelentkezett munkára, ha kivonta magát a büntetés végrehajtása alól, ha súlyosan megsértette a munkafegyelmet, vagy igénybe kívánja venni az évi pihenőidőt, a munkáltató haladéktalanul értesíti az intézetet.

Az elítélt a szigorított javító-nevelő munka végrehajtása alatt nem munkaviszony, hanem büntetésvégrehajtási jogviszony alapján végzi munkáját. A helyzetét az határozza meg, hogy megilletik mindazok a munkája végzésével kapcsolatos jogok, amelyek nincsenek ellentétben a büntetés céljával.

Az elítélt munkavégzéssel kapcsolatos jogaira és kötelezettségeire a munkajog általános rendelkezései az irányadók, a szigorított javító-nevelő munka sajátosságaiból fakadó eltérésekkel. Az elítélt nem létesít munkaviszonyt a munkáltatóval, de a szigorított javító-nevelő munka tartamát társadalombiztosítási szempontból be kell számítani a szolgálati időbe.

Az intézet rendjét, illetőleg a munkafegyelmet vétkesen megsértő elítélttel szemben az intézet a következő fegyelmi büntetéseket alkalmazhatja: feddés, munkabércsökkentés, eltiltás az intézet, illetőleg a kijelölt helyiség elhagyásától. A munkabércsökkentés mértéke öt százaléktól tizenöt százalékig, időtartama pedig három hónapig terjedhet. Az elítélt az intézet elhagyásától legfeljebb harminc napra, a kijelölt helyiség elhagyásától pedig maximum két hónapra tiltható el. Az elítélt hozzátartozóival a fegyelmi büntetés végrehajtása alatt is levelezhet, kaphat tőlük csomagot, fogadhatja látogatásukat.

Példamutató magatartásáért, vagy a munkában elért eredményéért az elítélt a következő jutalomban részesíthető: dicséret, tárgy-, illetve pénzjutalom, valamint a fegyelmi büntetés elengedése.

Intézkedések a végrehajtás érdekében

A Honvédelmi Bizottság 1985. január 17-i határozata alapján kezdtük meg a szigorított javító-nevelő munka végrehajtásához szükséges feltételek megteremtését.

Már a Honvédelmi Bizottság által jóváhagyott előterjesztés kidolgozásakor számoltunk azzal, hogy a Baracskai Fogház területén lévő robozi körletet alakítjuk át befogadó- és elosztóhelyé. Mintegy 1,5 millió forintos költséggel kétszer 40 fő (férfiak-nők) elhelyezésére alkalmas szálláskörletet hoztunk létre, kiegészítve a szükséges szociális és egészségügyi helyiségekkel. A szálláskörlet ugyan elkészült, de az üzembe állítással kapcsolatban problémák merültek fel: a jogszabályok értelmében a szigorított javító-nevelő munkára ítéltet munkásszállás jellegű körülmények között kell elhelyezni, a fogház területén lévő begyűjtőállomás pedig ennek a célnak nem felelt meg. Az esténkénti kimenőre, a hétfégi eltávozásra induló elítéltek zavarták a fogház normális működését, ezért más megoldást kellett keresnünk.

Annak érdekében, hogy megfelelő elhelyezési körülményeket és munkáltatási lehetőséget tudjunk biztosítani, szükségessé vált a martonvásári, volt katonai létesítmény átvétele. A MÁV kezelésében lévő objektum ugyan 14 millió forintjába került a büntetésvégrehajtásnak, de így biztosítani lehet 300-400 fő elhelyezését, s a létesítményhez tartozó földterületen meg lehet oldani az elítéltek átmeneti foglalkoztatását is.

Ezzel párhuzamosan tárgyalásokat folytattunk több vállalattal a szigorított javító-nevelő munkára elítéltek foglalkoztatása érdekében. Ám az 1985. január 1-től életbe léptetett új gazdasági szabályozórendszer egyik alapvető célkitűzése az élők munkával való takarékoskodás. Ebből adódóan a szigorított javító-nevelő munkára ítélt dologtalan, munkakerülő életmódot folytató elítélteket a vállalatok általában nem szívesen foglalkoztatják. Így fel kellett készülnünk arra is, hogy a szigorított javító-nevelő munkára ítélték jelentős részét a büntetésvégrehajtás kezelésében lévő objektumokban kell elhelyezni és foglalkoztatni.

Az első szigorított javító-nevelő munkát végrehajtó intézmény a Martonvásári Büntetésvégrehajtási Intézet. A szigorított javító-nevelő munkára ítélték foglalkoztatásának megoldására két vállalattal kötöttünk szerződést. A Dorogi Szénbányák Vállalata 140 férfi, a Budapesti Bőripari Vállalat Újpesti Bőrgyára 60 nő elhelyezését és foglalkoztatását vállalta. Az intézet rezsimjének kialakítása lezárult, az épületek átalakítása is a befejezéshez közeledik.

A martonvásári intézet ellátja tehát a központi gyűjtő- és elosztóintézet szerepét is. Biztosítja itt a szigorított javító-nevelő munkára ítélték teljes ellátását, munkáltatását — befogadásuktól a vállalathoz történő kiszállításig —, valamint azoknak az elhelyezését és munkáltatását, akik — fenntartási vagy egyéb munkát végezve — nem kerülnek vállalatokhoz.

A szigorított javító-nevelő munka bevezetésének végrehajtásához szükséges feltételeket a büntetésvégrehajtási testület megteremtette. De a büntetési nem bevezetésével kapcsolatban néhány probléma felmerült:

— Mind a Politikai Bizottság, mind a Honvédelmi Bizottság határozata, mind a rendőri szervek előzetes tájékoztatása szerint sokkal jelentősebb számú elítéltállományra számítottunk. Ehhez képest a szeptember 1-i létszámunk 148 fő.

— A jogszabályok szerint a szigorított javító-nevelő munkára ítélték foglalkoztatását polgári vállalatoknál kell megoldanunk. Jelenleg két vállalattal van polgárjogi szerződésünk. 1985. július 1-től meg kellett volna kezdenünk a munkásszállások feltöltését, de erre nem került sor a munkásszállás-építés elhúzódása miatt. Ez nagy szerencse, mert egyébként nem tudtunk volna eleget tenni a szerződésben vállalt — különösen létszámbeli — kötelezettségeinknek. Ez azzal a veszéllyel járt volna, hogy újabb szerződő vállalatot kellett volna találnunk.

— Tárgyalásainkat az Oroszlányi Szénbányákkal, a Csepel Vas- és Fémművekkel, a Borsodi Vegyi Kombináttal, a MÁV Dunakeszi Üzemével stb. tovább folytatjuk, de a fentebb említett problémák miatt újabb szerződések megkötésére egyelőre nem vállalkozunk.

A hatályba lépett jogszabályok alapján a bíróságok 1985 elején már megkezdtek az új büntetési nem, a szigorított javító-nevelő munkára való ítézés alkalmazását. Februárban 6, április 30-ig 40, szeptember 5-ig 175 jogerősen elítéltet fogadtunk be a Martonvásári Bv. Intézetbe. A jelenlegi létszám 158, ebből férfi 122, nő pedig 30. Az intézettől 36 elítélt 42 alkalommal maradt távol önkényesen, távozott el engedély nélkül. A távollévők közül tizennégyen önként, tizenkilencen pedig rendőri intézkedés, előállítás nyomán tértek vissza. A szigorított javító-nevelő munka szabadságvesztésre történő átváltoztatására 17 esetben került sor.

*

A szigorított javító-nevelő munka új, nevelő jellegű jogszolgáltatás, hatékony végrehajtása tehát társadalmi, politikai érdek. Bevezetésével a büntetésvégrehajtás nehéz és jelentős feladatot kapott, melyet csak akkor tud megvalósítani, figyelembe véve a személyi állomány leterheltségét és a gazdasági adottságokat, ha az állami szervek támogatják.

Dr. Kardos Sándor—Markó István

Tettesek és áldozatok, avagy új tudományág?

Ez év augusztusában tartották meg Zágrábban az V. nemzetközi viktimológiai szimpóziumot. Korábban Jeruzsálemben, Bostonban, Münsterben, majd Tokióban és Kiotóban szerveztek ilyen találkozót. A hatnapos zágrábi értekezletso-rozaton 50 ország képviselőjében mintegy 300 szakember vett részt és több mint 120 előadást tartottak. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a viktimológiának nevezett, az áldozatokkal foglalkozó és sokak által újnak tartott tudományterület iránt növekszik az érdeklődés, a vonatkozó kutatások egyre szélesebb körre terjednek ki.

Mi tulajdonképpen a viktimológia?

A második világháborút követő évtized vége felé egyre több, a bűnözés elvi kérdéseivel foglalkozó kutató érdeklődése fordult az áldozattá válás okainak és folyamatainak tanulmányozása felé. Arra a régen ismert tapasztalatra építettek, hogy bizonyos egyének meghatározott körülmények között nagy valószínűséggel válnak a bűncselekmények áldozataivá, sőt esetleg éppen kiváltói a büntett elkövetésének. Ennek a folyamatnak, a valószínű áldozat és a bűnelkövető közötti kölcsönhatásnak a lehetőség szerinti megelőzése, a veszélyeztetettség csökkentése viszont fontos társadalmi érdek.

Hamarosan a köztudatba is kezdett átmenni az az új szemlélet, mely szerint az áldozat nem feltétlenül „ártatlan és gyanútlan”, akit rajta kívül álló okok sodornak bajba. A tettes és a sértett kapcsolata nem mindig „fekete-fehér” jelenség, hisz a személyes sérelmet okozó bűncselekmények nem jelentéktelen részében a sértett fizikai vagy szóbeli, tudatos vagy tudattalan viselkedése, illetve mulasztása könnyíti meg, vagy éppen provokálja ki a bűncselekményt.

Az intellektuális jellegű tulajdon elleni bűncselekmények, így a csalások, szélhámosságok, sikkasztások sértettjeinek nagy többsége néhány személyiségvonás és magatartásmód vonatkozásában feltűnő hasonlatosságot mutat. Ilyenek a kritikátlan hiszékenység, a gyors befolyásolhatóság, a naiv mohóságra, a „kedvező alkalom” megragadására való beállítottság. Nemzetközi tapasztalat, hogy a legtöbb, személyek sérelmére elkövetett csalásos cselekmény könnyen átlátható és kivédhető lenne, ha a sértett tisztánlátását nem homályosítaná el az a vágy, hogy a kedvező alkalmat megragadva gyors és rendszerint szokatlan módon „jól járjon”. Az ilyen sértetti beállítódásra általában azok az emberek hajlamosak, akik döntéshelyzetekben vágyvezéreltek, mégpedig értelmi kontroll nélkül. A hasonló cselekményeket elkövető tettesek viszont nagy tapasztalattal és ösztönös emberismerettel választják ki a megfelelő áldozatokat, akik hiszékenységük és mohóságuk folytán szinte felkínálkoznak számukra. Öntudatlanul bár, de nem-

ritkán éppen az áldozat adja a konkrét ötletet, az inspirációt, az ilyen típusú bűnelkövetésre beállított tetteseknek. A cselekmény így mintegy a tettes és áldozat „összjátékává” válik.

Az élet és testi épség elleni cselekmények vonatkozásában az áldozat szerepe szintén gyakran jelentős. Az emberölést, valamint a súlyos testi sértések tekintélyes részét világszerte nem idegenek és nem is közömbös ismerősök, hanem a tetteszel szorosabb kapcsolatban állók terhére követik el. Ezek az áldozatok, illetve sértettek gyakorta maguk is aktív szerepet játszottak abban a konfliktushelyzetben, amely a bűncselekmény előtörténetét képezte. Sokszor fordul elő, hogy az áldozat hosszú időn keresztül megalázó, feszültséggel teli helyzetet produkál. Az ilyen típusú tettes-áldozat kapcsolatban fordul elő azután, hogy az ún. provokáló áldozat addig élezi a feszültséget, amíg a pohár ki nem csordul . . .

Ez természetesen csak egyik típusa az áldozatok bűncselekményt előmozdító magatartásának. Már a korai vizsgáldások is világossá tették, hogy nem lehet valamiféle uniformizált áldozati típusról beszélni. Az áldozatok igencsak különböznek egymástól — eltekintve attól, hogy természetesen alkalmilag bárki válhat bűncselekmény vagy baleset áldozatává —, részben a személyiségükben rejlő beállítódásban, részben azokban a helyzeti adottságaikban, melyek az áldozattá válást megkönnyítik. Ezek együttesét nevezik a kutatók viktimizációnak, azaz az áldozati kockázat jelenségének. Sokan vélekednek úgy, hogy ez a jelenség tanulmányozható, tudományos módszerekkel kutatható, előre jelezhető. Az összegyűlt tapasztalatok tömegéből ugyanis le lehet vonni néhány törvényszerűséget, az áldozattá, illetve sértetté váláshoz vezető helyzetek megjósolhatók. Bizonyos típusú személyiség, bizonyos típusú szituációban nagy valószínűséggel válhat sértetté. E szemléletnek az a gyakorlati jelentősége, hogy a veszélyhelyzetek tudatosításával a valószínű sértettek várható magatartását talán korrigálni lehet, s ez csökkentheti a súlyos sérelmet okozó bűntett bekövetkezését.

A viktimológusok abból indulnak ki, hogy minden egyénnek joga van ismereni azokat a veszélyeket, amelyek rá társadalmi helyzete, foglalkozása, fizikai és pszichikai állapota folytán esetleg hárulnak. Ilyen áldozati kockázati csoportokat képeznek például az *alkoholból, vagy más okból kifolyólag tudatbeszűkülte állapotban levők, az idősebbek* (különösen a vagyon elleni bűncselekmények vonatkozásában), *a gyermekek és serdülők* (főleg szexuális cselekmények tekintetében), *testi vagy szellemi korlátozottságuknál fogva a csökkent védekezési képességgel rendelkezők, bizonyos hatósági funkciókat betöltők pl. rendőrök, rendészek, büntetés-végrehajtók, banktisztviselők, pénzkezelők* (leginkább erőszakos bűncselekmények szempontjából). Bár ezek a felsorolások önmagukban közhelyszerűen hatnak, a viktimológia tovább megy, felméréseket végezve konkretizál. Nem ritkán sok ezer esetből vonják le a tanulságokat a sértetti oldalról alkalmazható bűnmegelőzésről, illetve a sérelem csökkentésére ajánlott viselkedésminták kidolgozásáról.

Az áldozatokkal foglalkozó kutatásoknak a fentiekén kívül a bűncselekmények felderítése során is nagy gyakorlati jelentősége van. A nyomozásban részt vevő szakemberek körében közismert, mennyire elősegíti a felderítést mindannak a ténynek az ismerete, mely az áldozati oldalhoz kapcsolódik.

Az elmondottak távolról sem jelentenek újat. Már a múlt században, a kriminológiai kutatások megindulását követően foglalkozni kezdtek a kutatók az áldozat személyiségével és szerepével a kriminalisztikában. Az ilyen vizsgáldások azonban a kriminológiának és társtudományainak akkori fejlettségi szintje miatt nem voltak képesek sem a tettesek és áldozataik kapcsolatának sokoldalú vonatkozásait feltárni, sem az ezekből hasznosítható gyakorlati következtetéseket levonni. Az áldozatokkal kapcsolatos kérdések tanulmányozása csak napjainkban kezd megérni ahhoz, hogy a bűnmegelőzésben és a bűnüldözésben kamatoztatható legyen.

A háromévenként más-más országban megtartott nemzetközi viktimológiai szimpóziumok azt a célt szolgálják, hogy az e téren szerzett nemzeti tapasztalatok kicserélődhessenek, hogy a vonatkozó kutatások eredményei széles körben ismertté váljanak, hogy az alkalmazott módszerek helyessége megvitatásra kerüljön. Sajnálatos azonban, hogy e tanácskozások — véleményem szerint — csak kis mértékben képesek a gyakorlat igényeit kielégíteni. Ennek okát alapvetően abban látom, hogy a figyelemmel kísért öt szimpózium során, egyre nagyobb teret foglalnak el azok a kutatások, melyek nem az eddig tárgyalt témakörrel, a kriminalitás áldozati vonatkozásaival foglalkoznak, hanem az általános áldozattan igaztatásában olyan területekre kalandoznak, melyeknek tudományos megközelítése felettébb bizonytalan, az esetleges eredmények gyakorlati hasznosíthatósága pedig igencsak kétséges.

Mi történt a korábbi kongresszusokon?

Már az első két találkozón — 1973-ban Jeruzsálemben és 1979-ben Bostonban — erőteljes felhanggal fogalmazódott meg, hogy a viktimológiának nemcsak a bűncselekmények áldozataival kell foglalkoznia, hanem túl az ún. kriminálviktimológián, „minden áldozatok tudományává” kell válnia. Ezt a koncepciót természetesen sokan vitatták, de a beszámolók többsége is cáfolta, hisz zömük kriminológiai módszereket alkalmazó és bűnügyi tudományok keretei között elhelyezkedő vizsgálatra vonatkozott.

A kriminálviktimológia ekkor még gyakorlatilag egyeduralkodó volta természetesen nem jelentette azt, hogy a kutatók kizárólag a bűncselekmények áldozatainak természetrajzával, a bűncselekményi helyzet áldozati-dinamikájával, valamint az említett megelőzési kérdésekkel foglalkoztak csupán. Bostonban például már sok szó esett az áldozat szerepéről a büntetőeljárás bírói szakaszában, az áldozat kártalanításának lehetőségeiről általában, a társadalom viszonyáról az áldozathoz, végül az áldozat jogi eszközökön túlmenő védelméről is. Megjelenik az úgynevezett intézményes viktimizáció fogalma, melyen egész embercsoportok áldozati helyzetbe kerülése értendő. Már ekkor is több referátum említi a hatalmi visszaélések, a környezetszennyezés, a büntetésvégrehajtási rendszerek áldozatait, a megkárosított fogyasztókat és így tovább.¹

Az intézményes viktimizációval foglalkozó beszámolókkal kapcsolatban már ekkor felvetődött az az aggály, hogy a vonatkozó vizsgálatok nagyrészt spekulatív jellegűek — csekély bizonyító értékkel bírnak és a konkrétságra törekvő kriminálviktimológiai kutatásokkal szemben alig van gyakorlatilag hasznosítható vonatkozásuk. Már az 1979-es NSZK-beli, münsteri tanácskozások ezt mutatták. A klasszikus kriminálviktimológiai témák mellett szép számmal hallhattunk itt eddig szokatlan vizsgálatokról szóló beszámolókat, így például, hogy milyen képzet alakul ki az áldozatokról a rendőrök körében, hogyan lehetnek magas beosztású államhivatalnokok áldozattá, miképp ábrázolják az áldozatokat filmen és televízióban. Tovább terebélyesedett „az áldozatok a büntető jogszolgáltatási rendszerben” téma körébe vágó hozzászólások sora anélkül, hogy értékelni lehetett volna a korábbi azonos tárgyú kutatások gyakorlati hasznosítását. Ennek ellenére olyan nem érdektelen kutatásokról is beszámoltak, mint a rendőrségi bántalmazások kérdése, s előadás hangzott el „hogyan válik áldozattá a vádlott?” témában is. Megjelent, és a további szimpóziumokon is divatos téma maradt a tús-

1. Részletes ismertetés A mai polgári viktimológia helyzete két nemzetközi szimpózium tükrében c. tanulmányban. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1978.

szedés és az emberrablás kapcsán a tettesek és az áldozatok viszonyának vizsgálata, mely preventív magatartássémák javaslatával a praktikus célszerű referátumok sorához tartozott.²

Három évvel később, 1982-ben Tokióban és Kiotóban tartották a negyedik viktimológiai szimpóziomot. Japánban fejlettek a viktimológiai kutatások, ugyanakkor széles körű programok működnek a sértettek megsegítésére, az áldozatok kártérítésére. Az ezeket ismertető, valamint a kriminálviktimológia konkrét kutatásaira támaszkodó előadások négy fő szekcióban folytak, s az alábbi tanulságokkal szolgáltak.

Az első szekció általános, elvi kérdésekkel foglalkozott, mint például a viktimológia fejlődése, kapcsolata a bűnügyi tudományokkal, az áldozat jogi státusa. Ezek nem sokat adtak hozzá eddigi ismereteinkhez.

A második, az empirikus kutatásokkal foglalkozó ülészak már előbbre vitte a tapasztalatcserét. Itt kaptak helyet az olyan referátumok, melyek az áldozatok típusaival, az áldozat és a tettes közötti viszonytal, az ún. rejtett bűnözés sértetti oldalával foglalkoztak. Az utóbbi témakörön belül például vizsgálták annak okait, miért nem fordul sok áldozat a rendőrséghez. De szóltak referátumok a börtönökben elkövetett gyilkosságok, illetőleg a gépjárműbalesetek áldozatairól is. A harmadik szekcióban kísérlet történt a kutatási módszerek kultúrközi összehasonlítására, olyan örökzöld viktimológiai témák kapcsán, mint az asszonyok családon belüli bántalmazása. Aztán szó volt arról, hogy egyes tőkés országokban mind a büntetőeljárás, mind pedig a büntetésvégrehajtás elembertelenedik. Az USA börtöneiben pl. — a kutatók álláspontja szerint — az öngyilkosság állandó tényező, az egészségügyi ellátás elégtelen, a szenvedélybetegségekben és személyiségzavarokban szenvedő elítéltek terápiás kezelése nem megoldott, a börtönök életét pedig igen kevés kriminológus ismeri igazán.

A negyedik előadás csoport tematikája kifejezetten operatív jellegű volt: az áldozatokkal való társadalmi bánásmód, a tanácsadás, az áldozatot segítő programok az állami kártérítés lehetőségeit elemezték itt. Meg kell említenünk, hogy komoly erőfeszítéseket tesznek az USA-ban, Kanadában, Japánban — inkább társadalmi, mint állami síkon — a bűncselekmények áldozatainak intézményes támogatására. A kanadaiak pl. egy kiadványt is megjelentettek, mely a bűncselekmények áldozatainak jogait és a részükre rendszeresített szolgáltatásokat ismerteti. Bár a negyedik találkozó nagyszabású és érdekes kutatást tett közkincsé, az a benyomásunk alakult ki, hogy a viktimológia eredményeinek gyakorlati megvalósítása területén csak szerény előrelépés történt a megelőző években, s az is csak a viktimológia eredeti, szűkebb szférájában, a kriminálviktimológiában. Sok kutató elvi eredményként könyveli el, hogy már egyetlen szakember sem vitatja az áldozati meghatározottság tényét, vagyis azt, hogy nem véletlen: ki, mikor és milyen cselekmény, illetve elkövető áldozatává válik. Ez azonban a dialektikus gondolkodó kriminológusok előtt mindig is ismert volt. Úgyszintén az is — amit a szimpózius referátumai kézzelfoghatóan élénk tártak —, hogy nem beszélhetünk általános viktimológiáról, mint a kriminológiától merőben független új tudományágról, mert ennek létjogosultságát ez a kongresszus sem tudta bizonyítani. A viktimológia a bűnözés áldozataival kapcsolatos — a kriminológia és kriminalisztika, valamint ezek társtudományainak eszköztárával dolgozó — kutatásokat, a sértettek vonatkozó intézkedések előkészítését, a bűnmegelőzés áldozati szempontú kimunkálását jelenti.³

2. Lásd bővebben a Belügyi Szemle 1980. februári számában Raskó Gabriella: A harmadik nemzetközi viktimológiai szimpóziium Münsterben c. írását.

3. A IV. nemzetközi viktimológiai szimpóziium Japánban. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1984.

Az ötödik, zágrábi szimpózium

A bevezetőben említett részvételi és témabeli gazdaság végül is inkább mennyiségi, mint minőségi eredménynek bizonyult. A szervezők most már meg sem kísérelték a szerteágazó témát áttekinthető kategóriákra bontani, hanem válogatás nélkül — szinte minden referátumot elfogadva — a következő témacímek alá sorolták a beszámolókat: *elméleti kérdések a viktimológiában; kutatás és politika; az erőszak áldozatai; a szexuális erőszak; áldozattá válás a sportban; hagyományok, vallás és az áldozatok; igazságszolgáltatás és elégtételadás az áldozatok számára; az áldozattá válás megelőzése és az áldozatok segítése; a nemi erőszak; az asszonyok és a család a viktimológiában; a kártalanítás; bevándorlók és áldozatok; a balesetek áldozatai; a hátrányos helyzetűek mint áldozatok; áldozattá válás az orvostudomány hatására; a gyermekek helyzetével való visszaélés, a fiatalok mint áldozatok; a fasizmus áldozatai; a hatalommal való visszaélés áldozatai; a terrorizmus áldozatai stb.*

Már a pusztán felsorolásból is kitűnik, hogy az áldozatokkal foglalkozó kutatások egyre parttalanabbakká válnak, és hogy ezúttal teljesen elmaradt a korábbi szimpóziumokon legalább megkísérelt rendezői elv érvényesítése, a témakörök között több átfedés, ismétlés van. A referátumok meghallgatása, átnézése után úgy tűnik, szinte mindenki áldozat. A büntetőeljáráásban például nemcsak az áldozat szenved további károsodást, ún. másodlagos viktimizációt, hanem a tettes is (a büntetésvégrehajtás során, majd pedig a szabadulás után a társadalmi megbélyegzés révén). De áldozatok a sok káros hatásnak kitett büntetésvégrehajtási tisztviselők is és így tovább. Áldozat a turista, mert szokatlan helyzetbe kerülve védtelenné válik, áldozat a beteg, mert ki van szolgáltatva az embertől egyre elidegenedőbb orvostudomány kezében.

Az áldozatoknak ezt az áttekinthetetlen sokaságát egyesek megpróbálták csoportosítani, hangsúlyozva, hogy csupán a bűncselekmények áldozatainak száma a legtöbb országban mintegy tízszerese az ismert, regisztrált adatoknak. A csoportosítást kb. így lehetne körvonalazni: *a bűncselekmények áldozatai; a jogszolgáltatás áldozatai; a hatalmi és gazdasági visszaélések áldozatai, az intézményes viktimizáció, az üldöztetés, megkülönböztetés; az állami és egyéni terrorizmus; a közlekedési, ipari és egyéb balesetek; a természeti katasztrófák áldozatai; az éhezés áldozatai; a levegő- és környezetszennyezés áldozatai; a növekvő idegenforgalom, valamint a modern orvostudomány egyes módszereinek és betegellátási rendszérének áldozatai, hogy csak a legjellegzetesebb típusokat emeljük ki.*

Ezek után nem meglepő, hogy a szimpózium programjának bevezetőjében a találkozó szervezője kijelenti: „A szimpózium feladata mindazok megsegítése, akik szenvednek, akik áldozattá váltak, vagy azzá válhatnak . . . Az utóbbi időben a világ sok országában történtek lépések a szokásos bűncselekmények áldozatainak megsegítésére, de ami a hatalommal való visszaélés áldozatait, a tömeges viktimizációt, a kínzásokat, a kisebbségek üldözését, valamint a súlyos gazdasági visszaélések áldozatait illeti, a helyzet riasztó.”

A zágrábi találkozó rendezőinek és résztvevőinek jó része elfogadta a viktimológiának mint minden áldozat tudományának művelését, szükségességét. A fent idézettek, valamint jó néhány felszólalás pozitív, elkötelezett jellegét tekintve úgy tűnik, hogy társadalmilag progresszív jelenségről van szó. A helyzet azonban mégsem egyértelmű, mégpedig azért nem, mert az egyre atomizáltabbá, tárgyát tekintve szinte a végtelenbe nyúlóvá váló kutatási terület szükségszerűen nélkülözi a tudományos vizsgálódás alapjait: az egységes és kontrollálható metodikát, a vizsgálat tárgyának világos meghatározottságát, elveszíti tudományos komolyságát, s ezzel esetleges gyakorlati hatékonyságát is.

Álljon itt ennek vázlatos érzékeltetésére érdekességként néhány olyan téma, melynél mind a tudományos objektivitás, mind a megbízható módszerek alkalmazásának lehetősége eleve kérdéses: nem beszélve a gyakorlati hasznosíthatóságról.

Több szenvedélyes hangú előadás és vita tárgya volt a művi abortusz. Felkavarta a szenvedélyeket a medicina körébe eső jó néhány új nézőpontú kérdésfeltevés. Így esett szó többek között ártalmas gyógyszerekről, kártékony pszichoterápiáról, az elektrosokk romboló hatásáról, az embereken végzett orvosi kísérletek áldozatairól, az euthanázia kérdéséről, valamint a modern orvoslás emberi jogokat és méltóságot sértő módszereiről. Terjedelmes előadások foglalkoztak az antiszemitizmussal és a náciizmus áldozataival, de ismertetés hangzott el Női áldozatok a Bibliában címmel is. Volt egy előadás, mely a tudományos és művészeti alkotások szerzőinek kizsákmányolásáról, áldozattá válásáról szólt.

Természetesen ezek a témák a maguk egészségügyi, politikai, kultúrtörténeti vagy szerzői jogi területükön igen érdekesek, éppúgy, mint azok a referátumok, melyek az AIDS és a nemi betegségek áldozataival, illetőleg a mazochista beállítódással mint viktimizációs jelenséggel foglalkoztak. De hasonlóan az olyan pszichológiai témákhoz, mint az elhagyottságérzés, a nők feltételezett általános hajlandósága az engedelmességre, a beleegyezésre, nehezen vizsgálhatók, mint viktimizációs tényezők és csak erőltetetten sorolhatók az áldozatokkal foglalkozó tematikába. Ezek az önmagukban értékes beszámolók oly mértékben kanyarodnak el a viktimológia sajátos arculatától, hogy annak egész létjogosultságát megkérdőjelezzik. Erre figyelmeztetett Donald Cressey is a tanácskozás nyitó előadásában.⁴ Ez idő szerint — mondta — a viktimológia nem nevezhető tudománynak, sokkal inkább program az emberi szenvedések csökkentésére, vagyis jelenleg a legkülönbözőbb nézetek, érdekek, ideológiák és kutatási metódusok szeszélyes egyvelege.

A viktimológiát a neves amerikai kriminológus is csak annyiban tartja tudománynak, amennyiben az a kriminológia módszereit alkalmazza. A minden áldozat tudományának művelői szerinte akkor sem kutatók, ha egyébként minden tiszteletet megérdemelnek, hisz a viktimológia nem önálló tudományterület, hanem a kriminológia része.

Ezt a nézetet támasztja alá még ez az általános viktimológiai szimpózium is. Azok az előadások szolgálták ugyanis valóban a nemzetközi tapasztalatcserét és azok hasznosíthatók gyakorlatilag, melyek kriminálviktimológiai természetűek. Ide értendők tehát a rablásokról, illetve ezek áldozatairól, az emberölések tettesei és áldozatai közötti interakciókról, valamint azokról a büntetőeljárás-jogi kérdésekről szóló beszámolók, melyek a nemzeti helyzetképek, sajátosságok felvázolásával lehetőséget adtak az áldozatok jogi helyzetének nemzetközi összehasonlítására.

A kriminológiai elemzéseknek az áldozat oldaláról is van gyakorlati jelentősége: hiszen minél többet tudunk meg a bűnözés okairól és körülményeiről, annál inkább képesek leszünk az áldozatok megvédésére. Úgyszintén igen hasznos az áldozat jogainak érvényesítése területén elől járó országok törvénykezési és intézményes megoldásainak ismerete a többi ország számára, mert a legtöbb nemzeti büntetőjog — a sok viktimológiai tanácskozás ellenére — ma még meglehetősen elhanyagolja az áldozat helyzetének rendezését. Igen tanulságos volt az NDK és az NSZK küldötteinek beszámolója. Mindkét német államban igen kidolgozottak az áldozat bírósági jogai.

4. Donald R. Cressey: Research Implications of Couflicting Conceptions of Victimology. University of California, Sta Barbara 1984.

A kriminológiával való egység szükségességét bizonyította a finn delegátus referátuma is, amikor hangsúlyozta, hogy az áldozatok érdekeit elsősorban a bűnmegelőzés minden téren való általános politikája szolgálja, ez pedig a szovjet tudományban és gyakorlatban lényegesen nagyobb teret kap, mint a nyugati országokban. Való igaz, erről nem szabad megfeledkeznünk, sem akkor, amikor az áldozatokkal kapcsolatos kutatások és a kriminológia viszonyát, sem akkor, amikor az ún. áldozatot segítő nyugati programok jelentőségét értékeljük. Az utóbbiak ugyanis csak igen kis mértékben tudják enyhíteni a súlyos kriminális fertőzöttséggel terhelt országokban a már bekövetkezett bűncselekmények utáni helyzetet.

Ugyancsak a finn delegátus mutatott rá arra a lényegi igazságra, hogy a magas és állandóan növekvő viktimizációt — kriminális és általános értelemben egyaránt — olyan társadalmi tényezők idézik elő, melyek az adott gazdasági és uralmi rendszer tartós függvényei. „A viktimológusok javaslatai a nemzetközi gazdasági-társadalmi realitást nem tudják legyőzni.” Tisztában kell lennünk azal, mondotta, hogy a tudomány csak egy eszköz a társadalmi cselekvéshez.

E korlátok ismeretében is komoly pozitívumként kell értékelnünk, hogy ez év augusztusában ötven ország képviselte magát a szocialista Jugoszláviában, többen, mint a hasonló találkozókön bármikor. Előremutató tényező az is, hogy a szimpózium elfogadott két határozattervezetet, egyet a nukleáris fegyverkezés elítéléséről, egyet pedig az emberiség elleni bűnök kivizsgálására hivatott nemzetközi bíróság felállításáról.

Dr. Raskó Gabriella

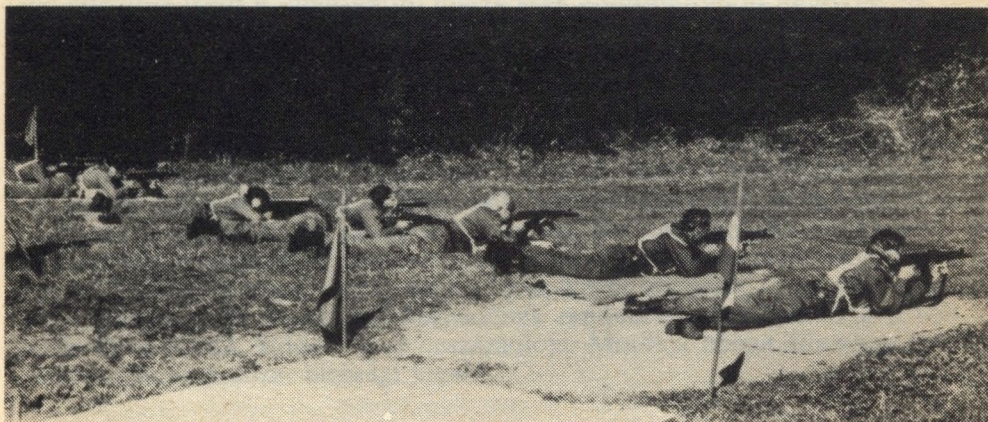
Országos löverseny Márianosztrán

Hosszú szünet után, szép környezetben, a Börzsöny erdő borította hegyei között megbúvó Márianosztra mellett az IM Bv. Országos Parancsnokság Őrszolgálati Osztálya és az Országos Igazságügyi Sportbizottság országos löversenyt szervezett.

A napfényes, nyár végi napon a Dolinai Lötéren 34 csapatvezető mögött 102 versenyző sorakozott fel. Közülük néhányan területi bajnokságon, néhányan háziversenyen szereztek meg a jogot arra, hogy intézetüket képviseljék, egyeseket pedig egyszerűen csak kijelöltek. A versenyzőket Nagy Tibor bv. vezérőrnagy elvtárs, az IM Bv. országos parancsnoka, az országos löverseny fővédnöke, három vándorserleg alapítója köszöntötte és a megnyitó során közölte, hogy a verseny célja: hazánk felszabadulásának 40. évfordulója jegyében méltó módon megemlékezni a fegyveres erők napjáról és a szocialista büntetésvégrehajtás négy évtizedéről.

A verseny ugyanakkor jó alkalom a bv. testület hivatásos állománya lökészségének növelésére, valamint az év egyéni és csapatbajnoki címének elnyerésére, s ennek eredményeként az országos keret létrehozására. Ez utóbbi megfelelő felkészítés és válogatás után öregbíteni fogja ugyanis a büntetésvégrehajtás hírnevét a társ fegyveres szervek által meghirdetett bajnokságokon.

A megnyitót követő pár percen belül meghatározott jelzésre az első 20 versenyző birtokba vette a lőállások mögötti területet és felkészült az első versenyszámra, a 9 mm-es pisztolyversenyre. Az első sorozatok eldördülése után megkezdődtek a találgatások; milyen eredménnyel lehet az egyéni elsőséget megszerezni, milyen összesített köreységgel lehet a mezőny csapatversenyét megnyerni, vagy legalább egy évre a vándorserleget hazavinni.

Géppisztolyverseny

A pisztolyversenyt — szintén 20 löállásban — kispuskaverseny váltotta fel. A kispuskaverseny alatt a versenybírószám folyamatosan értékelte a pisztolyversenyben elért eredményeket. Kiderült, hogy két versenyzőnél a 3. és 4. helyezést az azonos köregeység és a 10-es, 9-es valamint a 8-as találatok azonossága miatt a versenyszabályok értelmében csak szétlövással lehet megállapítani. A versenybírószám kihirdette, hogy ez a szétlövés lesz az első versenynap záróakkordja.

A második versenynap ismét szolgálati fegyver számmal az AMD—67-es típusú 7,62 mm-es géppisztolyversennyel kezdődött. Most ismét lehetőséget kaptak a versenyzők, hogy bebizonyítsák: szolgálati fegyverük kezelését, a célzás és a lövés technikáját jól ismerik. Akinek nem sikerült a szolgálati pisztollyal szép eredményt elérnie, most bemutathatta, mit tud.

A géppisztolyverseny után a csapatok párbajversenye következett. Ez a versenyszám nemcsak a versenyzőket, de a versenybírószámot is nehéz feladat elé állította. A tüzszakasztól 25 méterre levő 20×15 cm-es cél nagyon kicsinek bizonyult, és korántsem volt mindegy, hogy a mellalakot hol találja el a lövedék. A verseny legizgalmasabb része a döntő volt, ahol hat továbbjutó csapat vívta csatáját a helyezésekért.

A verseny ünnepélyes eredményhirdetés követte. A versenyszámok győztesinek és helyezettjeinek a versenydíjakat, az érmeiket és okleveleket dr. Tari Ferenc bv. alezredes, az országos parancsnok általános helyettese, dr. Sárvári Pál ny. bv. alezredes, az OIS Intézőbizottságának titkára, dr. Németh Gyula bv. őrnagy, az Őrszolgálati Osztály vezetője, Demjén János bv. alezredes, a Váci Bv. Intézet parancsnoka, Kovács Géza bv. őrnagy, a Márianosztrai Börtön parancsnoka és Cserei Gábor bv. százados, a Márianosztrai Börtön parancsnokának biztonsi és nevelési helyettese adta át.

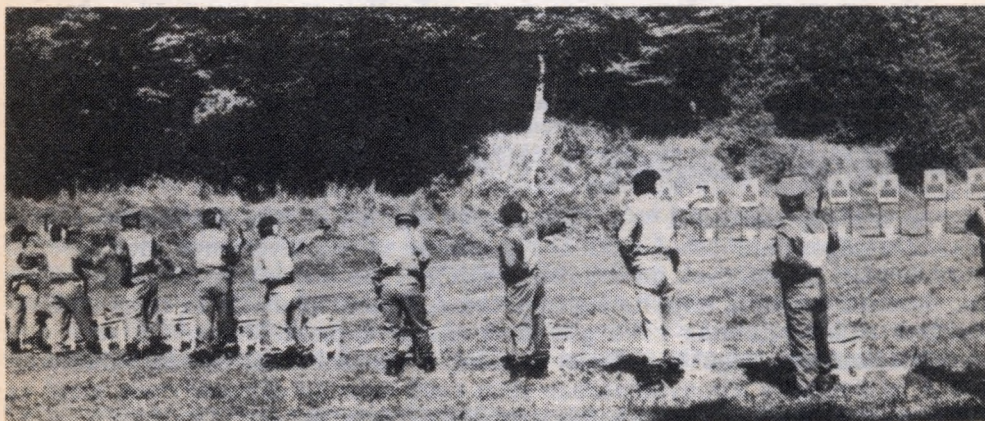
A fődíjakat, az IM Bv. Országos Parancsnokának vándorserlegét a legkiválóbbak nyerték el. Az összetett csapatverseny győztese 523 köregeységgel a Márianosztrai Börtön csapata volt. Vezetete Himmer Ferenc, tagjai: Bábk László, Vladár Lajos és Sipos Béla.

A géppisztolyversenyben 266 köregeységet elérve szintén a Márianosztrai Börtön csapata lépett a dobogó legfelső fokára.

A pisztolycsapatversenyben 257 köregeységet elérve, több 10-es találattal, nem kis meglepetésre a Székesfehérvári Bv. Intézet csapata győzött. Vezetete Gál Zoltán, tagjai: Lengyel Gyula, Tóth László és Csósz József.

Az összetett csapatversenyben a II. helyezett a Székesfehérvári Bv. Intézet lett 503, míg a III. helyezett a Szegedi Fegyház és Börtön csapata lett 501 köregeységgel.

Géppisztoly-csapatversenyben a II. helyezett a Váci Bv. Intézet lett, a III. helyre pedig az Esztergomi Bv. Intézet csapata került.

Pisztolyverseny

Az országos löverseny legjobbjai

Pisztolycsapatversenyben 257 köreységgel a Márianosztrai Börtön csapata lett a II., 249 köreységgel pedig a Szegedi Fegyház és Börtön csapata lett a III.

A kispuska-csapatversenyben az I. helyen 267 köreységgel a Szegedi Fegyház és Börtön csapata végzett. Vezette: Roszkos István, tagjai: Köszler Antal, Rácz József és Pelesz András. A II. helyet a Márianosztrai Börtön csapata 260 köreységgel, míg a III. helyet a Debreceni Bv. Intézet csapata 257 köreységgel szerezte meg.

Párbajversenyszámban nehéz és hosszú küzdelem eredményeként ismét a Márianosztrai Börtön csapata állt a dobogó legfelső fokán, míg a II. helyre a Fővárosi Bv. Intézet, a III. helyre az Esztergomi Bv. Intézet csapata került.

Az országos löverseny során a csapatverseny mellett lehetőség nyílt az egyéni felkészültség elismerésére is. Az összetett verseny egyéni I. helyezetteje 180 köreységgel 3×10 -es találattal Vladár Lajos lett Márianosztráról. II. helyezett 180 löegységgel Lengyel Gyula (Székesfehérvárott), III. helyezett 179 köreységgel Márton János (Fővárosi Bv. Intézet).

A géppisztolyversenyszám egyéni győztese 94 köreységgel dr. Jázbinsek Rudolf lett Vácról, II. helyezett Orosz Mihály (Esztergom), III. helyezett Babcsán Mihály (Balassagyarmat).

A pisztolyversenyszám egyéni I. helyezetteje 90 köreységgel és több 9-es találattal Sényi János Zalaegerszegről. II. helyezett Kövecss Árpád (Szombathely), III. helyezett Márton János (Fővárosi Bv. Intézet).

A kispuska egyéni versenyszámban az érmet, oklevelet és versenydíjakat elsőként Rácz József (Szeged), másodikként Garai Béla (Pécs), harmadikként pedig Bábik László (Márianosztra) vette át. Mindhárom versenyző 92 köreységet ért el, helyezésüket a 10-es találatok száma döntötte el.

A versenybizottság a Veszprémi Bv. Intézet csapatának ítélte oda a sportszerűségi díjat. Ugyanakkor különdíjjal ismerte el az egyetlen női versenyző Marázs Zsuzsanna teljesítményét, aki egyéni géppisztolyversenyben 75 köreységgel a 101 férfiversenyző között is figyelemre méltó eredményt ért el.

Az eredményhirdetést és a díjkiosztást követően dr. Tari Ferenc bv. alezredes, az országos parancsnok általános helyettese zárta a löversenyt. Megjegyezte, hogy az elért eredmények önmagukért beszélnek, az indulók közül sokan lőttek jól, viszont a csapatok teljesítményének összesítéséből az derült ki, hogy több intézetben nem fordítottak kellő gondot a csapatok összeállítására, a versenyre való felkészülésre. Végül köszönetet mondott a Márianosztrai Börtön parancsnokának, a löverseny lebonyolításában részt vevő személyi állománynak, majd az 1985. évi országos löversenyt befejezettnek nyilvánította.

Zeller István

Az abolicionizmus kora*

A XVI—XVII. század nagy társadalmi átrendeződései: a földrajzi felfedezésekből és a gyarmatosításból leginkább hasznot húzó polgárság gazdasági terjeszkedése és a feudalizmus hivatásos ideológiáját támadó vallásos polgári elmélet, a reformáció viharos gyorsaságú térnyerése újabb társadalmi változásokat készített elő. A politikai hatalom fokozatos átvételére készülő burzsoázia megteremtette saját — immáron világi — eszmerendszerét, a felvilágosodást. Ez már nem a katolicizmus térfelén, hagyományosnak számító vallásos eszközökkel lefolytatott küzdelmet sejtetett. A reformáció tudniillik még önnön módszereivel kezdte ki a pápizmus világhatalmát; a felvilágosodás politikusai és filozófusai kiméretlen kritikával boncolták a régi rend legszentebb problémáit és gyökeresen új érvekkel támasztották alá a mindegyre gazdagodó polgárság politikai elképzeléseit. A kapitalista társadalomra vonatkozó eszmék lassan, a gyakorlati küzdelmek mindennapjaiban váltak rendszerré. Ennek a rendszernek volt egy metszete a büntetőjog és perjog megújulásáért folytatott harc, ennek részeként pedig az abolicionizmus.

A felvilágosodás ideológusainak céljai két markáns dimenzióban érhetőek tetten. Mint az új rend hivatalos szószólói, előkészítették a hatalomátvételt, eszmei alapot teremtettek az új világ fölvázolandó rendszeréhez; a szenvedélyek felszításával igyekeztek mozgósítani és meggyőzni a polgárságot, a társadalom szegény népcsoportjait, azaz megteremteni a tömegbázist a küzdelemhez. A halállal, halálbüntetéssel kapcsolatos érzelmek fölkavarása kiváló eszköznek bizonyult a felvilágosodás fegyvertárában. Utóbb pedig, a forradalmak követően az új politikai rendszer érdekében kellett érvelniök, igazolni az uralomváltozást és legitimálni az új berendezkedést. E magas eszmei szint alatt egy praktikusabb célkitűzés is meghúzódott: a feudalizmus ellen vezetett világméretű hadjáratában a polgárság védelemre szorult a mindennapi küzdelmekben is. Míg a forradalmak előtt kis harcokban építette ki állásait a hűbéri államhatalommal szemben, hatalomátvétele után átfogó reformokkal védte a befolyása alá vont területeket.

A politikusoknak, filozófusoknak tehát napi feladata volt szembefordulni mindazzal, ami a polgárságot veszélyeztette: kezdetben az egész feudális államhatalommal és ideológiával, később a visszatérésért mérköző irányzatokkal. Támadásainak célpontja a sorait megtizedelő hűbéri önkény volt. A humánus megfontolásokon túlmenően főként önvédelemből támadt, hiszen eme önkény igazgatási és büntető eszközei a feudális rend védelmében — éppen az átalakulásért munkálkodó erők ellen irányultak. E harcnak talán legjelentősebb területe volt a jog, azon belül is a büntetőjog és a garanciákat nélkülöző perjog. Ahogyan Hajdú Lajos megállapította: a Fény Századának egyetlen olyan progresszív képviselője

* abolicionizmus: eredetileg a rabszolgaság eltörlését célzó mozgalmat nevezték így, főleg az Amerikai Egyesült Államokban a XIX. században. Ma valamilyen törvény vagy intézmény (pl. prostitúció, halálbüntetés) eltörlését jelenti.

lője sem akadt, aki bármilyen célt követett is, ne kényszerült volna rá a hatályos büntetőjog vagy processus szabályainak bírálata. A követelések között a kegyetlenebbnél kegyetlenebb testi büntetések felszámolása, a társadalmi hovatartozás értékelésének megszüntetése, az ellenőrizhetetlen és szubjektív peres ítéletek gyakorlatának eltörlése mellett az első helyen a halálbüntetés minősített végrehajtásának kiiktatása állott a büntetési rendszerből. Az abolicionisták mozgalma is e jelszó jegyében szerveződött. A hihetetlenül kiszélesített feudális halálbüntetés-konstrukcióval szemben néhányan egyenesen a szankció teljes eltörlését követelték.

A halálbüntetés-ellenes mozgalom kezdetei

A felvilágosodás gondolkodói megrajzolták a majdan fölépítendő eszményi igazságszolgáltatás vázlatos képét is. Nem pusztán a halálbüntetésről polimezáltak, hanem a feudalizmus megrendíthetetlennek hitt büntetőjogi alapelveit, az elrettetés elvét és az állami elégtételvétel követelményét is megkérdőjelezték. S amikor a büntetőjog elméletét új alapokra fektették, önkéntelenül felvetődött, hogy hol helyezkedik el a halálbüntetés az új jog büntetési rendszerében. A felvilágosodás büntetéstani nézeteit az ún. társadalmi szerződés elmélete és a természetjogi felfogás határozta meg. Teoretikusaik szerint az emberek azért hozták létre a társadalmat (és az államot), hogy rendet teremtsenek a káoszban, a természetes állapot anarchiájából a rendezettség világába lépjenek. Mindannyian egyetértettek abban, hogy az embernek vannak természetből fakadó, veleszületett jogai (mint például az élethez, a szabadsághoz való juss). Az emberek a társadalmi szerződés megkötésekor ezen jogokról (vagy ezek egy részéről) mondtak le, át ruházva őket a személy- és vagyonbiztonságot szavatoló, a közrendet és szabadságukat biztosító államra. Az emberben azonban benne rejlik a függetlenségre való törekvés — állították a felvilágosodás filozófusai —, amely még jó törvényekkel is szembeállítja őt. Ezért szükség van arra, hogy a társadalmi szerződés alapján büntető hatalmat gyakoroljon az állam, s ha kell, életről és halálról is döntsön.

Az új eszme gondolkodói számos kérdésben másképp vélekedtek. Így eltér például a véleményük az emberek által az államra ruházott jogok mennyiségének megítélése tekintetében. Tévednénk, ha a felvilágosodás képviselőit mind besorolnánk az abolicionisták közé! Azok például, akik az emberi jogok teljes átadását vallották, meg sem kérdőjelezték a halálbüntetés jogosságát. A felvilágosodás ezen hívei inkább a halálbüntetés alkalmazásának minőségi és mennyiségi mutatói fölött vitatkoztak. Mások különbséget tettek átadott és megtartott jogok között (ez utóbbiak közé sorolták az élet elvételéről szóló döntést is). Véleményünk szerint, ha az államhatalom ezen megtartott jogok csoportját korlátozó intézkedéseket foganatosít, átlépi a rábizott szuverenitás határát, s ezzel megsérti a társadalmi szerződést. Ennek az álláspontnak a filozófusai, politikusai alkották az abolicionista mozgalom magvat.

Maga a halálbüntetés-ellenes mozgalom Nyugat-Európából indult el hódító útjára, s legnagyobb győzelmeit is itt aratta. A halálbüntetést ellenzők felháborodását és cselekvését az ún. Calas-eset váltotta ki. Mint az a történeti irodalomban ismeretes, 1762-ben kerébe törtek egy idős embert, Jean Calas-t, akit (sokak által öngyilkosnak tartott) fia meggyilkolásával vádoltak. Az özvegy kérésére Voltaire indított rópirathadjáratot férje rehabilitására, mely végül sikerrel is járt. Az eset széles körben hívta föl a figyelmet a „bírói gyilkosságok” tévedésének jóvátehetetlenségére, s ezzel a hatályos büntetőjog kegyetlenségére, önkényességére. Előbb az enciklopédisták sorakoztak föl az ügy mellett, majd külföldi gondolko-

dók is csatlakoztak a mozgalomhoz. Milánóban francia és olasz tudósok részvételével megalakult az ún. kávéházaság, mely az abolicionizmus első fellegvárának tekinthető.

Két esztendővel a Calas-eset után megjelent a büntetőjogi gondolkodást forradalmasító nagy mű, Cesare Beccaria *Dei delitti e delle pene* (Büntettekéről és a büntetésekről) című vitairata, melyben a feudális büntetőjog kíméletlen kritikájával együtt fölvezette az új büntetőjog alapvonalait. E könyv egyik fejezete a halálbüntetésről szól, mely egyben az abolicionista mozgalom rendszerének első csokorba gyűjtéseként tartható számon. „Milyen jogot tulajdonít magának az ember, midőn embertársát megöli? Bizonyára nem az a jog ez, amelyből az államszükség és a törvények származnak. Ezek nem képviselnek mást, mint az egyéni legapróbb szabadságrészek összességét; a közakaratot, mely az egyéni akaratok halmaza. De van-e ember, aki másnak tetszésére akarta volna hagyni, hogy megölje? Bele lehet-e érte az egyéni legapróbb szabadságrészek áldozatába a legdrágább jószág, az élet is?” Beccaria azt bizonyította, hogy a természetjogból levezetett társadalmi szerződés nem egyeztethető össze az élet erőszakos és hivatalos, állam általi elvételével. Műve időzített bombaként robbant a tudományos közéletben. Igaz, az érvelők jelentős része nem volt jogász, de hamarosan jogtudósok is fősorakoztak táborukban. Beccaria, Sonnenfels, Berer, Prins, Livingstone világméretű lavinát indított útjára.

Az abolicionista mozgalom érvrendszere évről évre gyarapodott, számos országban az elméleti előretörés mellett komoly gyakorlati eredményeket is elért. Az abolicionista gondolkodók polemizálásának hatásosságát jeles ellenfeleik, a többnyire konzervatívokként körvonalazott gondolkodók ellenérvei, megfontolásra kényszerítő, új ötleteket sugalmazó álláspontjai fokozták. A konzervativizmus nem elméletük egészére vonatkozott, hiszen ők maguk is reformmiskolák teremtői voltak: Filangieri, Lombroso, Garofalo, Liszt a halálbüntetés fenntartásának támogatása miatt érdemelték ki a konzervatív jelzőt. Munkásságának későbbi szakaszában Beccaria sem vetette el teljesen a halálbüntetést.

A kezdeti érvelés nagyjából két argumentumcsoport között tett különbséget. Egyesek elméleti, jogbölcséleti álláspontokról kérdelezték meg a kivégzések gyakorlatát. Mint láttuk, Beccaria a társadalmi szerződés szempontjából jogtalannak minősítette az állam szerveinek halálos ítéletét. Ezt a gondolkodók jelentős része is magáévá tette. A hasznossági elméletek azt a kérdést vetették fel: vajon jó-e az államnak a kivégzés? Voltaire például úgy látta, hogy az életfogytig rabságra ítélt, munkát végző fegyenc hasznára van a társadalomnak, szemben a kivégzett elítélttel. Sonnenfels a ma már klasszikusnak számító argumentumot fogalmazta meg: a kivégzéssel föltámad-e a meggyilkolt? Amellett, hogy a már megtörténtet nem teheti senki meg nem történtté, újabb polgárát veszti el az állam. A két fő érvcsoport mellett már a felvilágosodás irodalmában fölbukkant néhány homályosan megfogalmazott, később markáns ellenérvvé váló gondolat is. A büntetés célja (a javítás) megvalósul-e a halálbüntetés alkalmazásával? Hogyan lehet különbséget tenni a különböző, halállal büntetendő cselekmények között?

Ahelyett, hogy elmélyednénk a halálbüntetés-ellenes irodalomban, megpróbáljuk összefoglalni a máig érvényes álláspontok alapján az abolicionizmus érveit. Ezek alapvetően filozófiai és erkölcsi indíttatásúak, de sokat merítettek a korabeli igazságszolgáltatás tényeiből, a normativisták által támasztott elvárásokból is.

Az abolicionisták szerint a halálbüntetés nem jogos. Ma már nem lehet olyan egyszerűen megokolni a jogtalanságot, mint a felvilágosodás irodalmában. A társadalmi szerződésre történő hivatkozás elavult; helyette a leggyakoribb érv az, hogy mivel az élet természetadta, s nem az államtól származó lényege az embernek, így azt semmiféle jog alapján nem vehetik el tőle. A halálbüntetés tehát

nem más, mint az önkény, a zsarnoki uralom megnyilvánulása. Erkölcsös sem lehet — mint mondják —, hiszen a durvaság látványa, a vér, a borzalom élménye sokkal inkább rontja, mintsem javítja az erkölcsöket. Nagyobb hasznára lehetne a társadalomnak az a tudat, hogy az emberi élet még az állam előtt is szent. Az argumentálók nézete szerint a halálbüntetés igazságossága is kérdéses; hiszen az igazság megítélője és az igazság szellemében született döntés végrehajtója is egy ember. Többen helytelenítik a tálió elvének alkalmazását a gyakorlatban, igazságtalannak vélik a gyilkosság öléssel való megtorlását.

Amióta megbízható kriminálstatisztikák állnak rendelkezésre, új elemmel gazdagodott a vita. Az ellenzők szerint a halálbüntetés nem is szükséges. Statisztikák sorával bizonyítják, hogy a modern államban a halálbüntetéssel fenyegetett cselekmények elkövetése függetlenül alakul attól, vajon kilátásba helyezték-e a legsúlyosabb szankciót, avagy eltörölték. Azt állítják, hogy a visszaesés a legritkább esetekben fordul elő a halálbüntetéssel fenyegetett cselekményeknél, leggyakoribb viszont a kisebb súlyú büntettekénél. Vagyis a társadalom védelme nem követeli meg a halálbüntetés fenntartását. Ugyanígy vitatják, hogy a társadalom jogérzete helyes mérce-e a kérdés eldöntésében. A közvélemény egy-egy borzasztó cselekménynél követeli a kivégzést. E hirtelen felindulás azonban az idő múlásával alábbhagy. Az abolicionisták úgy tartják, hogy a biztos és kemény büntetés hatásosabb eszköze a háborgó tömegek lecsendesítésének, mint a nyilvános vagy akár zárt helyen tartott kivégzés.

A bírói joggyakorlat oldaláról közelítve kifogásolják az egyéniesítés lehetőségének hiányát. A halálbüntetés kiszabásánál nincs lehetőség individualizációra, a halálbüntetés modern változata tulajdonképpen egységes, holott kortól függően mást-mást vesz el az egyik elítélttől, mint a másiktól. Az egyikről lehet, hogy csupán hónapokat, a másiktól esetleg évtizedeket von el a végrehajtás. Ráadásul az emberek különbözőképpen élik meg az eseményeket: ugyanaz a halálbüntetés egészen másként hat különféle emberek érzelmeire. Egyiknek hallatlan gyötrelmet okoz az ítélethirdetés és kivégzés közti idő, másoknak szinte megváltás, a harmadik közömbösen veszi tudomásul. Hiányzik a halálbüntetés esetében a helyrehozhatóság: bírói tévedés esetén sincs lehetőség jogorvoslatra. Éppen a legsúlyosabb bűncselekmény elbírálásakor a legkevesebb a garancia: a perújítás lehetősége kizárt.

A büntetés célját tekintve ugyancsak kételkednek az abolicionisták. Esetek sorát hozzák fel annak bizonyítására, hogy a halálbüntetés nem rettent el, nem javít, nem tart vissza. Sorozatosan voltak felelősségre még nyilvános (tehát elrettentésre épülő) végrehajtások idején olyan elkövetőket, akik a vértől tövében, a tömegben pontosan ugyanazokat a bűncselekményeket valósították meg, amiért ott fűt valakit éppen kivégeztek. Számos esetről tud a kriminálisztika, idézik, amikor ugyanazon modell alapján követnek el ugyanazon bűncselekményt. A későbbi elkövetők lemásolják a bűncselekmény forgatókönyvét, s ugyanazt a bűncselekményt, amiért egy másik bűnözőt már kivégeztek, ugyanúgy követik el. A bűnügyi krónikák följegyezték annak a tolvajnak az esetét, akiről kivégzése után derült ki a boncolóasztalon, hogy él. Az őt elrejtő orvosokat az első adandó alkalommal mégis meglopta. A halálbüntetés — mondják az abolicionisták — nem ad lehetőséget az elkövetőknek a vezeklésre, cselekménye megbánására. Holott lehet, hogy akit megfosztanak az élettől, nem feltétlenül megátalkodott vagy javítás szempontjából reménytelen bűnöző.

A büntetés hatásáról szólva, a hátrányokat tekintve fölhozzák, hogy a halálbüntetés valójában csupán a jogerős ítélet kihirdetésétől a kivégzésig tart. A végrehajtás során tudniillik az elítélt nyomban elveszti eszméletét, így nem is érezheti a büntetést, nem szenved tőle. Érvként idézik a családok is: a halálbüntetés igazán nem az elítéltet, hanem a munkaerejétől megfosztott családját sújtja.

Amellett, hogy elveszítik esetleges eltartójukat, megbélyegzik a familiát, mert bűnöző volt a körükben. Egyesek arról is szólnak, hogy nem népszerű a közvélemény szemében a kivégzés: a hóhért többnyire jobban megvetik, mint a kivégzetet. Az abolicionizmus eszméinek megjelenése arra készítette a halálbüntetés további fenntartásának híveit, hogy igyekezzenek megcáfolni az abolicionisták állításait, ezzel mintegy foglalják össze a halálbüntetés szükségességét igazoló indokokat. Nem győzzük azonban eléggé hangsúlyozni, hogy a halálbüntetés mellett állást foglalók nem a feudális modell mellett érvelnek: az ő elképzeléseikben is csak a legsúlyosabb cselekmények szankciója lehet halál. Véleményük pedig nem zárja ki a büntetési rendszerre vonatkozó elképzelésükből sem a törvényi garanciákat, sem pedig a processuális gyakorlat korlátozásának gondolatát.

Az abolicionizmus ellenfeleinek mára hovatovább egyetlen jelentős érve maradt: a társadalom védelme. Azt mondják, hogy a társadalom tagjainak joguk van ahhoz, hogy biztonságban élhessenek, a legveszélyesebb gonosztevőktől viszont csak halálbüntetéssel lehet végérvényesen megszabadulni. A mindennapokban gyakran szöknek meg a bűnözők a börtönből, a különféle humanitárius eljárási megfontolások lehetővé teszik életfogytiglani büntetés esetében is a szabadulást. Ez helytelen — mondják —, akiről megállapítható, hogy képtelen a társadalomban élni, azt ki kell rekeszteni belőle. Ennek pedig egyetlen útja van: a halálbüntetés.

Emellett a halálbüntetés szerintük igazságos is. Ha a gyilkost nem sújtja az állam halálbüntetéssel, lényegében jobban védelmezi magát a bűnözőt, mint meggyilkolt, ártatlan polgárát. Hivatkoznak a társadalom igazságérzetére is, melyet szerintük a közösség hasznos és erkölcsös polgárát ért súlyos támadás esetén a halálbüntetés fejezhet ki.

Azért vélik szükségesnek, mert senki nem tud helyette más, igazi visszatartó büntetést állítani. Beccaria óta a világ kipróbálta a jeles itáliai tudós javaslatát, a helyettesítő életfogytiglani börtönt, ami azonban számos vonatkozásban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A szabadságvesztés éppúgy nem képes a bűnözőket elrettenteni és visszatartani, mint a halálbüntetés.

A halálbüntetés jogos, állítják, mert lényegében arányos szankció: a legdurvább, eredményében orvosolhatatlan bűncselekményt a legsúlyosabb büntetéssel sújtja. A vita napjainkig nem dőlt el. Nagy szerepe van ebben annak is, hogy a halálbüntetés mellett érvelők mindig maguk mögött érezhették az államhatalom támogató jóindulatát.

Az abolicionizmus eredményei a XVIII—XIX. században

A XVIII. század második felében Nyugat Európa több államában szinte egyszerre meginduló abolicionista küzdelem a század végére hozott bizonyos eredményeket. II. Lipót 1786-ban Toscanában eltörölte a halálbüntetést, II. József rá egy évre kibocsátott Josephinája ugyancsak. Ezek a próbálkozások kérészerűek voltak: hamarosan hatályon kívül kerültek a büntetőtörvénykönyv idevágó passzusai.

Valójában a halálbüntetés elleni első támadás hatása nem e szankció azonnali eltörlésében, hanem alkalmazásának rendkívül jelentős korlátozásában jelentkezett. Legtalálhatóbb példa erre a felvilágosodás tanait jogszabályi nyelvre lefordító francia forradalmi törvényhozás. Az 1791-i büntetőtörvénykönyv a halálbüntetés kiszabhatóságát mindössze négy büntetettre korlátozza. II. Katalin felvilágosult uralkodása idején Oroszországban — ha nem is törölték el kifejezetten a halálbüntetést — egyetlen kivégzés sem történt: „büntessük meg a gonosztevőket, de ne utánozzuk őket” hirdette Katalin.

Az abolíció nagy áttörésének időszaka a XIX. század második fele. Az államok a halálbüntetés visszaszorítására két módszert alkalmaztak. A törvényi abolíció során a büntető törvények szankciói közül törvényhozói úton törölték el a halálbüntetést. Így járt el San Marino (1848), Románia (1867), Portugália (1867), Hollandia (1870), Olaszország (1889). Az Egyesült Államokban Michigan 1848-ban, Rhode Island és Wisconsin 1852-ben, Dél-Amerikában Venezuela pedig 1863-ban lépett a halálbüntetés deklaratív eltörlésének útjára. A bírói (vagy kegyelmi) abolíció esetében a törvénykönyv ugyan fenntartotta a halálbüntetést, de a bíróságok nem alkalmazták. Másutt az államfő élt rendszeresen kegyelmi jogával, ezért nem került sor kivégzésre. Ezt a gyakorlatot követte Belgium 1863 és 1910, Finnország 1823 és 1910 között.

Túlzás lenne azt állítani, hogy ez a győzelem kizárólag az abolícionista jávára írható. Mint már korábban említettük, ahhoz, hogy bizonyos büntetési nem általánossá váljon egy büntetési rendszerben, számos gazdasági-politikai-társadalmi adottság megléte szükségeltetik. A halálbüntetés visszaszorulásának alapfeltétele a vagylagos szankciónemek létezése volt, melyek hatásukban felértek vele, esetenként túl is szárnyalták. Ezt a helyzetet a kapitalizmus világméretű hatalomátvétele teremtette meg. A gazdaság bérmunkáskezeket igényelt, nem volt immár közömbös, elpusztul-e az elítélt vagy dolgoztatható. Ugyanakkor jellemző büntetés lett a szabadságvesztés, mert értékkevé vált az emberi szabadság; elterjedt a pénzbüntetés, mert a társadalom általánosan elismert értékei közé került a vagyon. Enélkül az abolícionista bizony kevés sikert könyvelhettek volna el maguknak.

A változások, az abolíció előretörése nem maradt hatástalan azokra az országokra sem, ahol a halálbüntetést továbbra is megtartották.

a) Sikerült elérni általában a halálbüntetés visszaszorítását, világszerte minimálisra csökkentették a törvénykönyvekben azon esetek számát, amelyet halálbüntetéssel fenyegettek. A gyakorlatban pedig egyre ritkábban mondtak ki halálos ítéletet, és ezek közül is sok ügy kegyelemmel zárult.

b) Az abolícionista nagy vívmánya, hogy a halálbüntetés kivételes büntetési nem, alternatív szankció lett, azaz a törvények a legsúlyosabb szabadságvesztés-büntetéssel vagylagosan szabták ki.

c) A törvények Európa-szerte kizárták a fiatalkorúak halálbüntetését.

d) Bár a törvénykönyvek a halálbüntetés kiszabását megengedték, a végrehajtásból kizárták az elmebetegeket és a terhes nőket.

e) A büntetés végrehajtásában két nagy változás történt. Eltörölték a végrehajtás minősített változatait és döntés született a nyilvánosság kizárásáról a kivégzéseknél.

Az abolícionista törekvések háttérbe szorulása a XX. század első felében

A század első évtizedében még töretlennek látszott az abolícionizmus térnyerése a polgári társadalmakban. Svájc jó néhány kantonjában 1904-ben, Norvégiában 1905-ben törölték el a halálbüntetést. Követte még őket több dél-amerikai ország, például Uruguay 1907-ben, Kolumbia 1910-ben. Az első világháború azonban szétzúzta az abolícionista reményeit. A viláégést követő forradalmi hullámtól tartó államhatalmak megfontolásai nem kedveztek a halálbüntetés eltörlését tartalmazó elképzeléseknek. A húszas-harmincas évek fordulóján kirobbanó és az egész kapitalista világrendszeren végigsöprő gazdasági társadalmi és politikai válság csak tovább merevítette a polgári kormányzatok büntetőpolitikáját.

Az abolicionizmus gondolata háttérbe szorult a válságsújtotta társadalmokban. Európában, az abolicionizmus szülőföldjén csak a társadalmilag nyugodt, politikailag szélszemes területeken (Svédországban 1921-ben, Dániában 1930-ban) ért el kisebb eredményeket. A két világháború közötti időszakban inkább az Európán kívüli világban valósultak meg a halálbüntetés-ellenes elképzelések. Argentínában, valamint Ausztrália két államában 1922-ben, Dominikában 1924-ben, Mexikóban 1931-ben törölték el a halálbüntetést.

A harmincas évek Európájára már a fasiszmus árnyéka vetődött. Hogy ez mit jelentett, talán legjobban Beccaria hazájának, az abolicionizmusban is élenjáró Olaszországnak a példája mutatja. Az 1889-ben eltörölt halálbüntetést a fasiszta diktatúra 1926-ban előbb csak a politikai bűncselekményekre, majd 1930-ban, az új büntetőtörvénykönyv bevezetésekor egy sor közönséges bűncselekményre is visszaállította az alábbi indokkal. „A halálbüntetés bevezetése nemcsak kriminálpolitikai szükségesség, hanem szimbóluma a fasiszta büntetőjog-szemléletnek, kifejezője az olasz nemzet megváltozott szellemének, férfias energiájának, mely megszabadult az abolicionizmus idegen eredetű, individualisztikus gyökérzetű ideológiájától.”

Ami ezután következett, az a bírói ítélet nélküli halálosztás, a második világháború vérzivatarra volt.

A halálbüntetés a fiatal szovjet államban

Sajátosan alakult a halálbüntetés helyzete a szovjet büntetőjogban. A marxizmus klasszikusai elméletileg a halálbüntetés ellen foglalnak állást. Marx írja: „... nagyon nehéz, sőt éppenséggel lehetetlen volna bármilyen elvet felállítani, amelyre a civilizációjával büszkélkedő társadalomban a halálbüntetés jogosságát vagy célszerűségét alapítani lehetne. Miféle társadalom vajon az, amely saját védelmére nem talál jobb eszközt, mint a hóhért?” De a halálbüntetés problémája soha nem általában merült fel az emberiség történetében, hanem mindig nagyon is konkrét társadalmi viszonyok között. Így érthető meg, hogy ugyanaz a Marx védelmébe vette a párizsi kommünt, amely megtorlasként 64 túszt kivégeztetett, élükön Párizs érsekével.

A szovjet büntetőjog fejlődése megteszesíti ezt a fajta kettősséget: elvileg elutasítja a halálbüntetést, de gyakorlatilag — legtöbbször kényszerítő történelmi körülmények nyomására — alkalmazza. A szovjet állam első éveiben éles különbséget tett a halálbüntetést illetően a köztörvényi bűnözés és az új társadalmi rend alapjait fenyegető, ellenforradalmi jellegű bűnözés között. Az utóbbival szemben a szovjet állam nem mondhatott le az önvédelem eszközéről. A polgárháború idején — a korabeli bírósági statisztika szerint — a törvényszékek az összes terhelt közül halálra ítélték 1919-ben 14 %-ot, 1920-ban 11 %-ot, 1921-ben 6 %-ot, 1922-ben pedig 1 %-ot.

Az első 1922-es büntetőtörvénykönyv is csak az ellenforradalmi jellegű bűntettek — a Btk szakaszainak 6 %-ára szabott ki halálbüntetést, de kizárta a végrehajtásból a fiatalkorúakat és a terhes nőket. Az 1926-os Btk-ban 3,4 %-ra szűkült a halálbüntetéssel fenyegetett cselekmények aránya, majd 1927-ben mellőzték egyes hivatali bűncselekményekkel kapcsolatban. Ennek megfelelően csupán az államellenes, a katonai bűncselekmények, valamint a fegyveres rablás esetén alkalmazták halálbüntetést. A bírói gyakorlatban is rohamosan csökkent a halálbüntetést kimondó ítéletek száma: 1922 és 1924 között 0,1 %-ra, 1924 és 1930 között pedig még ez alá is.

A harmincas években megszakadt ez a folyamat, sőt ellentétes irányúvá vált. A sztálini államvezetés úgy vélte, hogy a szocialista tulajdon ellen elkövetett bűn-

cselekmények számának növekedésében a belső osztályellenesség ellenállása nyilvánul meg, ezért 1932-ben kiterjesztette a halálbüntetést „a nép ellenségeivel, a szocialista tulajdon fosztogatóival szemben” is.

A halálbüntetés szabályozása a magyar burzsoá jogban

A polgári eszmék — először II. József büntetőpolitikájában jelentkeztek Magyarországon. A főtebb már említett Josephinát a kalapos császár hazánkban is kihirdette, így vált hatályossá azon intézkedése, mely a halálbüntetést gályarabsággal váltotta föl. Nem annyira erkölcsi vagy jogi megfontolások, mint inkább a rendek megkerülésével történt jogalkotás elleni tiltakozásul állították vizsza a halálbüntetést az 1790/91-es országgyűlésen a magyar büntetőjogban.

A törvénykezésben nem alkalmazták túl gyakran, kitűnik ez Pulszky Ferenc 1843-as statisztikai gyűjteményéből is, miszerint a reformkori Magyarországon a kivégzések éves átlaga 10-15 fő. Fayer László ezt azzal magyarázta, hogy a vármegyék nem kedvelték az ítéleteik felülbírlására lehetőséget adó felterjesztéseket, ezért a kötelező kegyelmi utat elkerülendő inkább ki se szabtak halálos ítéletet. Szemere Bertalan az összehasonlítás eszközével élve festett igen kedvező képet a magyar bírói gyakorlatról: „... míg más műveltebb nemzeteknél évenként 15-50, Ausztriában 1824-től 1827-ig 90, tehát évenként 22 ember múlt ki verpadon, mi 1837-ben ugyanazon szabadságot birtuk két ember vére után.”

A tételes büntetőjogra semmiféle hatást nem gyakoroltak a felvilágosodás gondolatai, még kevésbé a halálbüntetést erőteljesen korlátozó büntető joggyakorlat szokásai. A korszak büntetőjogi reformmunkálataiban, törvénytervezeteiben viszont már tükröződnek a halálbüntetés-ellenes nézetek. Az első, 1795-ös büntetőtörvénykönyv-tervezet mindössze hat esetre tartotta fenn a halál szankcióját az állam önvédelmi kényszerűségére hivatkozva. 1827-ben ezt a kört a meglehetősen reakciós újabb tervezet kilencre szélesítette. A reformkorszak nagy jelentőségű — Deák Ferenc által szerkesztett — 1843-i javaslata mellőzte a halálbüntetést a büntetési rendszerből. Legközelebb a Csatskó-féle tervezet foglalt állást a 43-as plánum mellett, ez azonban nem került a törvényhozás elé.

Az a javaslat, amelyet végül az országgyűlés elfogadott, 1878. V. tc-ként került a törvénytárba. Szemben Deák előterjesztésével, az ún. Csemegi-kódex fenntartotta a halálbüntetést, de alkalmazási körét két esetre szűkítette. A király meggyilkolására, szándékos megölésére vagy ezek kísérletére, valamint a bevégzett gyilkosság büntetérére. Mindkét esetben felmerül az alternatív lehetőség, a bíróság által elrendelt életfogytiglani, rendkívüli enyhítő körülmények esetén pedig a 15 évi fegyházbüntetés.

A magyar abolicionistákkal (Szemere, Fayer, Balogh, Finkey) szemben Csemegi, Pauler, Eszterházy a halálbüntetést nem általában és elvi alapokon vették védelmükbe, hanem az „akkori állapotokra” hivatkoztak. „Ha nem merte Belgium, nem merte Németország, Franciaország megszüntetni a halálbüntetést; ha — a mi több, az visszaállított több országban, ahol már előbb eltöröltetett — akkor tekintve Magyarországot közbiztonsági viszonyait, nem lehet mondani, hogy ez a büntetés, amelyre csaknem mindenütt szükség van, Magyarországon szükségtelen” — érvelt Csemegi Károly. Ugyanakkor hozzátette: fenntartása nem jelent gyakorlati alkalmazását. „... 1873-ik év októberig a pesti kir. tábla területén létező törvényszékek, valamint a felsőbb bíróságok, rendes úton nem állapítottak meg más büntetést halált, mint kizárólag gyilkosságra... Kivégeztetés mindazonáltal a rendes per útján hozott, és halálbüntetést megállapító végérvényes ítéletek eseteiben sem történt; mert Ő Felsege mindenik esetben legmagasb kegyelmezési jogánál fogva a halálbüntetést fegyházra változtatta...”

Az ítélezési gyakorlat ugyanezt a szemléletet vitte tovább, tükrözve a halálbüntetés liberálkapitalista büntetőpolitikai felfogását: a halálbüntetés nemcsak jogilag, hanem ténylegesen is kivételes jellegű büntetési nem. A kódex hatálybalépésétől az első világháborúig halálbüntetés csak gyilkosság (előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés) miatt került alkalmazásra. Jóllehet a XIX. század utolsó évtizedében a gyilkossági ügyek száma és aránya — az európai átlaghoz képest — az összбүнözésen belül meglehetősen magas volt, a halálbüntetés kiszabásának gyakorisága mégis erősen csökkent. 1880—1887 között évente átlag 12 halálos ítéletet hozott a Curia, 1888-tól 1912-ig viszont már csak 1-2 esett egy évre. 1895 és 1900 között pedig egyetlen halálbüntetést sem szabtak ki. A halálbüntetés végrehajtására még ritkábban került sor. A világháborút megelőző harminc évben a kivégzések száma összesen 38 volt.

A szakirodalom — különösen Balás Elemér és Finkey Ferenc — épp e statisztikai adatokra hivatkozva érvelt azzal, hogy a Btk megalkotása idején fennállott büntetőpolitikai szükségesség már nem indokolja a halálbüntetés fenntartását. A halálbüntetés fenntartása mellett sem a politikai, sem a jogéletben nem hallatszottak lándzsát törő megnyilvánulások. A századfordulón nagyon közelinek tűnt az az idő, amikor a halálbüntetést végleg ki lehet iktatni a büntetési rendszerből.

Az első világháborúval — mint mindenütt Európában — gyökeresen megváltozott a helyzet. A kormány tekintettel a hadihelyzetre bevezette a statáriumot. Egymás után jelentek meg olyan jogszabályok, amelyek „a hadviselés érdekei miatt” a nem katonai büntető eljárás keretei között is újabb bűncselekményekre terjesztették ki a halálbüntetést.

A forradalmak — a rendezetlen társadalmi-politikai viszonyok okán, a születőben lévő új rend védelme érdekében — általában fokozottan élnek a halálbüntetés szankciójával. Éppen ezért érdemel figyelmet a magyar polgári demokratikus forradalom, a Károlyi-kormány rövid időszaka, mert eltörölte a halálbüntetést. (Jelentőségéből semmit sem von le az a tény, hogy az ismert történelmi körülmények miatt nem került végrehajtásra.) A Tanácsköztársaság kormánya viszont már a katonai nyomással párhuzamosan felerősödő belső ellenforradalmi cselekmények radikális elfojtása érdekében kénytelen volt visszaállítani. A forradalmi törvénytörések gyakorta alkalmazták e büntetést; ellentmondó statisztikai adatokzlések szerint kb. 170-500 ügyben. (Az egykorú adatok alapján tudjuk, hogy a valóban végre is hajtott halálbüntetések száma ennél kevesebb volt.)

A fehérterrorral beköszöntő Horthy-rendszer közel negyedszázados történelme a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények körének fokozatos kiszélesítését hozta magával. Hogy csak a legfontosabbakat említsük: az 1921. évi III. törvény „az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről” az államellenes cselekmények körében rögzítette a halálbüntetést; az 1930. évi III. törvény a kémtevékenység és hűtlenség hat változatát fenyegette halálos szankcióval; végül az 1939. évi II. törvény bevezette a rögtönbíráskodást. A bírói kar követte ezt a fajta büntetőpolitikát. 1920 és 1930 között a végrehajtott halálbüntetések száma háromszorosa a világháborút megelőző harminc év alatt végrehajtott halálbüntetések számának.

A büntetőjogi irodalomban is elnémultak lassan azok a hangok, melyek a halálbüntetés megszüntetését követelték. Egyedül Finkey vallotta változatlan meggyőződéssel még 1930 táján is, hogy a halálbüntetés „... ellentétben áll az igazságossággal, a társadalmi rend fenntartására nem feltétlenül szükséges” ugyanakkor erkölcsileg káros és kultúraellenes büntetési eszköz.

A második világháború idején, ahogy mindinkább láthatóvá váltak a társadalmi-politikai rendszer repedései, ahogy feltartóztatathatatlannul közeledett a katonai összeomlás, úgy fokozódott az állami erőszak. Sorra jelentek meg olyan

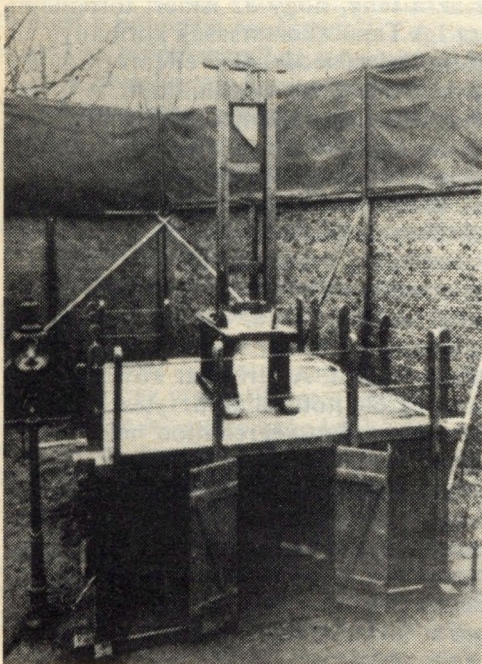
kormányrendeletek, amelyek tágították a halálbüntetés alkalmazási körét; akár úgy, hogy növelték a halállal fenyegetett bűncselekmények számát, akár úgy, hogy elvonták az ügyeket a rendes bíróságoktól és katonai rögtönjeljárás hatálya alá helyezték. 1944 végére a fasiszta hatalom levette magáról a jogállam immáron kényelmetlenné vált kereteit és utat nyitott a féktelen gyilkolás nyílt tombolásának.

A halálbüntetés végrehajtása

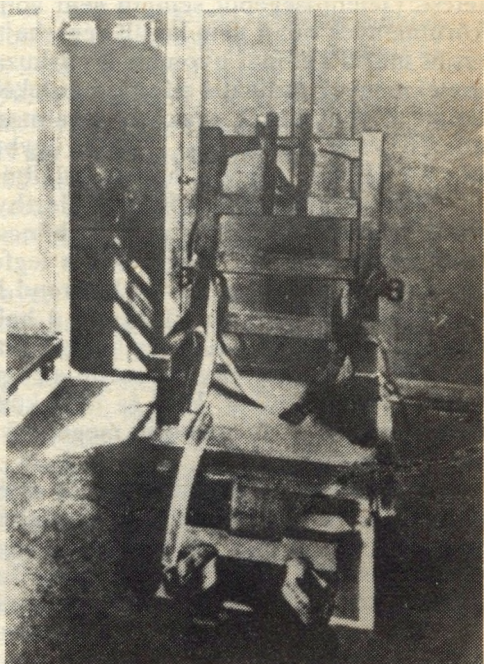
A halálbüntetés visszaszorításának egyik minőségi lépése mint már említettük a nyilvános kivégzések beszüntetése volt. A legtöbb állam büntetőtörvénykönyve tartalmazta ezt a kitétel: „a halálbüntetés zárt helyen hajtandó végre”. A büntetés típusai azonban meglehetősen különböztek. Így például a német államok jelentős részében, később Bismarck Németországában hosszú ideig fennmaradt a *pallos* általi kivégzés, melynek lefolytatásáról a feudális végrehajtásról szólva már beszámoltunk.

A Franciaországban és Belgiumban alkalmazott *guillotine* a pallosból kifejlesztett módozat. A guillotine egy fölfüggesztett éles bárd, mely a térdeplő elítélt nyakára zuhan elválasztva fejét a testétől. Hívei azzal érveltek mellette, hogy nincs szükség közvetlen emberi közreműködésre a kivégzésnél, a lefejezést maga a gép hajtja végre.

Az Egyesült Államokban kialakított és elterjedt módszernek, a *villamosszéknek* is megvan az az „előnye”, hogy a kivégzést nem közvetlenül ember hajtja végre. Az elítéltet egy székre szíjazzák, fejére és végtagjaira elektromos csatlakozókat szerelnek, majd nagyfeszültségű áramot kapcsolnak a vezetékbe. Ugyancsak az USA-ban terjedt el egy másik „humánus” kivégzési mód a *mérgesgázzal*

Guillotine

Villamosszék

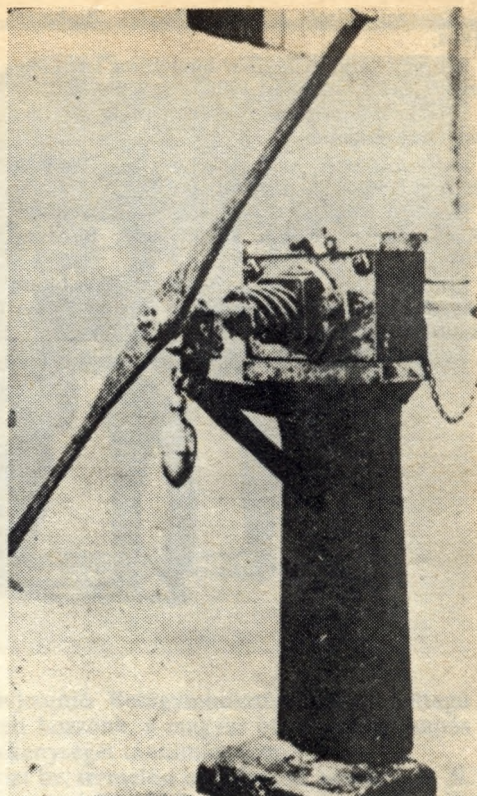
való ítéletvégrehajtás. Előfordul *méreg* injekcióval történő befecskendezése is.

A világon a legelterjedtebb végrehajtási módszer mégis a fojtásos kivégzés. Ennek a burzsoá végrehajtásban két változata terjedt el. Az egyik a korábbról is ismert *akasztás*, a másik az ún. *garotte* vagy fojtógép. A XIX.—XX. század akasztófája már nem keresztgerendás, hanem ún. oszlopakasztófa. Ez egy körülbelül 2-2,25 méter magas oszlop, felső részében fémszerkezettel. Ehhez kötik a kötelet. Az elítélt számolyra lép, nyakába helyezik a hurkot, majd kihúzzák alóla a számolyt. Néhol ún. süllyesztő, vagyis egy csapóajtó látja el a számoly funkcióját. Ez általában fedi azt a helyiséget is, melybe a halál beállta után a kivégzettet helyezik. A fojtógép egy székből és egy, a kivégzendő nyakán átfűzendő nyakörvből áll, amely tekerőfa segítségével egyre szűkebbre vonható, míg végül fulladásos halálhoz vezet.

A katonai, háborús bűncselekményekre a legtöbb országban szokásos végrehajtási mód maradt a *golyó általi halál*.

Az 1878-as magyar büntetőtörvénykönyv tárgyalásain nagy vita alakult ki a bevezetendő kivégzési módszer körül. A javaslat szerkesztői hazánkban is a guillotine meghonosítását tervezték, ez azonban megtört a képviselők ellenállásán. Így Magyarországon is az akasztás vált általános — és polgári ügyekben kizárólagos — kivégzési móddá.

A kivégzést, mint említettük, zárt helyen kellett tartani, a végrehajtásnál azonban jelen kellett lennie a királyi ügyésznek vagy helyettesének, a törvényszék részéről kiküldött bírónak, jegyzőnek, a helybeli közigazgatási hatóság egyik főbb képviselőjének, a fogházfelügyelőnek, a lelkésznek és a halál megállapítására hivatott két orvosnak. Jelen lehetek, ha akartak az elítélt rokonai és védője. Ezenkívül a királyi ügyész engedélyt adhatott mások — kizárólag férfiak — részvételére is.

Garotte

Dr. Kabódi Csaba—Dr. Mezey Barna

Felhasznált és ajánlott irodalom

Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve, Athenaeum, Budapest 1909.

Balás Elemér: A halálbüntetésről, Révai és Salamon, Budapest 1900.

Balla Károly: Vélemény a büntetési mód javítására iránt, Trattner—Károlyi, Pest 1841.

Bónis György: A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben, Az Angyal-Seminárium kiadványai, Budapest 1934.

Cesare Beccaria: Büntett és büntetés, Franklin Társulat, Budapest 1916. és Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1967.

Csatskó Imre: Büntetőjogi elméletek, tekintettel a büntetések fajaira, különösen a halálbüntetésre I. kötet, Straussnő és Zommer, Bécs 1844.

Csemegei Károly művei, Franklin, Budapest 1904.

Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve, Franklin, Budapest 1905.

Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve, Grill, Budapest 1909.

Földvári József: A büntetés tana, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1970.

Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1984.

Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1971.

Kádár Miklós—Kálmán György: A büntetőjog

általános tanai, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966.

Mezey Barna: "... iuguletur gladio", *Mozgó Világ*, 1985/2. sz.

M. D. Sargorodszkij: A büntetőjogi büntetés I-II., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1960.

Sárváry Jakab: A büntetésről, s különösebben a halálbüntetésről, Egenberger, Pest 1844.

Szemere Bertalan: A büntetésről, s különösebben a halálbüntetésről, M. kir. egyetem, Buda 1841.

Szlemenics Pál: Fenyítő törvényszéki magyar törvény, Ökröss B. kiadása, Pest 1865.

Vajna Károly: Hazai régi büntetések, szerzői kiadás, Budapest 1907.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Dr. Csetneky László bv. őrnagy, a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszékének főtanára; **dr. Deme Mihály** ny. bv. ezredes, az Országos Parancsnokság volt osztályvezetője; **Demjén János** bv. alezredes, a Váci Bv. Intézet parancsnoka; **dr. Kabódi Csaba** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar eljárásjogi tanszék; **dr. Kardos Sándor** őrnagy, hadbíró, a Debreceni Katonai Bíróság elnökhelyettese; **Lipták László** bv. főhadnagy, a Váci Bv. Intézet — Dunai Tömegcikkipari Vállalat őrzésbiztonsági tisztje; **dr. Lőrinc József** bv. alezredes, a Rendőrtiszti főiskola bv. tanszékének vezetője; **Markó István** bv. százados, a szigorított javító-nevelő munkát irányító önálló alosztály vezetője; **dr. Mészáros József** ny. bv. ezredes, az Országos Parancsnokság volt osztályvezetője; **dr. Mezey Barna** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, állam- és jogtörténeti tanszék; **Módos Tamás** bv. százados, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának helyettes vezetője; **Nagy Tibor** bv. vezérőrnagy, a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka; **dr. Németh Gyula** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság őrszolgálati osztályának vezetője; **dr. Raskó Gabriella** az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet csoportvezetője; **Tusják János** ny. bv. ezredes, az Országos Parancsnokság volt osztályvezetője; **Ullmann György** bv. alezredes, az Országos Parancsnokság termelési- és beruházási osztályának vezetője; **Zeller István** bv. százados, az Országos Parancsnokság őrszolgálati osztályának alosztályvezetője.

Szeptember első felében a Szovjetunió Belügyminisztériumából kéttagú büntetésvégrehajtási küldöttség érkezett hozzánk, a magyar büntetésvégrehajtás mezőgazdasági és állattenyésztési tevékenységét tanulmányozni.

V. A. Zujev ezredes elvtárs, a szovjet bv. termelési osztályának vezetője és *N. T. Kulikov* vezérőrnagy elvtárs, az Alma-atai Rendőrkapitányság bv. csoportjának vezetője ezért nézték meg a *Baracsikai*, a *Pálhalmi* és az *Allampusztai Célgazdaságokat*.

A szovjet vendégeket elutazásuk előtt Nagy Tibor bv. vezérőrnagy elvtárs, a büntetésvégrehajtás országos parancsnoka fogadta és szívélyes, baráti légkörű beszélgetés keretében tájékoztatta őket a magyar büntetésvégrehajtás egészének feladatairól.

Ára: 10 Ft

